

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДМИТРЕНКО РУСЛАН МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 338.432: 338.24: 330.341

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ
М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий керівник:

Буреннікова Наталія Вікторівна,

доктор економічних наук, професор

ВІННИЦЯ – 2017

АНОТАЦІЯ

Дмитренко Р. М. Ефективність процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу: теоретико-методологічні аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Вінницький національний аграрний університет, Вінниця, 2017.

Дисертацію присвячено науковому обґрунтуванню та розробці теоретико-методологічних аспектів і практичних рекомендацій щодо ефективності процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Розкрито сутність категорії “ефективність процесів функціонування та розвитку підприємств”, котра спрямовує на виявлення можливостей зростання ефективності. Удосконалено понятійний апарат у контексті проблеми дослідження уточненням дефініцій понять “процес функціонування”, “процес розвитку”, “механізм процесу функціонування і розвитку”. Висвітлено принципи, фактори й закономірності формування ефективності процесу функціонування підприємств для уможливлення її оцінювання. Поглиблено методологічні підходи до оцінювання ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу в контексті оновленої концепції релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” з виокремленням узагальнюючого показника цієї ефективності. Здійснено оцінювання сучасного стану розвитку підприємств вітчизняного м'ясопродуктового підкомплексу із визначенням тенденцій зазначеного розвитку та науково обґрунтовано вплив потенціалів процесів функціонування зазначених підприємств на їхній подальший розвиток для прийняття адекватного управлінського рішення. Запропоновано шляхи удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу із окресленням відповідного механізму їхнього ефективного розвитку в загальній схемі удосконалювання цих процесів, а також обґрунтовано стратегічні напрями

подальшого функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу на основі складових ефективності із розробкою відповідних пропозицій. На прикладах конкретних підприємств м'ясопродуктового підкомплексу Вінницької області України презентовано застосування отриманих результатів наукових досліджень шляхом розгляду порівняльної характеристики дієвості процесів отримання чистих прибутків трьох підприємств. Особливість цих підприємств – замкнений цикл виробництва. Розглянуто також порівняльну характеристику підпроцесів процесу функціонування конкретного діючого підприємства (а саме підпроцесів отримання: валового прибутку, фінансового результату від операційної діяльності, фінансового результату до оподаткування, чистого прибутку). Цю порівняльну характеристику проведено на основі моделей Буреннікової-Ярмоленка складових результативності процесів функціонування складних систем. Для цього реалізовано методику використання SEE-аналізу, запропоновану в опублікованих наукових працях вказаних авторів. SEE-аналіз процесів функціонування складних систем являє собою аналіз дієвості цих процесів на платформі відповідних моделей і показників масштабності, ефективності та результативності під процесів зазначених процесів. Алгоритм SEE-аналізу базується на певному механізмові. Цей механізм містить індикатори результатів SEE-аналізу та інструментарій, котрі поряд із відомими характеристиками містять також і комплекс показників складових результативності підпроцесів процесів функціонування складних систем. Використання дисертантом експертного методу забезпечило бачення пріоритетів того чи іншого підприємства щодо процесів функціонування та розвитку, дозволило врахувати результати анкетування при формуванні механізму ефективного функціонування та розвитку цих підприємств. Обосновано, що ефективність процесів функціонування та розвитку є пріоритетним завданням усіх досліджуваних підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Реалізація запропонованих методик на прикладах реально діючих підприємств вказує на можливість їх прикладного застосування на мікрорівні за допомогою комплексу моделей складових результативності з метою прийняття науково-обґрунтованих управлінських рішень.

Ключові слова: ефективність та результативність процесів функціонування та розвитку, м'ясопродуктовий підкомплекс, потенціал, імплікація, механізм ефективного функціонування, стратегія.

Список основних публікацій здобувача за темою дисертації

1. Дмитренко Р. М. Обґрунтування стратегії розвитку АТ “Вінницям’ясо” м. Вінниця на основі маркетингових досліджень. Збірник наукових праць Луганського державного аграрного університету. За ред. В. Г. Ткаченко. Луганськ : Вид-во “Елтон-2”. 2002. № 14 (26). С. 364-368.
2. Дмитренко Р. М. Розвиток виробництва у ВАТ “Вінницям’ясо”. Економіка АПК. 2005. № 8. С. 57-62.
3. Дмитренко Р. М. Підвищення економічної ефективності виробництва продукції на м'ясопереробному підприємстві. Збірник наукових праць ВНАУ. 2011. № 1 (48) том 2. С. 93-100.
4. Дмитренко Р. М. Вдосконалення економічних взаємин сільськогосподарських товаровиробників і м'ясопереробних підприємств. Збірник наукових праць ВНАУ. 2011. № 2 (53). С. 7-16.
5. Буреннікова Н. В., Дмитренко Р. М. Парадигма дуалізму імплікації процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. Вінниця. 2017. № 8. С. 27-36.
6. Дмитренко Р. М. Порівняльний аналіз дієвості процесів отримання чистих прибутків підприємств м'ясопродуктового підкомплексу на основі складових результативності. Бізнес Інформ. 2017. № 7. С. 96-100 (0,54 др. арк.).
7. Дмитренко Р. М. Порівняльна характеристика дієвості підпроцесів процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Научные труды SWorld. Выпуск 48. Том 2. Иваново. Научный мир. 2017. 127 с. С. 5-13.
8. Дмитренко Р. Н. Рынок мяса в Украине и его влияние на развитие мясопродуктового подкомплекса. Экономика и предпринимательство. Москва. 2013. № 3 (32). С. 184-190.

SUMMARY

Dmytrenko R.M. The effectiveness of the process of functioning for enterprises of meat and product subcomplex: theoretical and methodological aspects. – Qualifying scientific work on rights of the manuscript.

The dissertation for obtaining of the scientific Degree of Candidate of Economic Sciences by specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by kinds of economic activity). – Vinnytsia National Agrarian University, Vinnitsa, 2017.

The dissertation is devoted to scientific substantiation and development of theoretical and methodological aspects and practical recommendations on the effectiveness of the process of functioning for enterprises of meat and product subcomplex. The essence of the category “effectiveness of the processes of functioning and development of enterprises” had been disclosed, which aims at identifying of opportunities to increase of effectiveness. Conceptual apparatus in the context of problem of research by means of elaboration of definitions for concepts “process of functioning”, “process of development” and “mechanism for processes of functioning and development of enterprise” had been improved. The principles, factors and regularities for formation of the effectiveness of the process of functioning of enterprises for the purpose of its estimation are highlighted. Methodological approaches to evaluating of the effectiveness for processes of the functioning and development of enterprises of meat and product subcomplex in the context of the updated concept of relevant implication “resources – structure (behavior) – effectiveness – development of the system” with separation of generalized rate of this effectiveness had been extended. It has been realized estimation of modern condition of the development for enterprises of domestic of meat and product subcomplex with determination of tendencies of this development and it has been proved scientifically influence of the potentials of the processes of the functioning of enterprises of domestic meat and product subcomplex on their further development for the purpose of the adoption of adequate management decisions. Ways of improvement of the processes of the functioning and development of enterprises of meat and product subcomplex with delineation of appropriate mechanism for their effective development in the overall scheme of improving of these processes

had been suggested. Strategic directions of further the functioning and development of the enterprises of meat and product subcomplex on the basis of constituents of the effectiveness with design of appropriate proposals had been substantiated.

The examples of specific enterprises of the meat and product subcomplex of Vinnitsa region of Ukraine presented the application of the obtained results of scientific research by considering the comparative characteristics of the force of the processes of obtaining net profits of the three enterprises. The peculiarity of these enterprises is a closed cycle of production. The comparative characterization of the sub-processes of the functioning of a concrete operating enterprise (namely, subprocesses for obtaining: of gross profit, of financial result from operating activities, of financial results before taxation, of net profit) is also considered. This comparative characteristic is carried out on the basis of the models of the Burunnikova-Yarmolenko for components of the efficiency of the processes of the functioning of complex systems. For this purpose, a methods of using the SEE-analysis, proposed in the published scientific works of the mentioned authors, was implemented. The SEE-analysis for processes of functioning of complex systems is analysis of the force of these processes, based on the platform of the proper models and rates of the scale, effectiveness and efficiency of subprocesses of processes of functioning of complex systems. Algorithm of the SEE-analysis is based on a certain mechanism. This mechanism contains indicators for outcomes of SEE-analysis and instruments, which along with known characteristics also contain a complex of rates for constituents of efficiency of subprocesses of processes of functioning of complex systems. The use by the candidate for a degree of expert method provided the vision of the priorities of one or another enterprise concerning of the processes of functioning and development, allowed to take into account the results of questionnaires by the formation of a mechanism for the effective functioning and development of these enterprises. It is substantiated that effectiveness of the processes of functioning and development is a priority task of all investigated enterprises of the meat and product subcomplex. Implementation of the proposed methods on the examples of really operating enterprises indicates the possibility of their application at the micro level using a set of models of components of the efficiency for the purpose of assumption scientifically grounded managerial decisions.

Keywords: effectiveness and efficiency of the processes of functioning and development; of meat and product subcomplex, potential; implication; mechanism for the effectiveness of functioning; strategy.

The list of the main publications of the applicant by project of dissertation

1. Dmytrenko R.M. Rationale for the strategy of development of SC “Vinnytsiameat” of the town of Vinnytsia on the basis of marketing research. Collection of scientific works of Lugansk State Agrarian University. Ed. V.G. Tkachenko. Lugansk: Publishers of “Elton-2”. 2002, no. 14 (26). Pp. 364-368.
2. Dmytrenko R.M. Development of production at JSC “Vinnytsiameat”. Economy of agroindustrial complex. 2005, no. 8. Pp. 57-62.
3. Dmytrenko R.M. Raising of economic effectiveness of production at meat-processing enterprise. Collection of scientific works of VNAU. 2011, no. 1 (48). Volume 2. Pp. 93-100.
4. Dmytrenko R.M. Improvement of economic relations of agricultural commodity producers and meat-processing enterprises. Collection of scientific works of VNAU. 2011, no. 2 (53). Pp. 7-16.
5. Burennikova N.V., Dmytrenko R.M. The paradigm of dualism of the implication of the processes of functioning and development of enterprises of the meat and product subcomplex. Economy. Finances. Management: topical issues of science and practical activity. Vinnitsa. 2017, no. 8. Pp. 27-36.
6. Dmytrenko R.M. Comparative analysis of the force for the processes of obtaining of net profits for enterprises of meat and product subcomplex on the basis of the components of efficiency. Business Inform. 2017. No. 7. Pp. 96-100.
7. Dmytrenko R.M. Comparative characteristic of the force for subprocesses of the process of functioning of the enterprises of meat and product subcomplex. Collection of scientific works SWorld. Issue no. 48. Volume 2. 2017. Ivanovo. The scientific world. 2017. 127 p. Pp. 5-13.
8. Dmytrenko R.N. The meat market in Ukraine and its influence on the development of the meat and product subcomplex. Economics and entrepreneurship. Moscow. 2013, no. 3 (32). Pp. 184-190.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ	18
1.1. Сутність ефективності процесу функціонування підприємств.....	18
1.2. Принципи, фактори і закономірності формування ефективності: парадигма імплікації процесів функціонування та розвитку підприємств.....	30
1.3. Методологічні основи оцінювання ефективності процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.....	41
Висновки до розділу 1.....	56
Список використаних джерел до розділу 1.....	61
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ.....	72
2.1. Аналіз стану вітчизняного м'ясопродуктового підкомплексу.....	72
2.2. Особливості й перспективи процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.....	98
2.3. Потенціал підприємств м'ясопродуктового підкомплексу та його вплив на розвиток підприємств	107
Висновки до розділу 2.....	115
Список використаних джерел до розділу 2.....	121
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ НА ОСНОВІ СКЛАДОВИХ ЕФЕКТИВНОСТІ.....	127
3.1. Шляхи удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.....	127
3.2. Механізм ефективного функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.....	140

3.3. Стратегічні напрями і прикладні аспекти функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу на основі складових ефективності.....	148
Висновки до розділу 3.....	170
Список використаних джерел до розділу 3.....	177
ВИСНОВКИ.....	187
ДОДАТКИ.....	191

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. М'ясопродуктовий підкомплекс України має велике значення для продовольчої безпеки країни. Гальмування реформ у сільському господарстві не сприяло взаємодії між виробниками продукції, переробними підприємствами, посередниками, споживачами продукції, що призвело до занепаду цього підкомплексу. Нагальними питаннями та стратегічними цілями сьогодення є забезпечення ресурсної достатності продовольчих товарів за рахунок нарощування виробництва підприємствами, стабільності постачання продукції, у тому числі, м'ясопродуктів за різних ринкових умов, наявності й доступності якісних харчових продуктів для усіх верств населення незалежно від рівня доходів.

На сьогоднішній день споживання продукції м'ясопродуктового підкомплексу населенням країни перебуває на низькому рівні, погіршуються смакові якості продукції, знижується її цінність як продукту харчування. Низька місткість ринку м'яса в Україні не сприяє покращенню якості продукції м'ясопереробних підприємств, їх ефективній виробничій діяльності.

Формування та розвиток концепцій і напрямів стосовно ефективності виробництва продукції м'ясопереробних підприємств відбувалося під впливом досліджень В. Я. Амбросова, В. Г. Андрійчука, В. І. Бойка, В. І. Ємцева, Г. М. Калетніка, Н. Г. Копитець, Д. Ф. Крисанова, І. В. Левицької, В. Я. Месель-Веселяка, О. О. Прутської, П. Т. Саблука, І. В. Свиноуса, В. С. Уланчука, О. М. Шпичака та ін. Теоретичні та методичні положення щодо ефективності (результативності) взагалі та забезпечення ефективного функціонування м'ясопереробних підприємств зокрема набули свого розвитку в дослідженнях науковців, серед яких М. Альберт, Н. Буреннікова, П. Друкер, Г. Коххінз, Р. Логоша, П. Макаренко, М. Мескон, М. Місюк, Л. Назарова, О. Олексюк, В. Парето, І. Тесленок, П. Уальз, Ф. Хедоурі, В. Ярмоленко та ін.

Теоретико-практична розробка питань щодо діяльності підприємств аграрного сектора є достатньо глибокою, однак поза увагою науковців залишається проблематика, котра пов'язана із теоретико-методологічними

аспектами щодо ефективності функціонування та подальшого розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Потребують обґрунтування параметри функціонування підприємств як систем на мікрорівні. Це вимагає розробки та реалізації відповідного методологічного інструментарію стосовно ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, який дозволить пов'язати в інтегровану систему показники складових цієї ефективності з урахуванням вимог достовірності, точності, адекватності, універсальності та порівнянності (що потребує відповідного моделювання). Науково-теоретична й практична значимість такого напряму дослідження свідчить про актуальність теми дисертаційної роботи, визначає її основні завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснювалися відповідно до плану науково-дослідних робіт відділу форм господарювання ННЦ "Інститут аграрної економіки" як складник теми "Наукові засади забезпечення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції, ефективної діяльності господарських формувань і галузей в аграрному секторі економіки України" (№ ДР 0111U002292), де автором окреслено потенціал розвитку ринку м'ясної продукції та його вплив на розвиток м'ясопродуктового підкомплексу, обґрунтовано маркетингові заходи з підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності м'ясопереробних підприємств, а також відповідно до плану науково-дослідницьких робіт Вінницького національного аграрного університету у межах теми "Методи і моделі ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств" (№ ДР 0114U001768), у процесі виконання якої автором обґрунтовано теоретико-методологічні основи функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, окреслено відповідні стратегічні напрямки його можливого прогресування.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування та розробка теоретико-методологічних аспектів і практичних рекомендацій щодо ефективності процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

Мета дослідження передбачає розв'язання наступних завдань:

– розкрити сутність категорії “ефективність процесів функціонування і розвитку підприємства”, котра спрямовує на виявлення можливостей зростання ефективності, та удосконалити понятійний апарат у контексті проблеми дослідження уточненням дефініцій понять “процес функціонування”, “процес розвитку” й “механізм процесу функціонування і розвитку” підприємства;

– окреслити принципи, фактори й закономірності формування ефективності процесу функціонування підприємств для уможливлення її оцінювання;

– поглибити методологічні підходи до оцінювання ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу в контексті оновленої концепції релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” з виокремленням узагальнюючого показника зазначеної ефективності;

– здійснити оцінювання сучасного стану розвитку підприємств вітчизняного м'ясопродуктового підкомплексу із визначенням тенденцій розвитку;

– науково обґрунтувати вплив потенціалу процесу функціонування підприємств вітчизняного м'ясопродуктового підкомплексу на їхній подальший розвиток для прийняття адекватного управлінського рішення;

– запропонувати шляхи удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу із окресленням відповідного механізму їхнього ефективного розвитку в загальній схемі удосконалювання цих процесів;

– обґрунтувати стратегічні напрями процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу на основі складових ефективності із розробкою відповідних пропозицій;

– на прикладах конкретних підприємств м'ясопродуктового підкомплексу презентувати практичну реалізацію отриманих результатів дослідження.

Об'єктом дослідження є процеси функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні аспекти щодо ефективності процесів функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

Методи дослідження. У роботі використано як загальнонаукові, так і специфічні методи, котрі сприяли системному розв'язанню задач за обраною проблематикою дослідження. Найвагоміші теоретичні та прикладні розробки ґрунтуються на положеннях сучасної економічної теорії, теорії та практики управління, маркетингу й використанні таких методів, як *метод узагальнення* – для визначення сутності, ролі та основних аксіом стосовно ефективності діяльності підприємства; *ситуаційний та системний підходи, методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції* – з метою дослідження процесу функціонування м'ясопереробних підприємств; *вибіркових спостережень, порівняльного аналізу, економіко-математичні, економетричні* – для аналізу поточної діяльності підприємств м'ясопродуктового підкомплексу та її прогнозування; *абстрактно-логічний* – для теоретичних узагальнень і формування висновків; *розрахунковий, порівняльний, графічний, табличний* – з метою аналізу впливу факторів на рівень ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу; *SEE-аналіз* – для здійснення *SEE-управління* дієвістю функціонування підприємств як систем на мікрорівні; *експертних оцінок, розрахунково-конструктивний та експериментальний* – для розробки шляхів удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативні акти України, що регламентують діяльність підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, основні доробки вітчизняних і зарубіжних науковців, офіційні статистичні матеріали Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Вінницькій області, матеріали періодичних видань, наукових конференцій та мережі Internet, власні спостереження й результати відповідних аналітичних узагальнень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні теоретико-методологічних аспектів забезпечення ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, зокрема:

вперше:

– виділено класифікацію підпроцесів процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу з метою знаходження оптимальних варіантів дій щодо управління цими процесами, яка відрізняється від існуючих тим, що ґрунтується на методиці дослідження ефективності як якісної складової результативності цих процесів і дає змогу оцінити їх дієвість;

– створено матрицю візуалізації дуалізму у контексті парадигми релевантної імплікації процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу (як систем) “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток систем” для моніторингу динамічних змін у відповідних частинах реальних систем (підприємств підкомплексу) у двох напрямках цієї імплікації: прямому та зворотному;

удосконалено:

– понятійний апарат, пов'язаний з проблематикою дослідження, шляхом уточнення дефініції “процес функціонування” підприємства як руху, дефініції “процес розвитку” підприємства як процесу, унаслідок якого відбувається перехід від одного якісного стану підприємства як системи до іншого, вищого (закономірна зміна якості) і уточнення поняття “механізм процесу функціонування та розвитку підприємства” як взаємодію цього процесу у двох площинах – функціонування та розвитку з метою підвищення його ефективності в процесі управління, котрі виникають за певних умов під впливом імпульсів, що змінюють розвиток підприємства;

– методологічні підходи до тлумачення, формування й оцінювання ефективності (як частини цілого – результативності) процесів функціонування та розвитку підприємства як системи у вигляді комплексної узагальнюючої категорії, котра враховує кінцеві результати (ефекти), обсяги і характер цих процесів, та зокрема характеризує здатність системи (у тому числі підприємства

м'ясопродуктового підкомплексу) отримати певний наслідок з якісного боку, що виражається також і певною його кількістю, з виокремленням факторів внутрішнього і зовнішнього впливів, які сприятимуть простежуванню відповідних закономірностей, зменшенню невизначеності при оцінюванні ефективності й знаходженню інтенсивних факторів зростання ефективності, а також сприятимуть процесу розширеного відтворення;

набули подальшого розвитку:

– зміст понять “креація (формування) результативності” (як сукупності процесів у парадигмі релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” з покращення якісних і кількісних характеристик результативності процесів функціонування та розвитку системи) та “ефект креації” (якою є креація результативності (цілого) або ефективності (частини від цілого) функціонування та розвитку системи як результату імплікації вартості ресурсів)), що сприятиме баченню напрямків реалізації відповідних стратегій стосовно ефективного функціонування та розвитку підприємств;

– графічна модель управління виробничим потенціалом підприємства (як системи) підкомплексу (який є потенціалом розвитку)), котру побудовано за принципом “чорної скриньки”, що містить п’ять структурних компонентів: вхід, процеси виробництва (він є базовим) та управління ним, вихід, зворотний зв’язок для розширеного відтворення елементів системи і зовнішнє середовище, що уможлиблює бачення різних аспектів та видів ефективного розвитку підприємства у межах обраної місії та відповідного оцінювання потенціалу;

– схема удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м’ясопродуктового підкомплексу, котра відрізняється від існуючих тим, що містить не тільки внутрішні (суб’єктивні, несистемні) та зовнішні (об’єктивні, системні) чинники безпосереднього та опосередкованого впливів, а й інструментарій, систему показників оцінювання ефективності, шляхи (на основі розрахованих показників Херста та експертного опитування), механізми та стратегію удосконалювання процесів, окреслення яких створює передумови для ефективного управління підприємствами;

– методологічні підходи до формування загальної економічної та локальних стратегій щодо функціонування і розвитку підприємств на підґрунті принципів паралельності їхньої розробки й запропонованого комплексу заходів, що сприятиме підвищенню ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств (ці стратегії узгоджені із загальною національною стратегією розвитку та Державною стратегією регіонального розвитку; їх реалізації сприятимуть “Агенції регіонального розвитку Вінницької області”).

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є підґрунтям для розв’язання проблемних питань щодо підвищення ефективності функціонування підприємств м’ясопродуктового підкомплексу, котрі є одними з пріоритетних стратегій розвитку вітчизняного АПК.

Науково-методичні розробки в частині концепції удосконалювання процесу функціонування підприємств м’ясопродуктового підкомплексу із окресленням відповідного механізму їхнього ефективного розвитку, методики оцінювання ефективності функціонування підприємств м’ясопродуктового підкомплексу, внесених автором пропозицій стосовно покращення діяльності підприємств прийнято до впровадження Департаментом агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 04-01-36/1129 від 15.08.2017 р.).

Рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності підприємств з виробництва м’ясної продукції з метою забезпечення конкурентоспроможності цієї продукції, запропоновані на основі відповідної авторської концепції реалізації рішень, прийнято до впровадження ТОВ “Літинський м’ясокомбінат” (довідка № 173 від 27.07.2017 р.).

Теоретичні положення дисертаційної роботи використано в навчальному процесі Вінницького національного аграрного університету при викладанні дисципліни “Математичні методи і моделі ринкової економіки” (довідка № 12-48-2451 від 17.10.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною кваліфікаційною працею, в якій викладено авторський підхід до розроблення теоретико-методологічних аспектів щодо ефективності функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу із внесенням відповідних пропозицій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати по темі дисертаційного дослідження доповідались та отримали позитивну оцінку на наступних 5 міжнародних науково-практичних конференціях: “Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК” (м. Київ, 22-23 листопада 2001 р.); “Механізм господарювання і проблеми економічного росту в агропромисловому комплексі України” (м. Луганськ, 19-20 лютого 2002 р.); “Современные тенденции экономики, управления, права, социологии, образования, медицины, физики, математики: новый взгляд” (г. Санкт-Петербург, 27-28 февраля 2013 г.); “Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва” (м. Вінниця, 25-26 квітня 2013 р.); “Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития ‘2017’” (г. Одесса, 10-17 октября 2017).

Публікації. Основні результати дослідження наведено у 13 наукових працях загальним обсягом 6,57 др. арк. (з них особисто автору належить 6,17 др. арк.), серед яких: 7 статей – у наукових фахових виданнях України загальним обсягом 3,92 др. арк. (з них особисто автору належить 3,52 др. арк.); 1 стаття – у науковому періодичному фаховому виданні іншої держави (загальним обсягом 0,45 др. арк.); 2 статті – у виданнях, які входять у міжнародні наукометричні бази (обсягом 1,07 др. арк.); 3 доповіді – на міжнародних науково-практичних конференціях (обсягом 1,13 др. арк.).

Структура і обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний обсяг роботи становить 156 сторінок комп'ютерного тексту, містить 22 таблиці та 21 рисунок (із них 2 таблиці – на окремих сторінках), 19 додатків на 29 сторінках. Список використаних джерел містить 255 найменувань на 24 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 216 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

1.1. Сутність ефективності процесу функціонування підприємств

Теорія ефективності, котра базується на класичній економічній методології, на сьогоднішній день відображає характер функціонування підприємств не в повній мірі. В економічній теорії та практиці не обґрунтовано, що слід мати на увазі під результатами та затратами, як їх співставляти, щоб одержати методи обчислення показника ефективності функціонування підприємств [58]. Потребують уточнення як категорія самої ефективності (у якій розкриваються її внутрішні, суттєві сторони), так і розуміння терміну “процес функціонування”. Ефективність є одним з найважливіших показників людської активності, узятим з точки зору її здатності забезпечити кінцевий результат. Як економічна категорія ефективність дає єдину якісно-кількісну характеристику результативності господарювання [30].

Етимологія поняття “ефективність”, як думки, відбитій в узагальненій формі, пов’язана зі словами “ефект” (від лат. “effectus”) та “ефективний” (від лат. “effectivus”). Вважається, що категорія “ефективність” з’явилася в роботах Вільяма Петі (1623-1687 рр.) – англійського економіста, засновника класичної політекономії, основоположника трудової теорії вартості та глави школи фізіократів, французького економіста Франсуа Кене (1694-1774 рр.). Як самостійне економічне поняття “ефективність” ними не розроблялося, воно вживалося в значенні “результативність” [82]. У працях цих учених поняття “ефективність” як економічної категорії не сформульовано. Тільки в першій половині XIX століття англійський економіст Д. Рикардо теоретично узагальнив практику сформованого капіталістичного суспільного виробництва. Він зробив висновок, що чим менш довговічним є основний капітал, тим більше потрібно

праці для збереження його первісної ефективності. Отже, він ввів таке значення ефективності, котре потім стали використовувати науковці в економічних дослідженнях.

Деякі автори вважають, що засновником теорії економічної ефективності є шотландський економіст Адам Сміт (розвиток його ідей відбувся в працях Д.Ріккардо (1772-1823 рр.), К. Маркса та інших. Емерсон Г., Пітерс Т., Тейлор Ф., Файоль А., Форд Г., Харрінгтон Дж. та інші вважали цю категорію надважливою для характеристики діяльності підприємства [85, 100, 101, 104,106].

Як підкреслюють А.О. Демченко та О.І. Момот [17], у вітчизняній економічній літературі поняттю “ефективність” присвячено величезну кількість наукових праць і досліджень. Не припинилися дискусії у згаданому напрямку і з початком радикальних економічних перетворень, коли стала приділятися увага не тільки цим, а й іншим актуальним питанням. Цими ж авторами акцентовано увагу на тому, що ефективність виступає індикатором розвитку, є його найважливішим стимулом.

Розуміння категорії ефективності відкриває можливість вивчення всієї системи ефективності виробництва. Це потребувало того, щоб вітчизняні і зарубіжні вчені присвятили свої праці ретельному вивченню категорії ефективності. У комплексі економічних категорій ефективність виробництва відіграє узагальнюючу роль. Погоджуємось із думкою В.А. Медведєва, що “жодна з економічних категорій більш конкретного порядку не може бути повністю розкрита без врахування її зв'язку з економічною ефективністю виробництва” [49].

Ми погоджуємось із цими авторами та з П. Друкером, М. Месконом, М. Альбертом, Ф. Хедуорі, а також із А. Тищенко, Н. Буренніковою, В. Ярмоленком та ін. [27, 52, 80, 13], що як категорія ефективність має дві сторони, дві складові – якісну і кількісну. Деякі автори, наприклад Л. Федулова, С. Харченко, Т. Загорна та ін. вважають поняття ефективності та результативності тотожними [32, 83, 86]. Низка авторів (А.Л. Бугуцький, П.Т. Саблук, Ю.М. Новіков, М.М. Караман [10, 37, 69, 93]) вбачають, що ефективність – це не

просто результативність виробництва, а співвідношення результату або ефекту виробництва до витрат суспільної праці. Так, з точки зору А.Л. Бугуцького, ефективність виробництва можна розглядати як виробництво товару з найменшими витратами, використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва певного обсягу продукції при мінімальних середніх загальних витратах [10, 93].

Успішному функціонуванню підприємства відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO сприяє вимірювання та відслідковування (моніторинг) результатів цього функціонування у порівнянні з витратами на його отримання [28].

Дослідження думок різних учених-економістів стосовно категорії “ефективність” сприяло розумінню того, що існують різні тлумачення сутності цієї категорії. Як відомо, вона трактується як “ефект, що приводить до потрібних результатів”. У широкому розумінні ефективність характеризує суспільне виробництво в цілому: як матеріальне виробництво, так соціальні результати, яких досягають у процесі розвитку національного господарства; це стосується покращення й умов праці, й підвищення матеріального та духовного рівня життя людини тощо.

П. Руснак (та інші) вважають, що ефективність виробництва є складною узагальнюючою економічною категорією, в якій відображається дія об’єктивних економічних законів і висвітлюється одна з найважливіших сторін суспільного виробництва – результативність. Отже, “економічна ефективність показує кінцевий результат від застосування всіх виробничих ресурсів й визначається порівнянням одержаних результатів і витрат виробничих ресурсів” [29].

В. І. Лямець, А. Д. Тевяшев зазначають, що “ефективність – це не просто властивість операції (процесу функціонування системи), що відбивається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами [45].

До цього твердження П.А. Орлов [60] додає, що ефективність є співвідношенням результату або ефекту будь-якої діяльності і витрат, пов’язаних

з її виконанням. Причому це може бути як співвідношення результату і витрат, так і співвідношення витрат і результатів діяльності. У процесі виробництва здійснюється виробниче споживання ресурсів з метою отримання певних споживних вартостей, спроможних задовольнити відповідні потреби людей. Отже, ефективність виробництва є узагальнюючою економічною категорією, якісною характеристикою, котра відображається у високій результативності використання живої і уречевленої праці у засобах виробництва [70].

І.Д. Падерін відзначає, що сутність економічної ефективності підприємства полягає в економії всіх питомих витрат на виробництво продукції, що визначає його дохідність [62].

Більш загальне твердження подає О.М. Рац: “ефективність – показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей” [70].

Ефективність як категорія відноситься до числа найбільш застосовуваних в економічній теорії. Вона слугує одночасно й ступенем успішності господарських процесів, і найважливішою їх метою, і засобом конкурентної боротьби, і способом забезпечення розширеного відтворення.

Узагальнимо деякі підходи до визначення категорій “ефективність” та “результативність” у табл. 1.1.

У своїх дослідженнях, ґрунтуючись на підходах [64], ми звернемо увагу на якісну складову результативності – ефективність – як таку, котра й сама містить не тільки кількісну, а й якісну складові, а й як таку, котра дає нам можливість охарактеризувати ефективність процесу [13, 64]: ефективність процесу функціонування підприємства – це категорія, яка характеризує цей процес з якісної сторони і виражає співвідношення між ефектом (наслідком) процесу і відповідними витратами. При цьому погодимось із цим ж самим автором, що результативність процесу функціонування підприємства є економічною категорією, котра сумарно характеризує цей процес та його дієвість з кількісної сторони у вигляді масштабного (кінцевого) продукту, та з якісної, з урахуванням ефективності процесу. Значення результативності економічного процесу як категорії полягає в тому, що вона характеризує цей процес як з точки зору вигод, так і з точки зору витрат, як з кількісної, так і з якісної сторони.

Таблиця 1.1.

**Деякі підходи до визначення категорій “ефективність”
та “результативність”**

Автор, посилання	Сутність
1	2
П. Друкер [27], М Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [52]	Ефективність є не тільки зв'язком результату із наміченими цілями, а й результатом (ефектом) з точки зору оптимального використання ресурсів (виробничих, фінансових та ін.). Вважають категорії взаємопов'язаними.
А. Тищенко, М. Кизим, Л. Догадайло [80], Л. Федулова [83], Т. Загорна [32]	Вважають, що ефективність пов'язана із задоволенням потреб споживачів, є зовнішнім показником, який важко виміряти. Не ототожнюють ці категорії.
Г. Коккінз [39], ДСТУ ISO 9001:2015 Системи управління якістю [28]	Розглядають результативність та систему показників ефективності окремо, підкреслюють, що система показників ефективності – це індивідуальний інструмент моніторингу результативності окремих керівників, працівників.
Н.В. Буреннікова (Поліщук), В.О. Ярмоленко [12, 13, 64, 65, 97 та інші]	Підкреслюють, що значення результативності процесу (від процесу праці до будь-якого процесу) як категорії полягає в тому, що вона характеризує цей процес як з кількісної, так і з якісної сторони (у вигляді ефективності процесу). Ефективність економічного процесу – це економічна категорія, яка характеризує цей процес з якісної сторони і виражає співвідношення між ефектом (наслідком) економічного процесу і відповідними витратами. Авторами запропоновано й систему показників для вимірювання складових результативності.
С. Харченко [86]	Розглядає тільки результативність, її теоретичні аспекти.
М. Ніколаєв [56], І.Д. Падерін [62]	Досліджують лише категорію “ефективність”
П.Т. Саблук [93], В.В. Радченко, М.І.Агафонов, Ю.Н. Новіков [69]	Розглядають тільки категорію “ефективність” з точки зору процесу виробництва.
В.Г. Андрійчук [3]	Визначає ефективність як таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, при якому отримують вартісні показники ефективності виробництва. Зводить розуміння ефективності до рентабельності.
В.І. Лямець, А.Д. Тевяшев [45], В.Я. Нусінов, А.М. Турило, А. Г. Темченко, А.Н.Тищенко [80], А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін [92]	Вважають, що ефективність – це не тільки властивість операції (процесу функціонування системи), яка відбивається в її здатності давати певний ефект, а й дієвість такої здатності, тобто результативність, співставлена з ресурсними витратами. Ототожнюють поняття ефективності та результативності.

*Джерело: узагальнено автором.

Зазначимо при цьому, що “ресурсами”, як відомо (фр. *resource* – допоміжний засіб) вважають сукупність природних, соціальних й інтелектуальних

сил, котрі можуть використовуватись для створення матеріальних благ і надання послуг. Зокрема, є природні (ресурси – вичерпні й невичерпні, поновлювані й непоновлювані); матеріальні – всі рукотворні засоби виробництва; трудові – населення в працездатному віці; фінансові – кошти, котрі виділяються суспільством функціонування виробництва тощо. Ресурси, які є залученими у процес виробництва, прийнято називати “факторами виробництва” (це земля, праця, капітал, підприємницькі здібності).

Далі зазначимо, що, як правильно стверджує автор [64], ефективність процесу функціонування підприємства має містити кількісну і якісну характеристики. Це, на нашу думку, важливо підкреслити на виконання умови повноти категоріального складу дефініції.

Не можна не погодитись також із тим, що значення категорії ефективності процесу полягає в тому, що вона характеризує економічний процес в основному з точки зору витрат (економічний процес як витрати) на відміну від масштабного (кінцевого) продукту, який характеризує економічний процес в основному з точки зору його корисності (економічний процес як вигода). Процес – це зв’язаний набір дій (функцій), які перетворюють вихідний матеріал (продукт) у кінцевий (цільовий) продукт у відповідності з заздалегідь встановленими правилами, або сукупність послідовних дій для досягнення якого-небудь результату [13, 64].

Враховуючи, що економіка – це національне господарство даної країни чи його частина, що містить відповідні галузі та види виробництва, усі ланки суспільного виробництва, розподілу й обміну на території країни; засіб, спосіб створення умов для нормального життя, а економічний продукт — це те, що створюється економікою та в економіці, то під економічним процесом можна розуміти сукупність послідовних дій, пов’язаних з виробництвом, обміном, розподілом та використанням економічного продукту [64].

Процеси функціонування підприємства розрізняють в залежності від різноманітних ознак класифікаційного поділу (за принципом поділу): 1) за відношенням до господарюючої системи; 2) у відповідності з початковим та

кінцевим статусом економічних продуктів; 3) за предметною областю; 4) за масштабом; 5) за відношенням до основного економічного продукту господарюючої системи; 6) за стадіями виробничого циклу економічного продукту. У зв'язку з цим за [64] можна виділити наступні процеси функціонування підприємства:

1. Внутрішні та зовнішні (на практиці зовнішні економічні процеси тісно переплітаються із відповідними внутрішніми) – поділ за відношенням до господарюючої системи. Наприклад, процес утворення валового національного доходу є зовнішнім по відношенню до підприємства, але внутрішнім по відношенню до національного господарства як господарюючої системи.

2. Процес утворення чистого доходу підприємства на основі загального його продукту; процес отримання чистого доходу підприємства на основі чистого його продукту – приклади поділу у відповідності з початковим та кінцевим статусом економічних продуктів.

3. Виробничі (наприклад, процес отримання загального продукту підприємства, процес отримання чистого продукту підприємства, процес отримання регіональної валової доданої вартості тощо) та організаційні: обміну, розподілу, використання (наприклад, процес отримання податку на прибуток підприємства, процес формування чистого доходу підприємства тощо) – поділ за предметною областю.

4. Масштабу підрозділу підприємства, масштабу підприємства, масштабу виду діяльності, регіонального масштабу, національного масштабу (наприклад, процес отримання доходу підприємства, процес отримання валової доданої вартості виду діяльності, процес отримання чистого доходу регіону тощо); економічні підпроцеси (коли процеси меншого масштабу є частинами процесу більшого масштабу) – поділ за масштабом.

5. Основні (наприклад, процес отримання чистого продукту підприємства, процес формування валової доданої вартості регіону тощо), допоміжні (наприклад, процеси розподілу) – поділ за відношенням до основного економічного продукту господарюючої системи.

6. Процес виробництва економічного продукту, процес підготовки виробництва економічного продукту – поділ за стадіями виробничого циклу економічного продукту.

Як далі зазначає цей автор, основний економічний процес допускає поділ на послідовність складових процесів (підпроцесів). З точки зору кінцевих наслідків (результатів) часто виникає необхідність досліджувати не лише певний процес в цілому, але і його відповідні підпроцеси.

Як відомо, усе в світі знаходиться в русі. Тому пізнання процесів функціонування та розвитку підприємств як систем потребує вивчення їхнього руху. Рух пов'язаний із змінами, переходом з одного стану системи (наприклад, підприємства) в інший.

Процесом функціонування системи (підприємства) вважатимемо такий її рух, тобто таке виконання нею певних функцій, яке визначається ресурсним, виробничим, матеріальним, фінансовим, соціальним, економічним, екологічним, технологічним, логістичним, інституціональним та ін. потенціалами (резервами) та яке пов'язане з відповідними ризиками, передбачає наслідки цього виконання і потребує управління. Поява та/або зміна функцій призводить до зміни властивостей системи, впливає на розвиток цієї системи.

Під процесом розвитку (закономірної зміни) підприємства як системи розумітимемо процес, унаслідок якого відбувається зміна її якості, перехід від одного якісного стану системи до іншого, вищого [11].

Тут слід зазначити таке. Саме якість системи (явища, процесу тощо) відрізняє її від іншої; визначає її єдність, цілісність, відносну стійкість, тотожність із самою собою. Саме якість системи визначає її як таку, а не як яку-небудь іншу. Якість є тісно пов'язаною із структурністю системи, тобто є певною формою організації її складових елементів; через це система не є простою сукупністю елементів, а є їх цілісністю та єдністю. Загальна властивість пізнання є такою, що спочатку вивчаються якісні характеристики системи, а за тим кількісні. Саме тому у першу чергу потребує дослідження ефективність (як якісна складова результативності) процесів функціонування та розвитку підприємств

м'ясопродуктового підкомплексу; ми залишаємо у певній мірі поза увагою її кількісну складову (масштабність). При цьому доцільним є розглядання якісної та кількісної складових самої ефективності підпроцесів процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, що ми і дослідимо у цій роботі. І ще: з точки зору філософії якість нерозривно пов'язана із кількістю; цей взаємозв'язок є мірою (коли якість ґрунтується на певній кількості, а остання є кількістю певної якості). Саме зміна міри пояснює механізм розвитку систем (у даному випадку, підприємств). Окрім цього, як відомо, існує і перехід кількісних змін у якісні.

Процес ефективного розвитку (зміни) систем (котрими є, наприклад, підприємства) відбувається з позицій законів заперечення заперечень, єдності та боротьби протилежностей тощо. З позицій закону єдності та боротьби протилежностей удосконалювання системи є розвитком, розвиток є змінами, а зміни – це єдність і боротьба протилежностей, розвиток – це зміни цих єдності та боротьби протилежностей.

Отже, на нашу думку, ефективність процесів функціонування (руху) та розвитку (зміни) підприємств як систем є комплексною узагальнюючою категорією, яка характеризує здатність системи (зокрема, підприємства м'ясопродуктового підкомплексу) отримати певний наслідок з якісного боку (завдяки чому бачимо єдність, цілісність системи, її відносну стійкість, тотожність із самою собою), котрий виражається певною його кількістю. За [13, с. 32] вона виражається співвідношенням між загальним продуктом процесу та відповідним продуктом як втратами (витратами).

Ефективність процесів функціонування та розвитку підприємств потребує вивчення з метою оцінювання відповідними їй показниками для окреслення перспектив розвитку підприємства, що ми розглянемо далі у цій роботі.

Як відомо, основою функціонування підприємств є виробництво, яке потребує відповідних ресурсів. У розробку теоретичних і методологічних проблем підвищення ефективності виробництва продукції значний вклад внесли наукові праці та дослідження Андрійчука В.Г., Бойка В.І., Гайдуцького П.І.,

Саблука П.Т., Чалого А.А., Шпичака О.М. та інших [4, 5, 10, 29, 93, 94]. Для продовольчої безпеки країни велике значення має м'ясопродуктовий підкомплекс. Як вже зазначалося, гальмування реформ у сільському господарстві не сприяло взаємодії між виробниками продукції, переробними підприємствами, посередниками, споживачами продукції, що призвело до занепаду тваринництва. Створення конкурентоспроможного середовища для виробництва і реалізації продукції підприємствами м'ясопродуктового підкомплексу потребує новацій, котрі мають привести до зростання ефективності виробництва та розвитку економіки аграрного сектора. Це потребує вирішення питань, пов'язаних із процесним управлінням.

Проблеми виробництва багато в чому вирішуються, коли поряд з переважно кількісною “витратно-ресурсною” характеристикою здійснюється аналіз якісних параметрів розвитку фізичних, грошових, людського видів ресурсів, а під ефективністю тут мають на увазі забезпечення “розширеного відтворення продукції, трудових ресурсів, природної середовища, виробничих відносин”. Це визначення належить авторам “Методичних рекомендацій з визначення ефективності сільськогосподарського виробництва” [53].

Проблеми підвищення ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу не можуть бути успішно вирішеними без масштабних перетворень у вітчизняному тваринництві, де дотепер відсутні реальні можливості забезпечення розширеного відтворення. Хоча у цих умовах можуть вирішуватися локальні завдання щодо підвищення ефективності використання імпортової м'ясної сировини, що з позицій національної економіки є завданнями менш значущими. При такому підході резерви ефективності вишукуються не тільки в рамках конкретного виробництва, але й на інших стадіях відтворювального процесу.

Незважаючи на свої досить значущі переваги, “відтворювальний” підхід не позбавлений певних недоліків. У зв'язку із цим деякі економісти виділяють ще один підхід, при якому ефективність пов'язується з повнотою й раціональністю реалізації, задоволення намічених економічних інтересів, наявного господарсько-

ресурсного потенціалу. До прихильників такого підходу варто віднести російського вченого Ю. Сухотіна [75]. Таку ж позицію розділяють багато інших закордонних економістів, що оцінюють ефективність за допомогою так званих альтернативних витрат (або витрат упущеної вигоди).

Основні недоліки цільового методу пов'язані з тим, що при постановці нереальної мети відволікання значних фінансових засобів на невдалі проекти загрожує значними фінансовими втратами. Одним з варіантів усунення зазначених недоліків цільового підходу може бути зіставлення фактичних результатів витрат з їхніми нормативними значеннями – при цьому, щоправда, доводиться вирішувати проблеми, пов'язані, наприклад, з урахуванням можливостей росту механізації й автоматизації праці, оптимальною оцінкою трудового потенціалу й т. п.

Отже, в сучасній економічній теорії склалися такі основні підходи до ефективності: витратно-ресурсний, відтворювальний і цільовий. З огляду на те, що кожний з них має свої особливості, переваги й недоліки, на практиці доцільним представляється використання не одного, а декількох підходів. При цьому для всіх розглянутих підходів ефективність виробництва (як базового процесу у функціонуванні підприємства) визначається класично: як відношення корисного ефекту (результату) до витрат (ресурсів) на його одержання, що визначає можливість досягти розширеного відтворення й досягнути поставлених цілей економічними суб'єктами господарювання.

І якщо під ефективністю суспільного виробництва розуміють співвідношення його кінцевого результату з витратами, то підвищення ефективності характеризується збільшенням кінцевого продукту при зниженні витрат на одиницю продукції. Ефективність виробництва виражає не тільки глобальний економічний і соціальний результат розвитку виробництва, але й якісні характеристики всіх факторів, за допомогою яких досягається поліпшення кінцевого результату.

Стосовно агропромислового виробництва, що враховує й переробку м'ясної сировини, ефективність відбиває комплекс природних, економічних, науково-

технічних, соціальних, технологічних, інституційних, екологічних і політичних умов функціонування продуктивних сил і виробничих відносин. Це потребує розмежування ефективності на ряд видів і розкриття поняття кожного з них. Класифікація видів ефективності за рівнем об'єкта господарювання, як стверджує О.І. Здоровцов [2], така: народногосподарська; галузева; внутрішньогосподарська підрозділів; виробництва окремих видів продукції (м'яса, зерна і т. ін.); окремих господарських заходів. Більшість фахівців вважають необхідним виділяти наступні види ефективності: технологічну, економічну, соціальну й екологічну. Деякі економісти вважають за доцільне ще більшу деталізацію й розмежування видів ефективності. Зокрема, російський науковець Є.М. Капустін [35] виділив наступні її види: економічну, соціальну, народногосподарську, узагальнюючу – відтворення в цілому, а також локальну – окремих регіонів і господарських ланок, приватну – окремих факторів виробництва, окремих фаз відтворення – виробництва, розподілу, обміну й споживання. На відміну від них український учений Б.І. Пасхавер вважає, що достатньо виділяти лише два види ефективності: економічну і соціальну, які пов'язані між собою [63, с. 23]. Окрім, цього сьогодні науковці виділяють, наприклад, наступні види ефективності: еколого-економічну (екологічну) та синергетичну [56]. В. Г. Андрійчук виокремлює економічну, соціальну та технологічну ефективності [4, 5].

Варто вказати на те, що такі трактування й деталізація видів ефективності свідчать не тільки про багатогранність категорії, котра розглядається, але й вказують на незавершеність процесу її пізнання й розкриття сутності. Це вказує на необхідність більш детальної інтерпретації не тільки її змісту й наповнення, а й потребує подальшого вимірювання за допомогою відповідних показників.

Формування відповідного рівня ефективності функціонування м'ясопродуктового підкомплексу є тісно пов'язаним з функціонуванням усіх галузей АПК, котрий відбиває суспільну ефективність виробництва, яка вимірюється відповідними показниками (деякі з них відображені у додатку А). Не ігноруючи вже існуючі показники вимірювання ефективності, зосередимо увагу на конкретному підході [12, 13, 64, 65, 97] (табл. 1.1), котрий дозволить оцінити

процеси функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу і з кількісного (що та/або скільки отримано продукту?), і з якісного (як та за рахунок чого отримано ці результати?) боків щодо певних наслідків (результатів) цих процесів [13, с. 36]. Таким показником є ефективність певних підпроцесів процесів функціонування та розвитку підприємств, котра є складовою показника результативності.

Таким чином, як свідчать опрацьовані джерела, ефективність на рівні підкомплексу та підприємства характеризується загальним та конкретним підходами. Загальний підхід окреслює функціонування підкомплексу в цілому і показує співвідношення результатів виробництва продукції (у натуральному та вартісному вимірюванні) до витрат виробничих ресурсів, конкретний підхід нами окреслений вище.

Питання підвищення ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу є складними. Вони для свого вирішення потребують вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду організації виробництва, вивчення впливів зовнішніх факторів, пов'язання методології із практичними здобутками.

1.2. Принципи, фактори і закономірності формування ефективності: парадигма імплікації процесів функціонування та розвитку підприємств

Усі науки при вивченні явищ намагаються розкрити причини і наслідки. Знання природи явища, процесу тощо є знанням причин їхнього виникнення та наслідків розвитку. Причина і наслідок є співвідносними поняттями, на взаємодію яких впливає сукупність оточуючих їх явищ та процесів – умов, котрі є необхідними для настання даної події, явища чи процесу, але самі по собі їх не викликають. Причинністю не є зв'язок думок в умовиводах, а є зв'язок реальних явищ та процесів, коли одне явище викликає інше. Причина та наслідок мають характер взаємодії: не тільки причина породжує наслідок, а й наслідок може впливати на причину, змінювати її [12]. Звернення у такому контексті до

релевантної логіки настановує на необхідність розглядання понять, пов'язаних із парадигмою імплікації [79].

Зміни у технологіях виробництва підприємств потребують модифікацій у методах організації і управління виробництвом, що викликає необхідність розробки відповідних підходів до досліджень процесів функціонування та розвитку виробничих й інших систем, зокрема, підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як підсистем економічної системи. У цьому контексті потребують опанування питання, пов'язані із парадигмою дуалізму імплікації функціонування та розвитку підприємств цього підкомплексу.

Теоретичні, методичні і прикладні аспекти функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу висвітлено у працях В.Г. Андрійчука, В.Я. Амбросова, Г.М. Калетніка, В.Я. Месель-Веселяка, В.С. Уланчука, О.М. Шпичака [3, 4, 5, 33, 51, 85] та інших. Нагальні проблеми сучасності ставлять на порядок денний парадигму імплікації функціонування та розвитку цього підкомплексу.

На нашу думку, невирішеною частиною проблеми у цьому контексті є низка питань, пов'язаних із парадигмою дуалізму імплікації процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

Як вже зазначалося, м'ясопродуктовий підкомплекс України має велике значення для продовольчої безпеки країни. Конкурентне середовище для виробництва і реалізації продукції підприємствами м'ясопродуктового підкомплексу потребує новацій, котрі мають привести до зростання ефективності виробництва та розвитку економіки аграрного сектора. У контексті процесного управління з метою відповіді на запитання “від чого залежить успіх функціонування та розвитку економічної системи на мікрорівні у довгостроковій перспективі?” потребують розглядання питання стосовно принципів, факторів та закономірностей формування ефективності функціонування підприємств, у тому числі, підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

Як відомо, принципом (від лат. “*principium*” – початок, основа) є вихідне положення теорії, вчення, науки, світогляду. За твердженням В.С. Четверикова

під принципом зазвичай розуміється основоположна ідея, положення або підхід, що спираються на об'єктивні закономірності у розвитку процесів і явищ в природі і суспільстві, що використовуються людиною на основі наукових знань і професійного досвіду з метою оптимізації своєї діяльності [89].

Принципи можна поділити на універсальні та спеціальні:

- універсальними принципами формування ефективності слугують загальні положення, які є характерними для організацій різних типів і видів; вони відповідають законам розвитку природи, суспільства і бізнесу; об'єктивно відображають сутність ефективності;

- спеціальні принципи є місією підприємства – отриманню прибутку.

Основними принципами формування ефективності підприємств м'ясопродуктового підкомплексу є можливість вираження ефективності одночасно з кількісного та якісного боків, достовірність інформаційної бази та аналітичних результатів, достатність та відкритість для моніторингу результатів оцінювання ефективності, цільова спрямованість, зрозумілість та прозорість, комплексність, цілісність (холізм), імплікація, креація та ін.

Методологія формування ефективності за окресленими принципами полягає й в оцінюванні середовища, в якому працює підприємство (економічних, науково-технологічних, інституціональних аспектів, стану конкуренції і форми конкурентної боротьби, видів і структури ринку, існуючих способів формування споживацьких преференцій тощо); визначенні місії підприємства, його цілей і завдань; виділенні факторів, які формують потенціал, необхідний для здійснення місії підприємства (ринкові можливості, технічне лідерство тощо), що дасть змогу визначити, у якій сфері слід удосконалюватися, щоб зберегти лідерство тощо.

В узагальненому вигляді логіка підходів до формування та оцінювання результативності (як цілого) та ефективності (як частини цілого) функціонування (руху) підприємств м'ясопродуктового підкомплексу (методологія оцінювання) виглядає так:

результативність/ефективність функціонування (руху) підприємств м'ясопродуктового підкомплексу = F (методика оцінювання; принципи

оцінювання; фактори оцінювання, у тому числі аналітичні індикатори для бачення можливих змін (розвитку); інтерпретація результатів; реалізація результатів оцінювання; моніторинг результатів оцінювання із внесенням відповідних коректив у відповідні складові показників такого оцінювання), де F – відповідна функція.

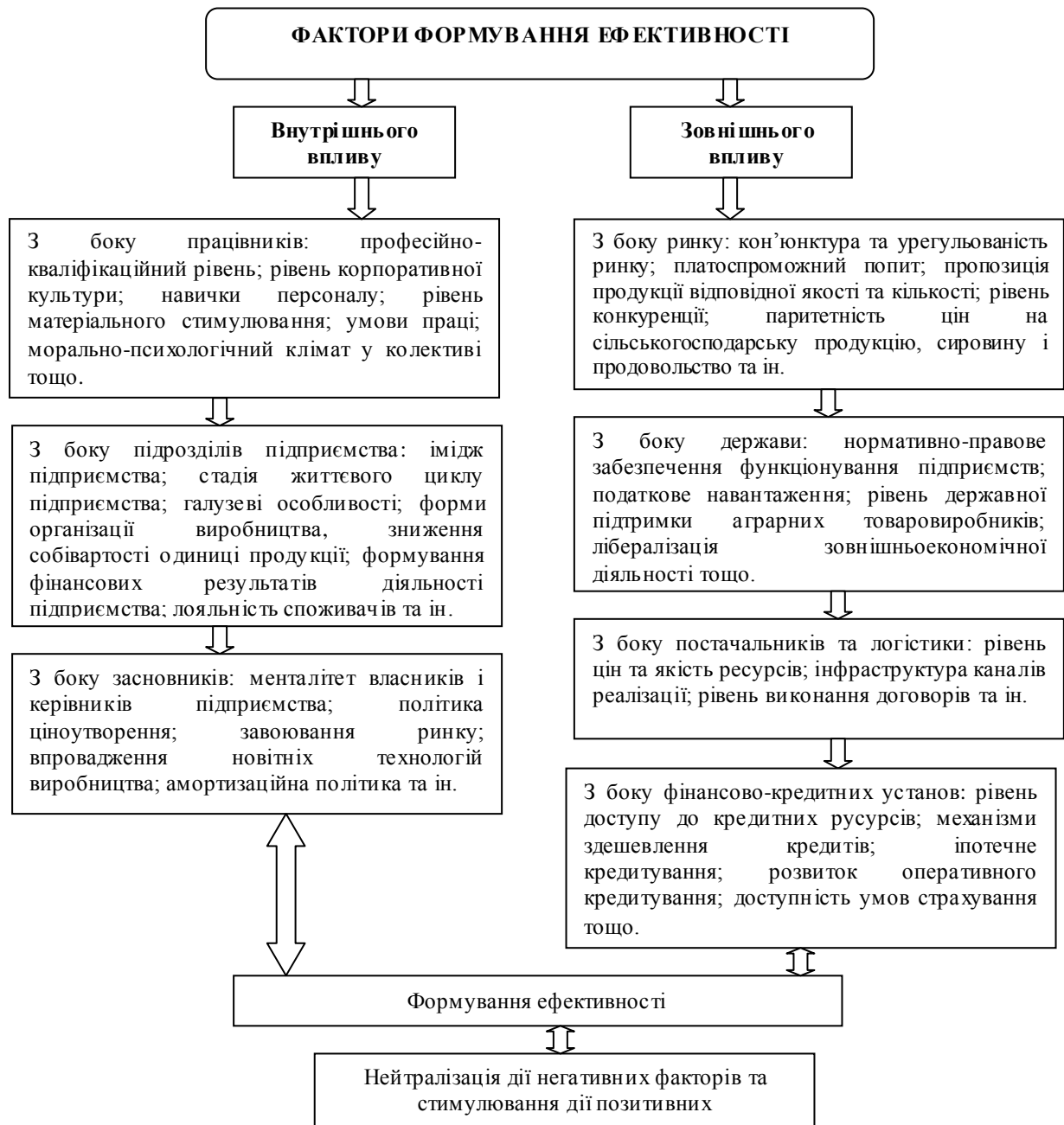
При цьому підкреслимо, що окреслена логіка не суперечить міжнародним стандартам, про що свідчить вивчення нами систем оцінки результативності типу AMBITE, ENAPS, системи Ф.Р. Томаса, на які посилається [58].

Актуальність принципів формування ефективності підприємства визначається цілями його функціонування та зовнішнім середовищем. У сукупності вони мають створити струнку систему правил, яка зумовить й високу ефективність управління ним [50].

При цьому досягнення високих результатів функціонування підприємством уможлиблюється завдяки виявленню дії факторів внутрішнього та зовнішнього впливів та стимулюванню дії позитивних, зокрема удосконалення організаційної структури, збалансування виробничого потенціалу, впровадження нових технологій. Реалізація дії зовнішніх і внутрішніх факторів підвищення ефективності функціонування підприємств уможливорює отримання економічного, соціального та екологічного ефектів (рис. 1.1).

Як бачимо, фактори внутрішнього впливу залежать від самого підприємства, характеризують його впливи на ефективність покращенням використання ресурсів, упровадженням прогресивних технологій та ін., а фактори зовнішнього впливу не залежать від підприємства, знаходяться у зовнішньому середовищі.

Факторами ефективності є вся сукупність рушійних сил і причин, які впливають на зміну її показників. В.С. Дієсперов поділяє їх на групи: 1) зміни технології та технічного рівня виробництва; 2) управління, мотивація, організація виробництва та праці; 3) обсяги та структура виробництва; 4) інші фактори. У сільському господарстві суттєвими є регіональні особливості, які діють як постійний фактор ефективності. Ще особливі фактори – землезабезпеченість та інтенсивність виробництва [19, с. 82].

Рис. 1.1. Фактори формування ефективності функціонування підприємств*

*Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [16, 58].

В.Г. Андрійчук виділяє макро-, мікро- та мезоекономічні чинники ефективності діяльності аграрних підприємств. До макроекономічних чинників автор відносить: платоспроможний попит, інфляцію, процентні ставки, обмінний курс національної валюти, динаміку цін, урядові видатки і дефіцит державного бюджету тощо. До мікроекономічних чинників ефективності цей автор відніс чинники внутрішнього середовища підприємства. Мезоекономічними чинниками він вважає внутрішню будову ринку сільськогосподарської продукції та

продовольства і характер побудови агропромислових інтеграційних зв'язків [5, 206].

Якщо фактори є причинами процесів функціонування та розвитку підприємства, то обов'язкові обставини, котрі обумовлюють ці процеси, прийнято називати умовами. Їх поділимо за С. І. Дем'яненко [18] на такі групи. Перша група – це умови функціонування ринків у сільському господарстві, які наближені до чистої конкуренції і передбачають наявність значної кількості виробників, що реалізують свою продукцію, котра є стандартизованою або однорідною. Це приводить до того, що на сільськогосподарському ринку існує лише цінова конкуренція, що унеможлиблює нецінову конкуренцію.

Друга група – проблема, яка полягає в низьких доходах сільськогосподарських виробників порівняно з працівниками підприємств інших галузей. Основними причинами цієї проблеми, як зазначає С. І. Дем'яненко, є цінова нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію, дисбаланс попиту та пропозиції (пропозиція перевищує попит), а також відносна іммобільність сільськогосподарських ресурсів. Сукупність чинників другої групи зумовлює тенденцію зниження цін і доходів у сільському господарстві проти цін та доходів інших галузей економіки.

Третя група чинників – короткострокова проблема, яка полягає у нестабільності доходів сільськогосподарських виробників внаслідок коливання цін на сільськогосподарську продукцію за роками при нееластичності попиту на сільськогосподарську продукцію. Причинами такого становища, як вказує С.І. Дем'яненко [18], є коливання обсягів виробництва та попиту на неї, що пов'язане з особливостями виробництва у сільському господарстві і проявляється в залежності як від погодних та кліматичних умов, так і від багатьох інших чинників, які розглядатимуться вище. При цьому за нееластичного попиту навіть незначні коливання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції спричиняють значні зміни цін на сільськогосподарські товари і зміни доходів підприємств галузі.

Окреслені принципи та фактори функціонування підприємств мають досить постійний характер. Окрім цього, головні детермінуючі фактори є досить

сталими, а зв'язок між факторами та результативною ознакою (ефективністю) є регулярним, що свідчить про закономірності формування ефективності підприємств.

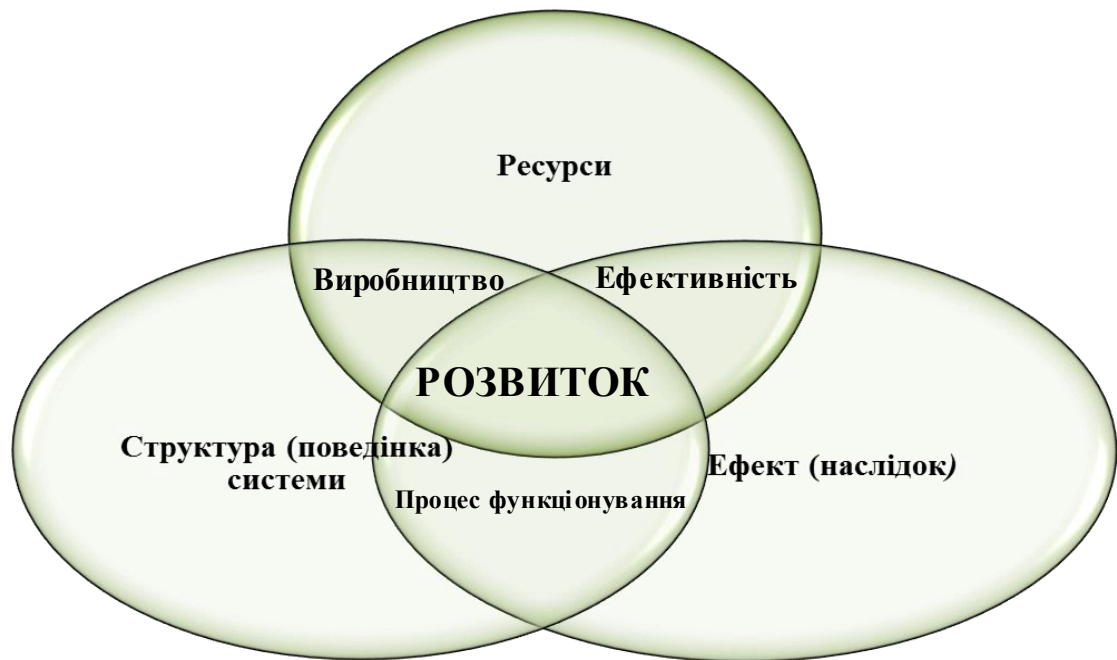
Існування таких закономірностей у контексті процесного управління дозволяє нам розглянути оновлену парадигму (як теоретико-методологічну модель) релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” (вона є оновленим варіантом підходу до парадигми “структура – поведінка – результат” за [47]); на нашу думку, важливим аспектом є тут врахування динаміки процесів функціонування і розвитку системи. Ця парадигма є алгоритмічною формою побудови методології дослідження, тому шляхом повторення процедурного циклу сприяє зменшенню невизначеності в ході дослідження та впливає на точність оцінювання ефективності.

Ще у середні віки Аристотель розвинув тему теорії модальностей, яку підхопив у 1912 р. К. І. Льюїс, котрий звернув увагу на так звані “парадокси імплікації” і розробив першу неklasичну теорію логіки суворої імплікації, що визначалося в термінах логічної неможливості. У 40-60-ті роки А.А. Марков, О.О. Зінов'єв, а всередині 70-х років А.М. Колмогоров досягли принципово важливих результатів у згаданому вище напрямку розвитку науки і на теперішній час запропонована ціла низка теорій, зокрема, релевантної логіки, розвинена А.Р. Андерсоном і Н.Д. Белнапом.

Як відомо, всі імплікації можна розділити на три види: стандартні, нестандартні та проміжні. Стандартні імплікації виражаються за допомогою умовного висловлювання; нестандартні імплікації – інших мовних, а прикладом проміжної імплікації може слугувати відома ще з античності так звана контенсивна імплікація.

Імплікацією вважатимемо складне судження, котре приймає логічне значення хибності тоді і тільки тоді, коли попереднє судження (антецедент) є істинним. Їй відповідає умовний зв'язок “якщо ..., то”. Властивістю імплікації є те, що істинність антецедента (від лат. *antecedent* – “попередній”) є достатньою умовою істинності консеквента (від лат. *consequent* – “наслідок”, “висновок”, “результат”); одночасно істинність консеквента є необхідною умовою істинності антецедента. Таким чином, достатньою для деякого явища вважається така умова,

наявність якої неодмінно викликає це явище, а необхідною для деякого явища вважається умова, без якої дане явище не має місця. Два висловлювання іменуються також причиною та наслідком. Правильність силогізмів зручно перевіряти за допомогою графічних методів (зокрема, діаграми Ейлера-Венна [99]); тому перевірку логіки нашої моделі (парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи”) здійснимо за допомогою модифікованої діаграми Ейлера-Венна (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Модель верифікації (перевірки логіки моделі) парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” за допомогою модифікованої діаграми Ейлера-Венна*

*Джерело: розробка автора.

У парадигмі релевантної імплікації процесів функціонування та розвитку підприємств м’ясопродуктового підкомплексу “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” (або реальній системі типу ПМПП “Рес-С(П)-Е-Розв”, котрій відповідає її модель ПМППмод “Рес-С(П)-Е-Розв”) при досить спрощеному підході антецедентом є ресурси, а консеквентом – розвиток. При цьому підкреслимо, що якщо мають місце процеси функціонування системи та зростання ефективності (котра за [11] – є частиною від цілого, а цілим є розвиток системи), то можливим стає процес розвитку системи; а якщо є процес розвитку –

можливим стає подальше зростання ефективності та процес функціонування цієї системи (зокрема, підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як підсистеми економічної системи). У контексті дуалізму (для деякого спрощення) першу ситуацію умовно назвемо прямою імплікацією, а другу – оберненою.

Окрім цього, за аналогією з [69] можна висловити гіпотезу про існування кібернетичного середовища (КС ПМПП), яким вважатимемо сукупність технологій “BIG DATA” у сукупності методів “DATA MINING” під керуванням інтегрованих організаційно-технічних ІТ-систем різного рівня і призначення: PLM, ERP, MES, PDM і т. п. та фізичного середовища, системи (ФС ПМПП). Новітнім аспектом “промислової філософії”, сформульованої німецькою робочою групою “INDUSTRIE 4.0”, є кіберфізична система як організаційно-технічна концепція, котра заснована на інтеграції фізичного та інформаційного простору із встановленням взаємно однозначної відповідності між фізичним і інформаційним простором (у нашому випадку КС ПМПП $\equiv$ ФС ПМПП або КФС ПМПП).

Для здійснення компаративного аналізу важливою стає теза про те, що на відміну від статичної системи ПМПП_{мод}: $\leftrightarrow$ ПМПП, дві частини якої є рівносильними за визначенням, динамічною є система типу КФС ПМПП, в якій є прямі й зворотні імплікації виробничих функцій, а також їх інверсії. Ця особливість робить обидві частини тотожними: КС ПМПП $\equiv$ ФС ПМПП. В адекватних КФС ПМПП зміна в одній частині веде до зміни у другій частині системи в двох напрямках імплікації.

У [67] підкреслюється, що в англomовному середовищі набирає популярності термін “DIGITAL SHADOW”, який визначається як *a virtual real-time image of reality*, тобто “цифрова тінь” (віртуальний образ фізичної реальності в поточному часі). Чим “цифрова тінь” чіткіше відображає динамічні об’єкти фізичного простору, тим вищою є ефективність функціонування системи.

Окрім цього, підкреслимо, що у динамічному контексті зміна однієї частини реальної системи “Рес-С(П)-Е” веде до змін у другій її частині “Е-Розв” у двох напрямках імплікації. Для нашого випадку маємо ланцюг: якщо є ресурси достатньої кількості та якості, то у результаті відповідної поведінки системи з

певною структурою є можливість одержання результату процесу функціонування системи (а у динаміці – зростання ефекту цього функціонування), що стає запорукою розвитку (пряма імплікація). Парадигма дуалізму передбачає, що якщо у динаміці має місце процес розвитку системи (а, відповідно, відбувалося зростання ефективності процесу її функціонування), то завдяки якісним змінам у структурі системи матиме місце й потреба у ресурсах відповідно більшої кількості та якості (зворотна імплікація) (рис. 1.3).

Причини та наслідки	Ресурси (1)	Структура (поведінка) системи (2)	Ефективність (3)	Розвиток (4)
Ресурси (А)		*	*	*
Структура (поведінка) системи (В)	+		*	*
Ефективність (С)	+	+		*
Розвиток (D)	+	+	+	

Рис.1.3. Матриця візуалізації дуалізму парадигми релевантної імплікації процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи *

*Джерело: розроблено автором.

Усі можливі взаємозв'язки (причинно-наслідкові) складових парадигми прямої релевантної імплікації процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи ” вказані у правій трикутній частині матриці. Ці взаємозв'язки мають певний економічний зміст:

А-2 – зміни у кількості та /або якості ресурсів змінюють якість (структуру (поведінку)) підприємства як системи на мікрорівні;

А-3 – зміни у кількості та /або якості ресурсів впливають на показники складових ефективності процесу функціонування підприємств;

А-4 – зміни у кількості та /або якості ресурсів впливають на подальший розвиток підприємства;

В-3 – якісні зміни (в структурі (поведінці)) підприємства як системи на мікрорівні впливають на ефективність процесу функціонування підприємств;

В-4 – якісні зміни (в структурі (поведінці)) підприємства як системи на мікрорівні впливають на процес подальшого розвитку підприємства;

С-4 – зміни у складових ефективності процесу функціонування підприємств впливають на процес подальшого розвитку підприємства.

У контексті дуалізму усі можливі взаємозв'язки складових парадигми зворотної релевантної імплікації процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу “ресурси – структура (поведінка) системи – ефективність – розвиток” покажемо у лівій трикутній частині матриці. Ці взаємозв'язки мають певний економічний зміст:

В-1 – якісні зміни (в структурі (поведінці)) підприємства як системи на мікрорівні впливають на зміни у кількості та /або якості ресурсів;

С-1 – зміни у складових ефективності процесу функціонування підприємств потребують змін у кількості та /або якості ресурсів;

С-2 – зміни у складових ефективності процесу функціонування підприємств потребує якісних змін (у структурі (поведінці)) підприємства як системи на мікрорівні;

Д-1 – процес розвитку підприємства потребує змін у кількості та /або якості ресурсів;

Д-2 – процес розвитку підприємства потребує якісних змін (у структурі (поведінці)) підприємства як системи на мікрорівні;

Д-3 – процес розвитку підприємства потребує змін у складових ефективності процесу функціонування підприємств.

Такий підхід потребує використання відповідного комплексу показників для оцінювання стану процесів функціонування та розвитку систем, котрими можуть слугувати показники у моделях [65]. При цьому пропонуємо виокремити із цього комплексу моделей показники, котрі вказують на стан та розвиток процесів її функціонування саме з якісного боку (показники ефективності), що є важливим аспектом характеристики поведінки (структури) системи: відомим фактом є той,

що змінення ефективності роботи системи) характеризує змінення в структурі цієї системи, в її якості.

1.3. Методологічні основи оцінювання ефективності процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу

Відзначимо, що дослідження питань щодо процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу за традиційною схемою дуже часто засновують на ефективності як на понятті, ідентичному результативності. Вбачається за доцільне розглядати ефективність як одну із складових результативності певних процесів, котрі відбуваються під час функціонування та розвитку аграрного сектора як складної стохастичної динамічної системи з управлінням. Функціонуванням системи вважатимемо таке виконання системою певних функцій, котре визначається ресурсним, виробничим, матеріальним, фінансовим, соціальним, економічним, екологічним, технологічним, логістичним, інституціональним та ін. потенціалами (ресурсами) та яке пов'язане з відповідними ризиками, передбачає наслідки цього виконання, тому потребує управління [78].

Традиційну проблему оцінювання ефективності процесу функціонування підприємств (із врахуванням впливу факторів зовнішнього середовища) науковці досліджують на підґрунті “піраміди результативності”, на основі якої розроблені рекомендації низки світових та міжнародних організацій щодо моніторингу ефективності та результативності (зокрема, ООН, ОБСЕ, Економічної комісії ЄС та ін.) [58].

На нашу думку, при оцінюванні результативності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як систем бажано застосовувати два напрямки:

1) коли враховуються кінцеві результати (ефекти) процесів функціонування та розвитку саме виробничої підсистеми економічної системи;

2) коли враховуються обсяги та характер дій процесів функціонування та розвитку системи.

В умовах маржиналістської економічної теорії та практиці відсутні показники комплексного оцінювання ефективності, котрі вказують на інтенсивні можливості підвищення кінцевого результату процесу функціонування підприємства без збільшення ресурсів, які використовуються, або при їхньому збільшенні не окреслюють можливості підвищення ефективності більш високими темпами. Потребує окреслення дієвості процесів функціонування та розвитку систем на основі дослідження категорії результативності будь-якого процесу за кінцевими наслідками одночасно і з кількісної сторони (у вигляді характеристики його масштабного продукту з показником K), і з якісної з урахуванням ефективності (з показником E). Ці показники слугують індикаторами процесу ([11, 64, 97] та інші). Цими ж авторами запропоновано здійснювати аналіз дієвості процесу функціонування складних систем (як спроможності процесу давати певний результат) за допомогою показників масштабності, ефективності, результативності підпроцесів зазначеного процесу, отриманих на основі продуктів цих підпроцесів – як користі (чистих продуктів, чистих результатів, корисних можливостей підпроцесів); як втрат (витрат, втрачених можливостей підпроцесів); як загальних (сукупних) продуктів у вигляді продуктів як користі та як втрат (сукупних можливостей підпроцесів); як масштабних продуктів у вигляді продуктів як користі та як тих частин втрат, котрі пропорційні частці продуктів як користі у загальних продуктах [65, 97 та ін.]. Нами у подальшому буде реалізовано моделі ефективності процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу з урахуванням інтенсивного фактору ефективності (кількісної її складової), котра вкаже на те, чи має місце при функціонуванні підприємства процес відтворення.

Не зважаючи на те, що більшість теоретичних питань щодо ефективності виробництва продукції в умовах ринкової економіки вже достатньо вивчено, основні поняття все ж таки викликають дискусії провідних науковців. І найбільше спорів точиться навколо чіткого розмежування таких понять як критерії та показники ефективності виробництва.

Саме конкретизації цих понять у методологічному відношенні присвятили праці такі економісти, як Б. Пасхавер, В. Мацибора, О. Олексюк, О. Рац, О.Тищенко, М. Кизим, Я. Догадайло та інші [48, 58, 63, 70, 80], що свідчить про доцільність пошуку показника, який би найкраще визначав співвідношення витрат та результатів виробництва та забезпечував найвищий рівень ефективності.

У наукових джерелах зустрічається випадки ототожнення понять “показник економічної ефективності” та “критерій”. Ми підтримуємо думку тих науковців, які вважають, що між ними існує принципова різниця, котра виражається в тому, що критерій, на відміну від показника, більш повно відображає категорії ефективності. Окремо узятий показник характеризує лише одну з її сторін, й тільки в сукупності вони окреслюють кількісний їхній вимір з усіх боків. Зокрема, на думку Т.С. Хачатурова, критерій ефективності виробництва повинен відповідати двом основним вимогам методологічного характеру: відбивати відношення реального ефекту суспільного виробництва до наявного виробничого потенціалу народного господарства й мати якісну однорідність і кількісну порівнянність як по вертикалі (на всіх етапах формування вартості сукупного суспільного продукту), так і по горизонталі (за всіма комплексами галузей, що визначають матеріально-речовинну структуру суспільного продукту) [87, с. 22].

Л.В. Назарова у своїх дослідженнях визначила, що однією із умов успішної оцінки економічної ефективності переробки м'яса є комплексність системи показників як критерію, який повинен охоплювати найважливіші сторони функціонування виробництва, результати діяльності, затрати. Він повинен складатися з двох частин: показника ефекту (чисельник) і показника ресурсів, які використовуються (знаменник) [55].

На думку А. Колота, в чисельнику класичної формули розрахунку ефективності слід використовувати комплексний показник, а не чистий дохід від виробництва продукції, який виключає оплату праці – один з основних елементів підвищення ефективності виробництва. Відповідно, не менш важливо правильно підібрати знаменник формули, так як у цьому випадку річний фонд оплати праці

не може бути показником оцінки трудових ресурсів, тому що динаміка показників виробництва продукції на одного робітника і виробництва продукції на одну гривню оплати праці не співпадають [40].

Деякі автори пропонують як чисельник в алгоритмі ефективності враховувати обсяг валового доходу від виробництва продукції, а як знаменник – суму вартості основних, оборотних виробничих фондів та річний фонд оплати праці [93].

Дещо іншої думки притримуються в своїй праці В.В. Радченко, М.І. Агафонов і Ю.Н. Новіков [69]. Вони вважають, що економічну ефективність слід визначати як відношення прибутку, який отримано в галузі до її виробничого потенціалу. Цей показник не буде об'єктивним, тому що за умови відсутності на підприємствах галузі прибутку, розрахунок класичної формули ефективності втрачатиме сенс.

Г. Тарасенко запропонував як чисельник використовувати вартість товарної продукції, але при цьому не враховується якість продукції. Тому при однаковій кількості реалізованої продукції може бути різною ефективність її виробництва. Недоліком даного методу С.М. Терещук вважає те, що неможливо виокремити нетоварну продукцію підприємства, яка використовується на виробниче споживання [77]. Тому даний показник характеризує ефективність не в повній мірі (додаток А).

Показники ефективності відіграють значну роль, яка зводиться до того, що вони орієнтують розвиток виробництва в напрямку, котрий уможливорює досягнення високих результатів при найменших витратах, що утворює підґрунтя для підвищення ступеня задоволення потреб суспільства. Зазначимо, що існують такі підходи до визначення ефективності: одні науковці пропонують використати систему показників (А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін [92]), а інші (Л.М. Чистов [90] та ін.) – єдиний інтегральний (узагальнюючий) показник, що задовольняв би наступним вимогам: чітка економічна інтерпретація; необхідність забезпечення його вимірності на всіх рівнях керування народним господарством; можливість планування даного показника й стимулювання його росту; кількісна визначеність

відповіді про переваги того або іншого конкретного господарського рішення. Однак, зазначають вище згадані науковці, такий узагальнюючий показник за своїм змістом є ізоморфним (подібним) критерію ефективності, розглянутому в економічних відносинах з точки зору мінімізації витрат на виробництво продукції, котрий задовольняє певні потреби суспільства.

Проте, спроби змоделювати узагальнюючий показник для виміру ефективності функціонування підприємств, не припиняються (при цьому невід'ємною частиною моделей є ймовірність і невизначеність [107]). Так, Є. Балацький пропонує використовувати структурний індикатор інтегральної ефективності на макрорівні, побудований на підставі розгляду таких ресурсів, як праця, капітал, матеріальні ресурси [6] (оцінка економічної ефективності кожної галузі потребує конкретних показників, котрі характеризують вплив різноманітних факторів на виробничий процес). Тільки система показників, вважає О. Олексюк, дозволяє провести комплексний аналіз і зробити висновки щодо основних напрямків підвищення економічної ефективності виробництва продукції [58].

Головним завданням показників економічної ефективності слугує універсальність застосування. Основні показники економічної ефективності мають бути єдиними для всіх видів економічної діяльності, незалежно від галузевої приналежності чи категорії підприємства, що уможливить порівняння ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств із результатами інших видів підприємницької діяльності (Постанова Кабінету Міністрів України від 03 лют. 2010 р. № 121-р 9 вересня 2007 р. № 1158 “Про затвердження Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року”, [66]). Такий підхід дозволяє розглядати сільськогосподарське підприємство як джерело доходів, суб'єкт бізнесу, діяльність якого спрямована на підвищення економічної ефективності виробництва, котра визначається відношенням отриманих результатів до витрат засобів виробництва і живої праці [15].

У процесі оцінювання результатів діяльності підприємств показники економічної ефективності характеризують кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва й живої праці, віддачу сукупних вкладень

тощо. Ефективність вказує не тільки на співвідношення результатів і витрат виробництва, але й на якість, корисність продукції для споживача, як на це звертає увагу В. М. Ячменьова [98].

Низка вітчизняних учених (серед яких, зокрема, Б.О. Жнякін, В.В. Краснова, А.В. Череп, К.С. Садига та ін.) розділяють показники ефективності в такий спосіб: на вихідні показники, до яких належать валова продукція, валовий дохід, чистий дохід, додана вартість, прибуток; на показники, що характеризують фактори виробництва – жива й уречевлена праця, капітал, земля й інші виробничі ресурси; на результативні показники – продуктивність, продуктивність праці, рівень рентабельності, собівартість, фондівіддача, рівень оплати праці; співвідносні показники – співвідношення між нагромадженням і споживанням, між продуктивністю й оплатою праці, між продуктивністю праці й фондозабезпеченістю, фондоозброєністю й т. д. [31, 88].

Зокрема, як відомо, результат діяльності в узагальнюючому показнику ефективності представлений доходом підприємства. У часткових показниках він може виступати відповідними частинами сукупного результату, подібними до участі певних видів ресурсів в утворенні доходу. У такому випадку йдеться про відокремлення у сукупному результаті його складових. Так, наприклад, фінансові ресурси підприємства автор А.М. Кравцова представляє як сукупність вартості основних і оборотних коштів. Тоді узагальнюючий показник оцінки ефективності використання фінансових ресурсів запишеться у наступній формі:

$$Kф.р. = \frac{A + З + П}{\Phi_{оз} + \Phi_{об}}, \quad (1.1)$$

де A – повні амортизаційні відрахування, тис. грн;

$З$ – заробітна плата працівників підприємства, тис. грн;

$П$ – балансовий прибуток, отриманий підприємством, тис. грн;

$\Phi_{оз}$ – середньорічна вартість основних засобів, тис. грн;

$\Phi_{об}$ – середньорічна вартість оборотних коштів підприємства, тис. грн. [41].

Вона зазначає, що у наведеній вище формулі амортизаційні відрахування являють собою ступінь використання основних фондів у той час, як заробітна

плата і прибуток – ступінь використання оборотних коштів. Таким чином, узагальнюючий показник розпадається на два часткових показника (сума яких, утім, не буде дорівнювати величині узагальнюючого показника оцінки ефективності використання фінансових ресурсів підприємства, для цього потрібні додаткові доданки).

$$Kф.p.(OЗ) = \frac{A}{\Phi OЗ} \quad \text{та} \quad Kф.p.(OБ) = \frac{З + П}{\Phi OБ}, \quad (1.2)$$

де $Kф.p.(OЗ)$, $Kф.p.(OБ)$ – відповідно ресурсовіддача основних і оборотних засобів.

У наших подальших дослідженнях використовуватимемо такі моделі (за аналогією [12, 13, 64, 65 та ін.]):

ефективності підпроцесів процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як систем $E_i = V_i / Z_i$;

кількісної складової ефективності підпроцесів процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як систем $E_{1i} = E_i - 1$;

якісної складової підпроцесів процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як систем $E_{2i} = V_i / G_i$;

індексу кількісної складової ефективності підпроцесів процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як систем $J_{E_{1i}} = J_{E_i} / J_{E_{2n}}$;

індексу якості підпроцесів процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як систем $J_{E_{2i}} = E_{2i} / E_{2(i-1)}$;

де V_i – показник загального продукту i -го підпроцесу;

Z_i – показник витратності i -го підпроцесу;

$G_i = (V_i - Z_i)$ – показник дохідності i -го підпроцесу;

E_i – показник ефективності процесів як відношення показників загального продукту V_i і витратності Z_i i -го підпроцесу;

$E_{1i}, \dots, E_{1n}$ – показники кількісної складової i -го підпроцесу;

$E_{2i}, \dots, E_{2n}$ – показники якісної складової i -го підпроцесу;

J_{E_i} – індекс зміни показників ефективності як відношення відповідних показників до базисних;

$$i = 1, 2, \dots, n.$$

Окрім цього, як вказують автори [13, 64, 65] показник $R = K \cdot E = K \cdot V / Z = G(1 + V / Z)$ є показником результативності певних економічних процесів, у тому числі, й процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

За цими ж авторами при тих ж самих позначеннях, враховуючи, що показник E ефективності процесу функціонування підприємства є відношенням показників сукупного результату (наслідку) V і витрат Z , запропоновано цей показник E обчислювати так:

$$E = V / Z = (G / Z) \cdot (V / G). \quad (1.3)$$

Показник

$$E_1 = G / Z \quad (1.4)$$

розглядатимемо як кількісну складову показника ефективності процесу. Він вказує, скільки чистої продукції припадає на одиницю витрат, тобто вказує на ступінь раціональності отримання чистої продукції по відношенню до витрат, характеризуючи ефективність економічного процесу з точки зору корисності (процес як вигода). Він характеризує процес *відтворення*.

Показник

$$E_2 = V / G = (G + Z) / G = 1 + Z / G = 1 + 1 / E_1 \quad (1.5)$$

можна розглядати як якісну складову показника ефективності процесу функціонування підприємства. Він вказує на те, як використовуються витрати на отримання кожної одиниці чистої продукції, характеризуючи ефективність економічного процесу з точки зору витратності (процес як витрати).

Величина кількісної складової ефективності процесу функціонування підприємства є тим більшою, чим більше отримано чистої продукції, але величина якісної її складової є тим більшою, чим менше її отримано. Це означає, що

складові ефективності процесу функціонування підприємства в деякому розумінні протилежні у своїй динаміці, що цілком природно, бо одна з них характеризує кількісну сторону ефективності, а інша – якісну. Відповідно формули (1.4), (1.5) є математичним виразом існуючого протиріччя між кількісною та якісною сторонами ефективності процесу функціонування підприємства.

Формулу (1.3) за [64, 65] можна записати таким чином:

$$E = V/Z = (G/Z) \cdot (V/G) = (G/Z) \cdot (1 + Z/G).$$

Переходячи в останній формулі до індексної форми, маємо:

$$J_E = J_{V/Z} = J_V / J_Z = J_{G/Z} \cdot J_{V/G} = J_{G/Z} \cdot J_{1+Z/G} \quad (1.6)$$

де J_E , $J_{V/Z}$, J_V , J_Z , $J_{G/Z}$, $J_{V/G}$, $J_{1+Z/G}$ – індекси зміни відповідних показників як відношення відповідного показника до базисного.

Ми погоджуємось із [64, 65, 97], що рівняння (1.6) можна розглядати як рівняння зміни рівня ефективності економічного процесу. Ці рівняння є математичним виразом у цій моделі такого твердження (закону): зміна (збільшення або зменшення) рівня ефективності процесу функціонування підприємства відповідним чином залежить від зміни його кількісної та якісної складових частин. При аналізі та регулюванні роботи підприємства і його підрозділів зазначені моделі в кожній конкретній ситуації дозволяють судити про те, на які складові ефективності процесу функціонування підприємства слід звернути увагу. При дослідженні економічного процесу з точки зору ефективності важливо знати не лише значення індексу його ефективності (це значення можна обчислити без інших індексів), але також і значення індексів складових цієї ефективності, оскільки вони дозволяють оцінити різні складові зміни міри ефективності процесу функціонування підприємства, вважають автори [13, 64, 65], з якими ми повністю погоджуємось і використаємо згадані моделі у своїх подальших розрахунках. Ми погоджуємось також із тим, що існує діалектична єдність кількості та якості зі структурою, тому природно з'ясувати питання про структуру процесу, її зв'язок з ефективністю процесу та її складовими.

Повернемося до результативності процесу функціонування підприємства (як цілого), розглянувши її частину (ефективність). Сукупність процесів у

парадигмі релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” з покращення якісних і кількісних характеристик результативності процесів функціонування та розвитку системи (зокрема, підприємств м’ясопродуктового підкомплексу як систем на мікрорівні) називатимемо (за аналогією з [74]) креацією цієї результативності. Креацію результативності (як цілого) або ефективності (як частини від цілого) функціонування та розвитку системи як результату імплікації вартості ресурсів вважатимемо ефектом креації [11]. Він набуватиме максимального значення, коли темпи зміни використання ресурсів певного виду не перевищуватимуть темпів зміни результативності (чи ефективності відповідно). Це потребує розглядання як структури ресурсів, так і складових результативності (ефективності).

Складові результативності (за [12, 13, 64, 65] – як кількісні, так і якісні) – називатимемо окремими ефектами креації. При цьому, якщо індекс зміни вартостей усіх та/або окремих видів ресурсів є меншим від зміни індексу результативності, то ефект креації позитивний; а якщо індекс зміни вартостей усіх та/або окремих видів ресурсів є більшим за зміну індексу результативності, то ефект креації негативний [11].

Обчислення ефектів креації має сприяти розвитку підприємств м’ясопродуктового підкомплексу як систем на мікрорівні. Обчислення показників складових результативності та/або ефективності процесів функціонування і розвитку підприємств м’ясопродуктового підкомплексу як систем на мікрорівні слугуватимуть індикаторами реалізації відповідних стратегій розвитку.

Окреслені підходи до парадигми дуалізму релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток – системи” слугують певним поштовхом для вирішення ключових проблем економічного розвитку та подолання негативних тенденцій як у функціонуванні підприємств м’ясопродуктового підкомплексу, так і в цілому в економіці України [11]. Наші дослідження у майбутньому передбачають компаративний аналіз ефективності як якісної складової результативності процесів функціонування та розвитку підприємств м’ясопродуктового підкомплексу.

Показники, що об'єднані в систему, мають володіти економічною та методологічною спільністю, обчислюватися за єдиним принципом з однаковою розмірністю тощо. Обов'язково під час обчислень слід мати на увазі кількісний зв'язок окремих показників з узагальнюючим показником, тому що відсутність такого зв'язку позбавить систему показників якісної своєрідності. При цьому немає необхідності зводити всю сукупність показників ефективності до одного універсального показника; бажано до цієї системи окремих показників ефективності тільки додати узагальнюючий показник.

Реалізація комплексного, системного процесу керування функціонуванням підприємства без узагальнюючого показника ефективності унеможлиблюється. Хоча можна стикнутись з такими проблемами: інтегральні показники вимірюються в різних одиницях, отже є непорівняними; змінюються в різних співвідношеннях та/або напрямках; характеризують певну частину змін, але не показують взаємозв'язок усього комплексу показників. Як відомо, все ж таки застосування таких показників є доцільним (хоча й призводить до певної неточності).

Зазначимо ще таке. Кожен вид ресурсу бере участь у досягненні загального ефекту. Загальний ефект є наслідком спільної дії цілого комплексу виробничих ресурсів. В інтегральному показнику бажано виокремлювати ту частину, котра обумовлена дією конкретного фактора.

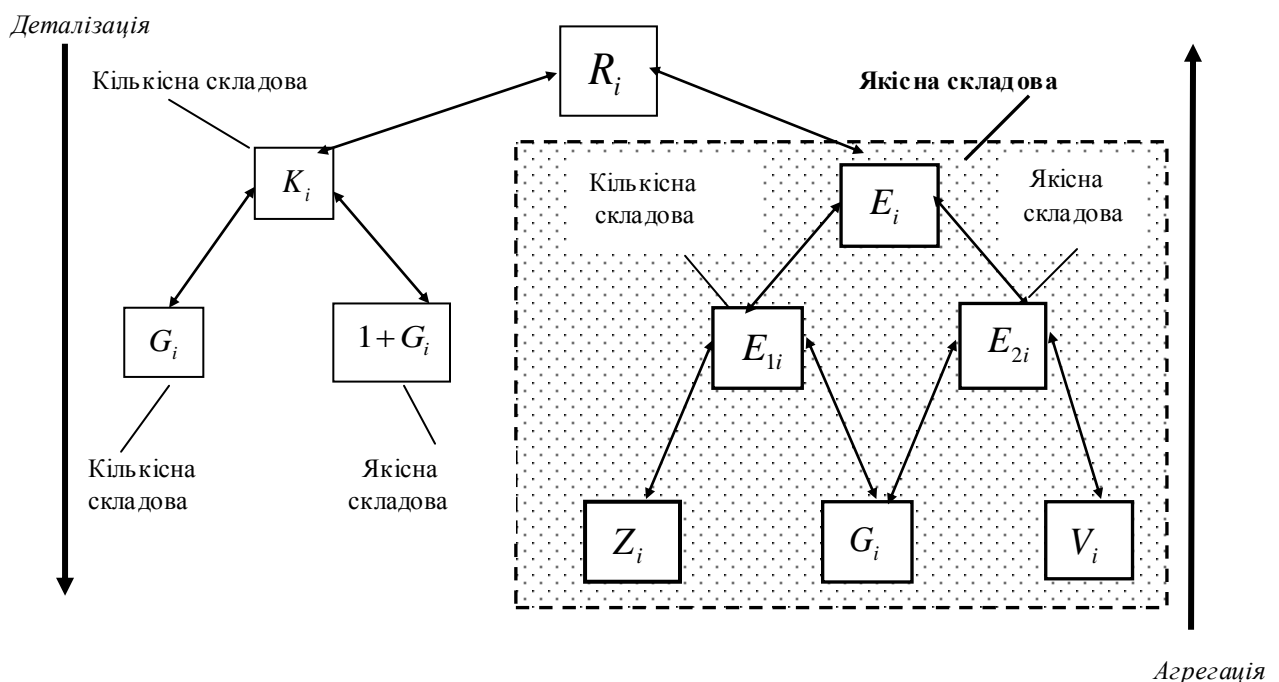
У процесі досліджень виділені наступні основні вимоги, яким повинен відповідати узагальнюючий показник:

- мати сучасну економічну інтерпретацію;
- відбивати всі зміни в господарській діяльності підприємства, що мають вплив на її ефективність;
- давати кількісно однозначну інформацію про переваги альтернативних варіантів розвитку підприємства в цілому й різних окремих проектів.

У контексті нашого дослідження потребують вивчення підходи до вимірювання ефективності; у деяких з них складові результату й витрат не діють ізольовано. З урахуванням зазначеного вище підкреслимо також, що показники ефективності можуть інтегрувати у собі й окремі показники рівня використання певних ресурсів.

У процесі досліджень акцентовано увагу на показникові ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, котрий може підлягати деталізації, виокремлення кількісної та якісної складових (переходу від узагальнених, агрегованих, значень показника до часткових, деталізованих, тобто руху по ієрархії зверху вниз) та агрегації (переходу деталізованих значень показника до агрегованих, тобто руху по ієрархії показників знизу ввверх), рис. 1.4 [64].

У процесі досліджень акцентовано увагу на показникові ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, котрий може підлягати деталізації, виокремлення кількісної та якісної складових (переходу від узагальнених, агрегованих, значень показника до часткових, деталізованих, тобто руху по ієрархії зверху вниз) та агрегації (переходу деталізованих значень показника до агрегованих, тобто руху по ієрархії показників знизу ввверх), рис. 1.4 [64].

Рис. 1.4. Деталізація та агрегація показників ефективності та результативності процесу функціонування підприємств*

*Джерело: [64] і додаток Л1.

Візуалізуємо дещо спрощено деякі взаємозв'язки між складовими показниками результативності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу у вигляді відповідної матриці (рис. 1.5).

Причини та наслідки	J_R (індекс результативності)	J_K (індекс масштабності, кількісна складова результативності)	J_E (індекс ефективності, якісна складова результативності)	J_{E_1} (індекс кількісної складової ефективності)	J_{E_2} (індекс якісної складової ефективності)	і т. д.
J_R (індекс результативності)		*	*	*	*	*
J_K (індекс масштабності, кількісна складова результативності)	+		*	*	*	*
J_E (індекс ефективності, якісна складова результативності)	+	+		*	*	*
J_{E_1} (індекс кількісної складової ефективності)	+	+	+		*	*
J_{E_2} (індекс якісної складової ефективності)	+	+	+	+		*
і т. д.	+	+	+	+	+	

Рис. 1.5. Візуалізація деяких взаємозв'язків між складовими показників результативності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу у вигляді відповідної матриці*

*Джерело: складено автором на основі [64] та рис. 1.3.

У контексті парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” відзначимо, що всі взаємозв'язки складових результативності з показником R , її кількісної складової – масштабності з показником (K) та якісної складової – ефективності з показником (E) мають логічний та економічний зміст: вони співвідносяться або як частини цілого, або як частина та ціле, або як частини, котрі викликані однією (чи подібними) причинами. Як і у випадку, окресленому за допомогою рис. 1.5, кожна релевантна імплікація може розглядатися окремо (мати самостійне трактування того чи іншого співвідношення як причин та наслідків), що підсилює аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення щодо існування напрямків удосконалювання процесів функціонування й розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, котрі ми розглянемо далі у розділі 3.1, а також уможливорює практичну реалізацію цих напрямків (розглянемо у розділі 3.3).

Далі зазначимо, що існують ресурсний, витратний, ресурсно-витратний, цільовий, системний, часовий, фінансовий, комбінований підходи до визначення ефективності. Б.І. Пасхавер стверджує, що вимірники різнорідних виробничих ресурсів по можливості варто визначати в сфері якісного аналізу на базі коефіцієнтів приведення капітальних і поточних витрат, як спосіб порівняння різнорідних ресурсів.

Заслуговує на увагу запропонована А.М. Онищенко, Б.І. Пасхавером та іншими методика виміру ресурсного потенціалу виробництва по вирахуванню сумарної величини в грошовій формі застосовуваних ресурсів [63].

Представники ж витратного підходу висловлюють думку про те, що підвищення економічної ефективності виробництва полягає в розширенні обсягу виробництва в результаті зменшення загальних витрат праці на одиницю продукції. Зокрема, А.В. Шегда, Т.М. Литвиненко, М.П. Нахаба розглядають ефективність як порівняння економічного результату з поточними витратами, котрі безпосередньо пов'язані з його досягненням [93].

Прихильники витратно-ресурсного підходу вважають, (наприклад, І.Я. Кац), що для обчислення ефективності беруться до уваги як певна оцінка наявних ресурсів, так і оцінка поточних витрат [38, с. 13].

В.В. Стадник, М.А. Йохна вказують, що ефективність діяльності підприємства визначається його здатністю досягати заздалегідь поставлених цілей [50]. Подібну думку висловлюють Н.С. Краснокутська, О.Л. Фурманюк та ін. [40, 84].

Зазначимо тут, що на рис. 1.4 (побудованому за [64]) показник результативності $R = K \cdot E$, де K – це показник масштабності економічного процесу як частинний випадок показника продуктивності процесу, коли продукт – масштабний. Якщо показник $E = V/Z = 1$ (тобто $V = Z$, $G = 0$, $R = K$), то це означає, що процес повністю витратний (бо $G = 0$). Дохідності немає (тоді з якою ж метою відбувався процес?). Вказане свідчить про те, що і з економічної, і з математичної точок зору продуктивність не є результативністю. Ефективність теж не є результативністю, виходячи з їх розмірності (показник ефективності E є

безрозмірною величиною, а показник результативності R вимірюється у гривнях на одного учасника процесу за одиницю часу) [64]. Ми погоджуємось із [64], що це також свідчить про необхідність застосування поняття результативності процесу функціонування підприємств.

Науковці підкреслюють, що на рівні АПК система показників ефективності не може принципово відрізнятись від загальної схеми побудови відповідних показників для всього суспільного виробництва, але вона конкретизується із урахуванням особливостей підприємства. При цьому така система показників може вважатись підсистемою стосовно загальної системи показників, котра для неї слугуватиме, у свою чергу, надсистемою.

З огляду на особливості галузі, дуже важливим є показник ефективності використання сировини, тому що сировина й матеріали займають близько 85% собівартості. Економія сировини є найбільш значущою. Вона є досяжною шляхом скорочення втрат, підвищення якості продукції, зміни асортименту продукції.

Оцінювання ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу є необхідною і важливою потребою сьогодення, оскільки сприяє реалізації парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи”, котра враховує різні чинники такого функціонування, необхідні для ухвалення науково обґрунтованого управлінського рішення, а управляти можна лише тим, що підлягає вимірюванню та оцінюванню.

Як бачимо, м'ясопродуктовий підкомплекс є складною системою. Дослідження його економічної ефективності має здійснюватися на основі системного підходу й базуватися на загальних та специфічних принципах теорії ефективності агропромислового виробництва з урахуванням різноманітних ризиків, що потребує подальшого дослідження. Використання системи показників складових ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу сприятиме кількісній й якісній характеристиці результатів виробництва продукції, своєчасному виявленню причин змін, вишукуванню шляхів підвищення економічної ефективності виробництва м'ясопродуктів та подальшого розвитку підприємств підкомплексу.

Висновки до розділу 1

1. З'ясовано, що процесом функціонування системи (підприємства) можна вважати такий її рух, тобто таке виконання нею певних функцій, яке визначається ресурсним, виробничим, матеріальним, фінансовим, соціальним, економічним, екологічним, технологічним, логістичним, інституціональним та ін. потенціалами (резервами) та яке пов'язане з відповідними ризиками, передбачає наслідки цього виконання і потребує управління. Поява та/або зміна функцій призводить до зміни властивостей системи, впливає на розвиток цієї системи.

З'ясовано також, що під процесом розвитку (зміни) підприємства як системи можна розуміти процес, унаслідок якого відбувається зміна її якості, перехід від одного якісного стану системи до іншого, вищого.

2. Із урахуванням доробку вітчизняних та зарубіжних учених з приводу сутності категорії ефективності у контексті парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” нами запропоновано бачення цієї категорії. Ми дійшли висновку, що результативність і ефективність не є тотожними поняттями. На основі [64, 65, 13] нами виокремлено якісну складову результативності – ефективність – як таку, котра й сама містить не тільки кількісну, а й якісну складові, а також як таку, котра дає нам можливість охарактеризувати ефективність: ефективність процесів функціонування (руху) та розвитку (зміни) підприємств як системи є комплексною узагальнюючою категорією, яка характеризує здатність системи (зокрема, підприємства м'ясопродуктового підкомплексу) отримати певний наслідок з якісного боку (завдяки чому бачимо єдність, цілісність системи, її відносну стійкість, тотожність із самою собою), котрий виражається певною його кількістю. Ефективність виражається співвідношенням між загальним продуктом процесу та відповідним продуктом як витратами.

Результативність процесу функціонування (руху) підприємства є економічною категорією, яка сумарно характеризує цей процес та його дієвість з кількісної сторони у вигляді масштабного (кінцевого) продукту, та з якісної, з урахуванням ефективності процесу. Значення результативності економічного

процесу як категорії полягає в тому, що вона характеризує цей процес як з точки зору вигод, так і з точки зору витрат, як з кількісної, так і з якісної сторони.

3. У контексті дуалізму оновленої нами парадигми релевантної імплікації сформовано основні принципи, окреслено головні фактори та закономірності формування ефективності функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Запропоновано визначення та класифікацію імплікацій з поділом їх на стандартні, нестандартні й проміжні, прямі та зворотні. Парадигма дуалізму передбачає, що коли у динаміці має місце процес розвитку системи (а, відповідно, відбувалося зростання ефективності процесу її функціонування), то завдяки якісним змінам у структурі системи матиме місце й потреба у ресурсах відповідно більшої кількості та якості (зворотна імплікація); сформовано відповідну матрицю візуалізації, в якій усі взаємозв'язки між імплікаціями мають певний економічний зміст.

4. Встановлено, що у парадигмі релевантної імплікації процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи ” (або реальній системі типу ПМПП “Рес-С(П)-Е-Розв” їй відповідає її модель ПМППмод “Рес-С(П)-Е-Розв”). Якщо мають місце процеси функціонування системи та зростання ефективності (котра є часткою від цілого, а цілим є розвиток системи), то можливим стає процес розвитку системи; а якщо є процес розвитку – уможлиблюється подальше зростання ефективності та процес функціонування цієї системи (зокрема, підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як підсистеми економічної системи). У контексті дуалізму (для деякого спрощення) першу ситуацію умовно названо нами прямою імплікацією, а другу – зворотною.

5. Висловлено гіпотезу про існування кібернетичного середовища (КС ПММП), яким вважатимемо сукупність технологій “BIG DATA” у сукупності методів “DATA MINING” під керуванням інтегрованих організаційно-технічних ІТ-систем різного рівня і призначення: PLM, ERP, MES, PDM і т. п. та фізичного середовища, системи (ФС ПМПП). Новітнім аспектом “промислової філософії”, сформульованої німецької робочою групою “INDUSTRIE 4.0”, є кіберфізична

система як організаційно-технічна концепція, котра заснована на інтеграції фізичного та інформаційного простору із встановленням взаємно однозначної відповідності між фізичним і інформаційним простором (у нашому випадку КС ПМПП $\equiv$ ФС ПМПП або КФС ПМПП).

6. Обґрунтовано, що у динамічному контексті зміна однієї частини реальної системи “Рес-С(П)-Е” веде до змін у другій її частині “Е-Розв” у двох напрямках імплікації. Для нашого випадку маємо ланцюг: якщо є ресурси достатньої кількості та якості, то у результаті відповідної поведінки системи з певною структурою є можливість одержання результату процесу функціонування системи (а у динаміці – зростання ефекту цього функціонування), що стає запорукою розвитку (пряма імплікація). Парадигма дуалізму передбачає, що якщо у динаміці має місце процес розвитку системи (а, відповідно, відбувалося зростання ефективності процесу її функціонування), то завдяки якісним змінам у структурі системи матиме місце й потреба у ресурсах відповідно більшої кількості та якості (зворотна імплікація).

7. Окреслений вище підхід потребує використання відповідного комплексу показників для оцінювання стану процесів функціонування та розвитку систем, котрими можуть слугувати показники у моделях авторів робіт [64, 65, 13]. При цьому нами запропоновано виокремлення із цього комплексу моделей показників, котрі вказують на стан та розвиток процесів її функціонування саме з якісного боку (показники ефективності), що є важливим аспектом характеристики поведінки (структури) системи: відомим фактом є той, що змінення ефективності роботи системи характеризує змінення в структурі цієї системи, в її якості. Не ігноруючи вже існуючі показники вимірювання ефективності, зосередили увагу на конкретному підході, котрий дозволяє оцінити процеси функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу і з кількісного (що та/або скільки отримано продукту?), і з якісного (як та за рахунок чого отримано ці результати?) боків щодо певних наслідків (результатів) цих процесів. Таким показником є ефективність певних підпроцесів процесів функціонування та розвитку підприємств, котра є складовою показника результативності.

8. Встановлено, що при оцінюванні результативності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як систем бажано застосовувати два напрямки:

1) коли враховуються кінцеві результати (ефекти) процесів функціонування та розвитку саме виробничої підсистеми економічної системи;

2) коли враховуються обсяги і характер дій процесів функціонування та розвитку системи.

9. Сукупність процесів у парадигмі релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” з покращення якісних і кількісних характеристик результативності процесів функціонування та розвитку системи (зокрема, підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як систем на мікрорівні) названо креацією цієї результативності. Креацію результативності (як цілого) або ефективності (як частки від цілого) функціонування та розвитку системи як результату імплікації вартості ресурсів вважатимемо ефектом креації. Він набуватиме максимального значення, коли темпи зміни використання ресурсів певного виду не перевищуватимуть темпів зміни результативності (чи ефективності відповідно). Це потребує розглядання як структури ресурсів, так і складових результативності (ефективності) [11].

Складові результативності (як кількісні, так і якісні) нами названо окремими ефектами креації. При цьому, якщо індекс зміни вартостей усіх та/або окремих видів ресурсів є меншим від зміни індексу результативності, то ефект креації позитивний; а якщо індекс зміни вартостей усіх та/або окремих видів ресурсів є більшим за зміну індексу результативності, то ефект креації негативний

10. Дослідження підходів до визначення ефективності та результативності дозволило обґрунтувати оновлені методологічні підходи до оцінювання ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Встановлено, що в узагальненому вигляді логіка підходів до формування та оцінювання результативності (як цілого) та ефективності (як частини цілого) функціонування (руху) підприємств м'ясопродуктового підкомплексу (методологія оцінювання) виглядає так:

результативність/ефективність функціонування (руху) підприємств м'ясопродуктового підкомплексу = F (методика оцінювання; принципи оцінювання; фактори оцінювання, у тому числі аналітичні індикатори для бачення можливих змін (розвитку); інтерпретація результатів; реалізація результатів оцінювання; моніторинг результатів оцінювання із внесенням коректив у відповідні складові показників такого оцінювання), де F – відповідна функція.

З'ясовано, що окреслена логіка не суперечить міжнародним стандартам, про що свідчить вивчення нами систем оцінки результативності типу (АМВІТЕ, ENAPS, системи Ф.Р. Томаса та ін.). Деякі взаємозв'язки між складовими показників результативності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу візуалізовано у вигляді відповідної матриці. У контексті парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” відзначимо, що всі взаємозв'язки показників складових результативності (R), її кількісної складової – масштабності (K) та якісної складової – ефективності (E) мають логічний та економічний зміст: вони співвідносяться або як частини цілого, або як частина та ціле, або як частини, котрі викликані однією (чи подібними) причинами. Кожна релевантна імплікація може розглядатися окремо (мати самостійне трактування того чи іншого співвідношення як причин та наслідків), що підсилює аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення щодо існування напрямків удосконалювання процесів функціонування й розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, котрі ми розглянемо далі у розділі 3.1, а також уможлиблює практичну реалізацію цих напрямків (розглянемо у розділі 3.3).

11. Підкреслено, що оцінювання ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу є необхідною і важливою потребою сьогодення, оскільки сприяє реалізації парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи”, котра враховує різні чинники такого функціонування, необхідні для ухвалення науково обґрунтованого управлінського рішення. Управляти можна лише тим, що підлягає вимірюванню та оцінюванню.

З'ясовано, що м'ясопродуктовий підкомплекс є складною системою. Дослідження його економічної ефективності має здійснюватися на основі системного підходу й базуватися на загальних та специфічних принципах теорії ефективності агропромислового виробництва з урахуванням різноманітних ризиків, що потребує подальшого дослідження. Висловлено гіпотезу, що використання системи показників складових ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу сприятиме кількісній й якісній характеристиці результатів виробництва продукції, своєчасному виявленню причин змін, вишукуванню шляхів підвищення економічної ефективності виробництва м'ясопродуктів та подальшого розвитку підприємств підкомплексу.

Основні наукові результати, котрі викладено у першому розділі, опубліковано у наукових працях автора, які наведено у списку використаних джерел [11, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Авдющенко А. С. Визначення результативності діяльності підприємств: роль та підходи. Держава та регіони. 2010. № 2. С.10-17.
2. Аграрна економіка: підруч. Д. К. Семенда, О. І. Здоровцов, П. С. Котик та ін. За ред. Д. К. Семенди, О. І. Здоровцова. Умань: 2005. 318 с.
3. Амбросов В. Я. Ефективність оптимізації інтенсивного кормовиробництва. Вісник ХНУТСГ. Вип. 63. 2006. С. 8-19.
4. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. 2. вид., доп. і перероб. К.: КНЕУ. 2004. 624 с.
5. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. К.: КНЕУ. 2005. 292 с.
6. Балацкий О., Лукьянихин В., Лукьянихина Е. Экологический менеджмент: проблемы и перспективы становления и развития. Экономика Украины. 2000. № 5. С. 68-73.

7. Башнянин Г. І., Гончарук Л. Я. Ефективність соціалізації економічних систем: методологічні проблеми метрологічного аналізу. Львів: “Новий Світ – 2000”. 2010. 238 с.

8. Башнянин Г. І., Свінцов О. М., Скірка Н. Я., Гаврилко П. П., Потинський М. Л. Ефективність структурних зрушень в національній економіці України. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.10. С. 135-140.

9. Бойко В. І. Ринок м'яса: світові тенденції регіонального розвитку виробництва. Економіка АПК. 2011. № 1. С. 145-149.

10. Бугуцкий А. Л. Повышение эффективности труда в сельском хозяйстве. Е.: Урожай. 1990. 168 с.

11. Буреннікова Н. В., Дмитренко Р. М. Парадигма дуалізму імплікації процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики: всеукраїнський науково-виробничий журнал. ВНАУ: Вінниця. 2017. № 8. С. 27-36.

12. Буреннікова Н. В., Ярмоленко В. О. *SEE*-управління на базі складових результативності як засіб підвищення дієвості процесу функціонування складних систем: сутність, методологія. Бізнес Інформ. 2016. № 1. С. 145-152.

13. Буреннікова Н. В., Ярмоленко В. О. Результативність функціонування складних економічних систем аграрного спрямування. МОНУ. Вінниця: ВНАУ, 2017. 168 с.

14. Выборова Е. Н. Финансовая диагностика на уровне субъекта хозяйствования [Электронный ресурс]. Проблемы современной экономики. 2004. № 3(11). URL: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=20236>.

15. Грейсон Дж. К., Делл О. К. Американский менеджмент на пороге XXI века: пер. с англ. М.: Экономика. 1991. 319 с.

16. Гуменюк М. М. Основні фактори економічної ефективності сільськогосподарських підприємств регіону. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. Випуск 1 (6). Том 2. Полтава: ПДАА, 2013 С. 119-126.

17. Демченко А. О., Момот О. І. Про сутність понять “ефективність” та “результативність” в економіці. Економічний вісник Донбасу. 2013. № 3. С. 207-210.
18. Дем’яненко С. І. Менеджмент аграрних підприємств: навч. посібник. К.: КНЕУ. 2005. 347 с.
19. Дієсперов В. С. Ефективність виробництва сільськогосподарського підприємства: монографія. К.: ННЦ “ІАЕ”. 2008. 340 с.
20. Дмитренко Р. М. Економічна ефективність виробництва продукції в АТ “Вінницям’ясо”. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. Ч. 2. Організація виробництва та земельні відносини / За ред. П.Т. Саблука, К. : Ін-т аграр. економіки УААН, 2001. 322 с. С. 68-71. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. 2001. Ч. 2. С. 68-71.
21. Дмитренко Р. М. Мотивація праці в АПК в умовах переходу до ринкових відносин. Збірник наукових праць Подільської державної аграрно-технічної академії. 2003. № 11. С. 277-280.
22. Дмитренко Р. М. Вдосконалення економічних взаємин сільськогосподарських товаровиробників і м’ясопереробних підприємств Збірник наукових праць ВНАУ. 2011. № 2 (53). С. 7-16.
23. Дмитренко Р. Н. Пути инновационного развития предприятий мясопромышленного подкомплекса. Сборник научных статей по итогам международной заочной научно-практической конференции “Современные тенденции экономики, управления, права, социологии, образования, медицины, физики, математики: новый взгляд”. СПб.: Изд-во “КультИнформПресс”. 2013. С. 86-90.
24. Дмитренко Р. М. Інформаційне забезпечення як державна підтримка діяльності ринку м’яса в Україні. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції “Трансформаційна динаміка розвитку агропромислового виробництва”. ВНАУ. Вінниця. 2013. С. 50-54.

25. Дмитренко Р. Н. Рынок мяса в Украине и его влияние на развитие мясопродуктового подкомплекса. Экономика и предпринимательство. Москва. 2013. № 3 (32). С. 184-190.

26. Дмитренко Р. М. Порівняльна характеристика дієвості підпроцесів процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Научные труды SWorld. Выпуск 48. Том 2. Иваново. Научный мир. 2017. 127 с. С. 5-13.

27. Друкер П. Ф. Эффективный управляющий. Москва: ВСІ. 1994. 268 с.

28. ДСТУ ISO 9001:2015 Системи управління якістю. Вимоги (ISO 9001:2015, IDT) [Текст]. На заміну ДСТУ ISO 9001–2001; чинний з 2016-01-01. К.: ДП УкрНДНЦ. 2016. 32 с.

29. Економіка сільського господарства : підруч. для студ. екон. спец. вищ. аграрних закладів освіти I-II рівнів акредитації / [Руснак П. П., Жебка В.В., Рудий М. М., Чалий А. А.]; за ред. П. П. Руснака. К. : Урожай. 1998. 319 с.

30. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 1 / ред. кол. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К. : Вид. центр "Академія". 2000. 864 с.

31. Жнякін Б. О., Краснова В. В. Економіка підприємства: навч. посібник для вузів. Донецьк: Альфа-прес. 2005. 160 с.

32. Загорна Т. О. Економічна діагностика. К.: Центр учбової літератури, 2007. 440 с.

33. Калетнік, Г. М., Шутяк О. В., Стасюк О. К. Ефективність використання альтернативних видів кормів у годівлі тварин. Економіка АПК. 2009. № 10. С.35-38.

34. Кальченко С. В. Розвиток особистих селянських господарств в умовах системних трансформацій аграрного сектору: монографія. Мелітополь: Люкс, 2014. 408 с.

35. Капустин Е. Вопросы экономики. Критика и библиография. № 2. 2003. С. 156.

36. Караман М. М. О сущности эффективности и экономической эффективности сельскохозяйственного производства в переходный период к рыночной экономике, их критерии и показатели. Экономика Крыма. Научно-практический журнал. 2002. № 4. С. 10-13.

37. Карпенко Е. М. Оценка потенциала промышленного предприятия. Вестник Московского авиационного института. 2004. № 4. Т.14. С.102-104.
38. Кац И. Я. Экономическая эффективность деятельности предприятий (анализ и оценка). М.: Финансы и статистика. 1987. 13 с.
39. Кокинз Г. Управление результативностью. Как преодолеть разрыв между объявленной стратегией и реальными процессами. М.: Альпина, 2008. 313 с.
40. Колот А. М. Мотивація та мотиваційний процес на промисловому підприємстві: сучасне розуміння, основні положення. Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Серія: Технічний прогрес та ефективність виробництва. 2014. № 64. С. 32-39.
41. Кравцова А. М. Фінансові ресурси підприємств: механізм формування та ефективного використання: монографія. Вінниця: ВДАУ. 2010. 220 с.
42. Краснокутська Н. С., Алтухов І. О. Сучасні підходи до визначення сутності ефективності діяльності підприємств. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2006. Вип.3. С. 182-189.
43. Лігоненко Л. О. Дискусійні питання щодо трактування сутності та співвідношення понять "ефективність" і "результативність" управління підприємством. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 10 (88). С. 204-216.
44. Лопатинський Ю. М. Інвестиції: економічна і соціальна ефективність. Фінанси України. 1997. № 8. С. 76.
45. Лямец В. І., Тевяшев А. Д. Системний аналіз. Вступний курс. 2-е вид., перероб. та допов. Х.: ХНУРЕ. 2004. 448 с.
46. Макконнелл К. Р., Брю С. А. Экономикс: принципы, проблемы, политика. В 2 т. М.: Республика, 1992. Т.1. 399 с.
47. Маматова Л. Ш. Організаційно-економічний механізм формування стратегічного потенціалу підприємства. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2013. Випуск 1. Том 3. С. 291-297.
48. Мацибора В. І. Економіка сільського господарства: підручник. К.: Вища шк. 1994. 378 с.
49. Медведев В. В. Мониторинг почв Украине. Концепция. Итоги. Задачи. (2-е издание). Харьков: КП "Городская типография". 2012. 536 с.

50. Менеджмент: Посібник. В. В. Стадник, М. А. Йохна. К.: Академвидав. 2003. 464 с.
51. Месель-Веселяк В. Я. Развитие форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми). Економіка АПК. 2006. № 12. С. 34-41.
52. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджменту: пер. з англ. М.: Дело. 1997. 404 с.
53. Методичні рекомендації щодо формування спеціалізованих сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції тваринництва та обґрунтування раціональних розмірів ферм та комплексів. К.: ННЦ "ІАЕ". 2007. 122 с.
54. Момот А. И., Бакало Е. А. Соотношение понятий "результативность" и "эффективность" при осуществлении производственной деятельности. Проблемы розвитку та упровадження систем управління якістю в регіоні: матеріали шостої регіональної науково-практичної і студентської конференції. Донецьк: ДонНТУ. 2009. С. 114-117.
55. Назарова Л. В. Економічна ефективність виробництва і переробки яловичини (на матеріалах підприємств Миколаївської області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02. Миколаїв. 2002. 15 с.
56. Николаев В. М. Экологизация производства и инновационная деятельность. Масла и Жиры. 2008. № 2. С. 3-6.
57. Николаев М. В. Содержание категории "эффективность" [Электронный ресурс]. Западный экономический вестник финансов. 2003. № 1. URL: <http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/>.
58. Олексюк О. І. Економіка результативності діяльності підприємства. К.: КНЕУ. 2008. 362 с.
59. Омельченко Е. В. Организационно-экономические основы повышения эффективности российского производственного предпринимательства: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.05. М.: Российская академия предпринимательства. 2002. 314 с.
60. Орлов П. А. Экономика предприятия: учеб. пособие. Х.: РИО ХГЭУ. 2000. 401 с. 9.

61. Основи економічної теорії: підприємство, маркетинг, менеджмент. Відтворення в національному та світовому господарстві: підручник. 2-ге вид., перероб. Ніколаєнко Ю. В. та ін. і доп. К.: Либідь. 1998. Кн. 2. 182 с.

62. Падерин И. Д. Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности современного предприятия. Вісник Академії економічних наук України. 2003. № 1. С. 89-95.

63. Пасхавер Б. Ценовая ситуация и ценовая политика в агросфере. Экономика Украины, 2001. № 1. С. 59-67

64. Поліщук Н. В. Функціонування економічних систем: моделі складових результативності: монографія. Вінниця: Вінницький національний аграрний університет. 2010. 396 с.

65. Поліщук (Буреннікова) Н. В., Ярмоленко В. О. Генезис авторських підходів до розв'язання проблеми оцінювання дієвості функціонування складних систем за допомогою складових результативності. Економіка ХХІ сторіччя: проблеми та шляхи їх вирішення: монографія / за заг. ред. Г. О. Дорошенко, М.С. Пашкевич; Мін-во освіти і науки України; Харк. ін.-т фінансів; Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ. 2014. 394 с. С. 359-369.

66. Постанова Кабінету Міністрів України від 03 лютого 2010 р. № 121-р 9 вересня 2007 р. № 1158 “Про затвердження Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року” [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80>.

67. Промышленный инжиниринг. URL: <http://www.plm.pw/2017/05/CPS-KDD.html>

68. Прутська О. О. Сільське господарство США: висновки для України: монографія/ Вінниця: Планер. 2012. 160 с.

69. Радченко В. В., Агафонов Н. И., Новиков Ю. Н. Оценка использования производственного потенциала. Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 1993. № 2. С. 15-18.

70. Рац О. М. Визначення сутності поняття “ефективність функціонування підприємства”. Економічний простір: зб. наук. праць. № 15. Дніпропетровськ: ПДАБА. 2008. С. 275-285.

71. Рикардо Д. Начала политической экономики и податного обложения. М.: Госиздат. 1929. 368 с.
72. Салига К. С. Ефективність господарської діяльності підприємства: монографія. Запоріжжя: ЗЦНТІ. 2005. 180 с.
73. Свиноус І. В., Гура А. М., Микитюк Д. М. Економічні аспекти виробництва тваринницької продукції в Україні [Електронний ресурс]. Економіка та управління АПК. 2013. Вип. 11. С. 29-33.
74. Собко О. М. Економічна діагностика впливу інноваційного інтелектуального капіталу на креацію вартості підприємства. Соціально-економічні проблеми і держава. Електронне наукове фахове видання. Тернопіль: ТНТУ. 2015. Випуск 2(13). С. 303-313.
75. Сухотин Ю. В. Об эффективности и социальной справедливости экономического развития. ЭКО. 1997. № 12.
76. Сучкова Н. В. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва продукції тваринництва. Економічний форум. 2012. № 2. С. 98-102.
77. Тарасенко Л. О. Ефективність застосування кормової добавки пектиновмісної поросяткам на дорощуванні. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2014. № 2. С. 112-115.
78. Тесленок І. М., Михайлова О. В., Богаченко О. П. Сучасні підходи до визначення результативності управління підприємством. Економічний вісник Донбасу. № 1 (27). 2012. С. 208-212.
79. Тур М. Г. Ідея справедливості: імплікації легітимації. Філософська думка. 2005. № 4. С. 33-58.
80. Тыщенко А. Н., Кизим Н. А., Догадайло Я. В. Экономическая результативность деятельности предприятия : монография. Х.: ИД "ИНЖЕК". 2003. 144 с.
81. Уланчук В. С., Ніколаєвська В. В. Оптимізаційна модель інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Економіка та управління АПК. 2013. № 11. С. 101-105.

82. Урсул А. Д. Методология науки: деятельностный подход и концепция эффективности. Проблема эффективности в современной науке (Методологические аспекты). Кишинев.: Изд-во Штиинца. 1985. 256 с.

83. Федулова Л. І. Менеджмент організацій. К. : Либідь, 2004. 448 с.

84. Фурманюк О. Л. Управління ефективністю діяльності суб'єктів оподаткування: курс лекцій. Державна податкова адміністрація України, Національна академія податкової служби України. Ірпінь: Національна академія ДПС України. 2003. 240 с.

85. Харрингтон Дж. Совершенство управления процессами. М.: Стандарты и качество. 2007. 192 с.

86. Харченко С. В. Управлінські аспекти забезпечення результативності використання потенціалу підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 8(98). С. 141-149.

87. Хачатуров Т. С. Эффективность капитальных вложений. М.: Изд-во “Экономика”. 1979. С. 22.

88. Череп А. В., Стрілець Є. М. Ефективність як економічна категорія. Ефективна економіка. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_1_26.

89. Четвериков В.С. Административное право. Серия “Высшее образование”. Ростов-на-Дону: Феникс. 2004. 512 с.

90. Чистов Л. М. Теория эффективного управления социально-экономическими системами. СПб.: Астерион. 2005. 575 с.

91. Шегда А.В. Економіка підприємства: навчальний посібник / за ред. А.В. Шегди. К.: Знання. 2005. 431с.

92. Шеремет А. Д., Сайфулин Р. С. Финансы предприятий. М: ИНФРА, 1997. 309с.

93. Шпикуляк О. Г., Воскобійник Ю. П., Саблук Р. П., Овсянніков О. В. Формування і розвиток ринку зерна в Україні: монографія. К.: ННЦ “ІАЕ”. 2008. 190 с.

94. Шпичак О. М., Свиноус І. В. Реалізація продукції особистих селянських господарств – витрати, ціни, ефективність: монографія. К.: ННЦ "ІАЕ". 2008. 300 с.
95. Юрчишин В. В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей. Економіка АПК. 2011. № 3. С. 112-122.
96. Эффективность сельскохозяйственного производства: вопр. теории и методологии / отв. ред. В. А. Тихонов; АН СССР, Ин-т экономики. Москва: Наука. 1984. 209 с.
97. Ярмоленко В. О. Закон зміни результативності праці: зміст моделювання. Економіст. 1998. № 11. С. 50-54.
98. Ячменьова В. М., Височина М. В., Сулима О. Й. Ефективність управління діяльністю промислового підприємства та діагностика загроз: монографія. Сімферополь: ВД АРІАЛ. 2010. 472 с.
99. Barbier E. The Concept of Sustainable Economic Development, Environmental Conservation. № 14(2). 1987.
100. Fayol Henri. Administration industrielle et générale. Paris. Dunod et Pinat, 1917. 174 p.
101. Harrington Emerson. The twelve principles of efficiency. New York. Engineering magazine. 1912.
102. Munroe D. Economic Efficiency in Polish Peasant Farming: An International Perspective, Regional Studies. Taylor and Francis Journals. vol. 35(5), 2001. pp. 461-471.
103. Parmenter D. Key performance indicators: developing, implementing, and using winning KPIs. 2010. Wiley. 299 p.
104. Peters Thomas J., Waterman, Robert H. In Search of Excellence: Lessons from America's Best Run Companies. USA: New York, Harper & Row. 1982. 360 с.
105. The One Best Way: Frederick Winslow Taylor and the Enigma of Efficiency, R. Kanigel, Viking, New York. 1997.

106. The Principles of Scientific Management, F. W. Taylor, Harper & Brothers, New York. 1911.

107. Wagner-Tsukamoto, S. 2007: An Institutional Economic Reconstruction of Scientific Management: On the Lost Theoretical Logic of Taylorism. *Academy of Management Review*. 32, 1, pp. 105–117.

108. Weintraub E. R. 2002: Neoclassical Economics. *The Concise Encyclopedia of Economics* [online encyclopedia] Available through: [Library Economics Liberty](#) [Accessed 28October 2011].

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

2.1. Аналіз стану вітчизняного м'ясопродуктового підкомплексу

Вітчизняний м'ясопродуктовий підкомплекс складається з підприємств кормовиробництва, виробництва й переробки м'яса та подальшого розподілу виготовленої продукції. Основою комплексу, як відомо, є м'ясне скотарство, птахівництво (забезпечує більше 50% виробництва м'яса в забійній вазі), свинарство та вівчарство. В усіх природно-кліматичних зонах України провідною галуззю є скотарство. У регіонах інтенсивного землеробства (зокрема, у Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Полтавській, Харківській і Черкаській областях) воно набуло переважного розвитку.

Н.Г. Копитець дає таке визначення: скотарство – одна з системоутворюючих галузей аграрної економіки, розвиток якого сприяє вирішенню продовольчої проблеми країни, фінансовій стійкості сільського господарства і більш повній зайнятості населення [140, с. 60]. У галузі зосереджено 65 % умовного продуктивного поголів'я худоби, головна її продукція – м'ясо і молоко. Визначають такі напрями спеціалізації скотарства: молочний, молочно-м'ясний, м'ясний і м'ясомолочний [117]. Найпоширенішими є червона степова, чорно-ряба та симентальська породи великої рогатої худоби, а в окремих областях і районах України – лебединська, бура карпатська, червона. О. М. Вишневська зазначає що, в Україні створюються нові молочні й м'ясні породи та типи великої рогатої худоби, зокрема, волинська м'ясна, українська м'ясна тощо [121].

Свинарство, як підкреслює В.П. Якобчук (та інші), думку якого ми розділяємо, розвивається досить ефективно: збільшення обсягів виробництва свинини за рахунок таких притаманних свинарству виробничих особливостей, як скоростиглість приплоду та здатність давати високі добові прирости на відгодівлі, гарантує не тільки задоволення населення у фізіологічних потребах червоного

м'яса, підвищення рівня національної продовольчої та економічної безпеки, а й виступає потенційним джерелом наповнення регіональних та національного бюджетів [169, с. 47]. Відомими виробниками свинини на сьогоднішній день є “Агропродсервіс” (Тернопільська область), “НВП Глобинський свинокомплекс” (Полтавська область) та “Данюша” (Івано-Франківська область), а також “АК Слобожанський” (Харківська область) та українсько-британська компанія “Нива Переяславщини” (ТМ “П'ятачок”) [121, с. 19].

Як відомо, основою ефективного функціонування та розвитку м'ясопродуктового підкомплексу є злагоджена робота усіх підприємств, господарств тощо, котрі входять до нього. Зокрема, це селекційно-племінні господарства, підприємства з виробництва машин та обладнання, науково-дослідні установи та ін., що створюють підґрунтя для функціонування підприємств підкомплексу; виробничі підприємства у співпраці з обслуговуючими та контролюючими організаціями, котрі виробляють основну продукцію підкомплексу – м'ясокомбінати (поєднують забій худоби, первинну й вторинну її переробку, виробництво м'яса і м'ясопродуктів, м'ясних напівфабрикатів, консервів, тваринних кормів, жирів, медпрепаратів та ін.), розподіл продукції між споживачами та споживання продукції здійснюються за допомогою посередників, оптової та роздрібною торгівлі тощо. Спеціалізовані м'ясопереробні підприємства і ковбасні комбінати виробляють м'ясопродукти лише з м'яса, яке надходить з м'ясокомбінатів. Переважна кількість м'ясної сировини витрачається на ковбасне виробництво, м'ясні консерви, заморожені та охолоджені напівфабрикати.

Ефективність виробництва продукції підкомплексу характеризується такими кінцевими результатами: чистим доходом, рівнем рентабельності, термінами окупності інвестицій та ін. Вона залежить від зовнішніх чинників (попиту на продукцію, цін її реалізації, економічної політики держави з підтримки вітчизняного виробництва певного виду продукції за допомогою системи доплат, страхування, оподаткування і цін на спожиті у галузі ресурси, і, перш за все, племінної худоби, машин, запчастин, палива, електроенергії, комбікормів та кормових добавок, будівельних матеріалів, ветеринарних препаратів) та від внутрішніх чинників (використання досягнень НТП, реалізації генетичного

потенціалу порід тварин, кваліфікації трудових ресурсів, рівня управління, системи годівлі й забезпечення мікроклімату та ін.) [156].

Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу на сьогоднішній день відстає від інших галузей АПК. Ще з 90-х років ХХ ст. підприємства м'ясопродуктового підкомплексу опинилися у глибокій кризі, причинами якої є кризовий стан вітчизняної економіки, несприятливий вплив диспаритету цін на продукцію аграрного виробництва, відсутність дієвого державного регулювання; недосконала нормативно-правова база та незахищеність аграрних виробників. Деякі нормативні документи стосовно правового регулювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу подано в додатку Б. Найбільш проблемним сегментом, на думку І.В. Левицької та В.В. Власенка залишається виробництво яловичини й телятини [121, с. 179]. Вказане потребує окреслення шляхів виходу із ситуації, що склалася, знаходження відповідних потенціалів із розробкою механізмів підвищення ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

Зазначимо, що в Україні у 2016 р. порівняно з 2015 р. випуск свинини зменшився на 2,6% (за сільськими та дрібними фермерськими господарствами зафіксовано зменшення на 6,4%) через зниження купівельної спроможності (ще з 2013 р. скорочуються обсяги випуску продукції ковбасних виробів). За матеріалами Інтерфакс-Україна [<http://news.finance.ua/ua/news/-/392326/ukrayina-v-2016-r-skorotyla-eksport-svynyny-i-zbilshyla-eksport-myasa-ptytsi>] у 2016 р. експорт свинини зменшився в 10,7 рази в грошовому вираженні – до 5,12 млн. дол. США (54,68 млн. дол. США у 2015 р.), як і імпорт свинини – на 23,2% (до 2,84 тис. тонн, а в грошовому вираженні спад склав 47,3% – до 4,25 млн. дол. США). Імпорт м'яса птиці і субпродуктів збільшився у 2016 р. порівняно з 2015 р. на 48,9% – до 240,16 тис. тонн, що в грошовому виразі становило зростання до 292,54 млн. доларів США (29%). Найбільш проблемним є на сьогоднішній день ринок яловичини; окрім цього подібна ситуація спостерігалася й в минулі роки. Вирощування великої рогатої худоби (надалі в тексті: ВРХ) не приносило прибутку виробникам (збитковість виробництва м'яса ВРХ у 2016 р. становить 38,6% порівняно із попереднім 2015 р.). Внаслідок дефіциту кормового білка (який становив 1,8-2 млн. т) щорічно перевитрачалася 7 млн. т кормів, у тому

числі понад 5 млн. т зернофуражу, недобиралося 35-40 % продукції тваринництва; на її виробництво витрати кормів зросли у 1,8-2,5 рази.

М'ясопродуктів під комплекс об'єднує сфери вирощування, переробки й реалізації готової продукції в єдиному циклі виробництва сировини, її переробки та доведення до споживачів готової продукції (зазначають В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук та ін. [51, 109, 158]. В.Я. Месель-Веселяк підкреслює, що м'ясопродуктовий підкомплекс є складовою агропромислового комплексу, основою формування котрого є галузі тваринництва. Він містить фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства, особисті селянські господарства. Переробку м'яса здійснюють м'ясопереробні підприємства. Виробнича структура м'ясної промисловості налічує понад 3,5 тисяч підприємств, переважно приватної форми власності; основними типами підприємств промисловості є м'ясокомбінати (вони поєднують первинну і вторинну переробку м'яса), поруч із якими працюють м'ясопереробні підприємства, ковбасні фабрики та ковбасні цехи, постачальниками сировини для яких слугують приватні домогосподарства. Готову продукцію (як м'ясо, так і продукти його переробки) реалізують самі підприємства або торговельні організації. Юридично вони між собою не об'єднані, а взаємовідносини будують на основі купівлі-продажу продукції.

На думку В. І. Аранчій м'ясопродуктовий підкомплекс – це інтегрована система технологічно й економічно взаємозв'язаних галузей і підгалузей тваринництва, м'ясної промисловості, польового кормовиробництва, комбікормової та мікробіологічної промисловості, підприємств переробної промисловості, машинобудування для вказаних галузей, торгівлі і громадського харчування, а також інших галузей і підприємств АПК та виробничої інфраструктури, об'єднаних загальним завданням – виробництвом і реалізацією м'яса та м'ясопродуктів із метою задоволення потреб держави в цих продуктах [112, с. 76]. Головне функціональне призначення підкомплексу полягає у забезпеченні потреб населення в м'ясі та м'ясних продуктах.

Як зазначає П.С. Березівський, м'ясопродуктовий підкомплекс являє собою складну поліпрофільну виробничо-організаційну структуру, між окремими елементами якої існує тісна взаємозалежність: не можна збільшити споживання

м'яса та м'ясопродуктів до раціонального рівня без наявності високопродуктивних м'ясних порід, їх повноцінної годівлі, своєчасної і повної переробки живої ваги знятих з відгодівлі тварин і добре організованої оптової та роздрібною торгівлі [114, с. 118].

Як відомо, ресурсний потенціал підкомплексу має важливе значення для продовольчої безпеки країни. Від рівня розвитку підкомплексу, стверджує Н.Н. Жерноклеєв, залежить фінансовий стан м'ясопереробних підприємств, підприємств, котрі вирощують худобу і птицю, а отже, надійне забезпечення населення країни м'ясом і м'ясопродуктами як джерелом тваринного білка для задоволення фізіологічних потреб людини [130, с. 75-76].

Відомо також, що ринок споживачів не може раціонально функціонувати без взаємодії таких процесів, як виробництво, розподіл, обмін продукції. У свою чергу, раціональне протікання зазначених процесів залежить від ефективного розвитку механізму ринкової інфраструктури, а від нього – рівень продовольчої безпеки нашої держави. Хоча, на жаль, функціонуючі в Україні інфраструктурні складові не забезпечують виконання більшості своїх функцій [138, 144]. Як наслідок, на внутрішньому ринку м'яса спостерігається розвиток негативних процесів, а саме накопичення значних обсягів капіталу в сфері обігу, монополізація структурних складових ринку та зниження рівня національного виробництва. Вирішення цієї проблеми уможлиблюється шляхом збільшення кількості об'єктів інфраструктури на ринку продукції сільськогосподарського виробництва в цілому та на ринку продукції тваринництва, зокрема [157]. Ми підтримуємо цю позицію: зростання кількості елементів не може не призвести до розвитку матеріальної складової інфраструктури ринку, тобто до покращання її функціонування. Зазначимо при цьому, що просте зростання кількості елементів інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції дозволить лише збільшити обсяги прибутків суб'єктів невиробничої сфери. Воно не є гарантією підвищення ефективності виробників продукції. Отже, розбудова інфраструктурної складової вітчизняних продуктових аграрних ринків потребує створення таких дієздатних механізмів, котрі забезпечували б ефективний перехід торгового капіталу (капіталу як ресурсу, котрий набуває форми торгового капіталу тоді, коли він забезпечує рух продукту від виробника до споживача

продукції) у сферу виробництва. Досягти цього, на нашу думку, можна шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату; розвитку вертикальної агропромислової інтеграції з залученням суб'єктів сфери обігу; вдосконалення фіскальних заходів регулювання аграрних ринків, як ми на це вже вказували вище.

Внутрішній вітчизняний ринок м'ясної продукції має складну інфраструктуру (рис. 2.1). Ця інфраструктура, як справедливо стверджує І.М. Злидень, складається з трьох елементів: організаційно-технічного, фінансового, інформаційно-комунікаційного, до складу яких входять певні структурні підрозділи, що взаємодіють між собою [132].

Рис. 2.1. Складові інфраструктури внутрішнього ринку м'яса*

* Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [132].

Сучасним елементом інфраструктури ринку м'яса є маркетингова складова, котра сприяє формуванню каналів розподілу продукції, скороченню витрат, ефективному використанню ресурсів, посиленню процесів ринкової

збалансованості між попитом та пропозицією. Як показує досвід багатьох країн світу, досягти високого рівня розвитку внутрішнього ринку м'яса можливо лише за умови збалансованого залучення інструментів державного регулювання маркетингової складової, зокрема, та інфраструктури ринку продовольства в цілому [132, 133].

Погоджуємось із авторами Н.В. Буренніковою та В.О. Ярмоленком, що потребує відповідного розвитку логістична концепція управління процесом виробництва, котра, як підкреслюють ці автори, орієнтується на виконанні замовлень без затримок, точно в призначений термін. При цьому із погляду логістики час є одним із видів витрат виробництва. Лаги запізнення, як підкреслюють автори, призводять до зменшення прибутків та уповільнюють процес обслуговування споживача. Ми погоджуємось, що затримки в часі знижують конкурентоспроможність підприємства, гальмують розвиток економіки країни [170, с. 87)].

Відсутність тривалих і стабільних зв'язків між учасниками ринків продовольства та м'ясної продукції, ефективного контрактного механізму тощо свідчить про те, що ці ринки в Україні знаходяться на початковому етапі свого розвитку та відчувають потребу у гармонізації інтересів таких учасників. Неefективність функціонування внутрішнього вітчизняного ринку м'яса спричинена певною непрозорістю відносин між її учасниками, а також неспроможністю держави врегулювати процеси із використанням відповідних заходів, котрі стимулюють інтенсифікацію розвитку загальновідомих інфраструктурних складових.

Зазначимо, що Вінницька область має один із найпотужніших в Україні агропромисловий комплекс. Основу агропромислового комплексу області станом на кінець 2015 р. складають 740 сільськогосподарських підприємств, 2021 селянських фермерських господарств, 282,6 тис. особистих селянських господарств, 130 великих підприємств харчової та переробної промисловості, 103 агросервісних підприємств та організацій, біля 400 малих переробних підприємств, 4 науково-дослідні станції, національний аграрний університет, 8

коледжів, Інститут кормів і сільського господарства „Поділля” Національної академії аграрних наук України. Природно-кліматичні та інші властивості області, її великий потенціал розвитку сільськогосподарського виробництва (бурякоцукрового комплексу, зерновиробництва, картоплярства, садівництва та тваринництва), галузей харчової та переробної промисловості, дозволяє виробляти 5-6 млн. т зерна, 3,5-4 млн. т цукросировини (450-500 тис. т цукру), 350-400 тис. т м'яса (в забійній вазі), 900-1000 тис. т молока, а також в значних обсягах іншої продукції.

За поголів'ям великої рогатої худоби у господарствах Вінницька область вийшла у 2015 р. на перше місце в Україні. Поголів'я тварин у 2015 р. становило: 328,8 тис. голів великої рогатої худоби, в т. ч. 160,6 тис. голів корів, 365,6 тис. гол. свиней, 51,6 тис. гол. овець та кіз, 30,5 млн. гол. птиці. Перше місце в Україні посіла Вінницька область і у переробній промисловості за обсягами переробки м'яса свіжого, замороженого та охолодженого. За статистичними даними стосовно тваринництва за 2015 р. у порівнянні з 2014 р., обсяги виробництва зросли на 8,6%, у т.ч. у сільгосп підприємствах – на 17,6%. Всіма категоріями господарств за 2015 р. вироблено 838,4 тис. т молока, м'яса (реалізація) – 427,8 тис. т, яєць – 857,4 млн. штук.

Як зазначають О.О. Недбалюк і В.М. Полеся, провідні позиції посідає Вінницька область і у виробництві молока (перше місце). Позитивну динаміку має й показник питомої ваги основних видів тваринницької продукції в загальному її валовому виробництві по Україні в цілому. Тимчасовий спад виробництва молока господарствами області зумовив і зниження, починаючи з 2000 р., питомої ваги цього виду тваринницької продукції. Однак, зростання у 2005 р. обсягів виробництва молока до 849 тис. т повернуло втрачені позиції, і Вінницька область знову вийшла на перше місце, зайнявши в структурі валового виробництва молока в Україні 6,5%. Стрімке падіння виробництва м'яса в області продовжувалось також до 2005 р. Станом на 2015 р. ситуація стабілізувалась і Вінницька область посідає друге місце, вийшовши на рівень 13 % (у валовому виробництві м'яса в Україні) [153].

Проілюструємо деякі показники функціонування м'ясопродуктового підкомплексу. Динаміка поголів'я худоби та птиці у Вінницькій області та в Україні протягом 2011-2015 рр. була такою, як у табл. 2.1. Як бачимо з табл. 2.1, протягом 2011-2015 рр. порівняно з попереднім роком спостерігалось скорочення поголів'я худоби (за винятком ВРХ і свиней у 2012, 2015 рр., овець та кіз у 2012 р.) та збільшення поголів'я птиці. За даними цієї ж таблиці кількість великої рогатої худоби у Вінницькій області в 2015 р. складала 300,7 тис. голів, вона зменшилась у 2015 р. порівняно з 2011 р. на 12,7 тис. голів, або на 4,1%. При цьому кількість корів у 2015 р. становила 159,8 тис. голів, що менше порівняно з 2011 р. на 14,3 тис. голів, або на 8,2%; кількість свиней у 2015 р. становила 370,6 тис. голів, що менше порівняно з 2011 р. на 2,8 тис. голів, або на 0,75%; кількість овець та кіз у 2015 р. складала 33,9 тис. голів, вона порівняно з 2011 р. зменшилась на 6,4 тис. голів, або на 15,9%; кількість птиці у 2015 р. складала 28920,1 тис. голів, вона збільшилась у 2015 р. порівняно з 2011 р. на 19060,7 тис. голів, або на 193,3%.

Таблиця 2.1

**Динаміка поголів'я худоби та птиці у Вінницькій області
та в Україні протягом 2011-2015 рр. , тис. голів***

Роки	Велика рогата худоба		Відхил. (+;-) від поперед. року (всього)	Свині	Відхил. від поперед. року (+;-)	Вівці та кози	Відхил. від поперед. року (+;-)	Птиця	Відхил. від поперед. року (+;-)
	всього	у т.ч. корови							
Вінницька область									
2011	313,4	174,1	-	373,4	-	40,3	-	9859,4	-
2012	343,4	173,0	30,0	377,5	4,1	40,6	0,3	13805,5	3946,1
2013	322,8	170,9	-20,6	370	-7,5	36,8	-3,8	23295,8	9490,3
2014	291,1	161,8	-31,7	362	-8	34,8	-2,0	27012,5	3716,7
2015	300,7	159,8	9,6	370,6	8,6	33,9	-0,9	28920,1	1907,6
Всього по Україні									
2011	4425,8	2582,2	-	7373,2	-	1739,4	-	200760,6	-
2012	4645,9	2554,3	220,1	7576,7	203,5	1738,2	-1,2	214071,0	13310,4
2013	4534,0	2508,8	-111,9	7922,2	345,5	1735,2	-3,0	230290,2	16219,2
2014	3884,0	2262,7	-650,0	7350,7	-571,5	1371,1	-364,1	213335,7	-16954,5
2015	3750,3	2166,6	-133,7	7079,0	-271,7	1325,3	-45,8	203986,2	-9349,5

*Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України та Вінницької області.

Поголів'я великої рогатої худоби в Україні у 2015 р. становило 3750,3 тис. голів і зменшилось у 2015 р. порівняно з 2011 р. на 675,5 тис. голів, або на 15,3%. При цьому кількість корів у 2015 р. складала 2166,6 тис. голів (зменшилась порівняно з 2011 р. на 415,6 тис. голів, або на 16,1%); кількість свиней у 2015 р. становила 7079,0 тис. голів (зменшилась порівняно з 2011 р. на 294,2 тис. голів, або на 3,9%); кількість овець та кіз у 2015 р. складала 1325,3 тис. голів (зменшилась порівняно з 2011 р. на 414,1 тис. голів, або на 23,8%); кількість птиці в Україні у 2015 р. складала 203986,2 тис. голів (збільшилась порівняно з 2011 р. на 3225,6 тис. голів, або на 1,6%). Порівнюючи розраховану нами зміну поголів'я худоби та птиці (у %) 2015 р. відносно 2011 р. Вінницької області та України, бачимо, що у сенсі цієї зміни Вінницька обл. виглядає значно краще України (зменшення поголів'я ВРХ, корів, овець та кіз на 4,1; 8,2; 0,75; 15,9 відповідно і збільшення поголів'я птиці на 193,4 Вінницької області проти зменшення поголів'я ВРХ, корів, овець та кіз на 15,3; 16,1; 3,9; 23,8 відповідно і збільшення поголів'я птиці на 1,6 України).

Окрім цього, як відомо, протягом 2011-2015 рр. спостерігалось скорочення самої кількості виробників продукції скотарства сільськогосподарських підприємств усіх типів (наприклад, кількість малих господарств корпоративного сектора аграрної економіки за вказані роки зменшилась на 29,4% чи 464 одиниці, середніх і великих – на 29,3% чи на 706 одиниць).

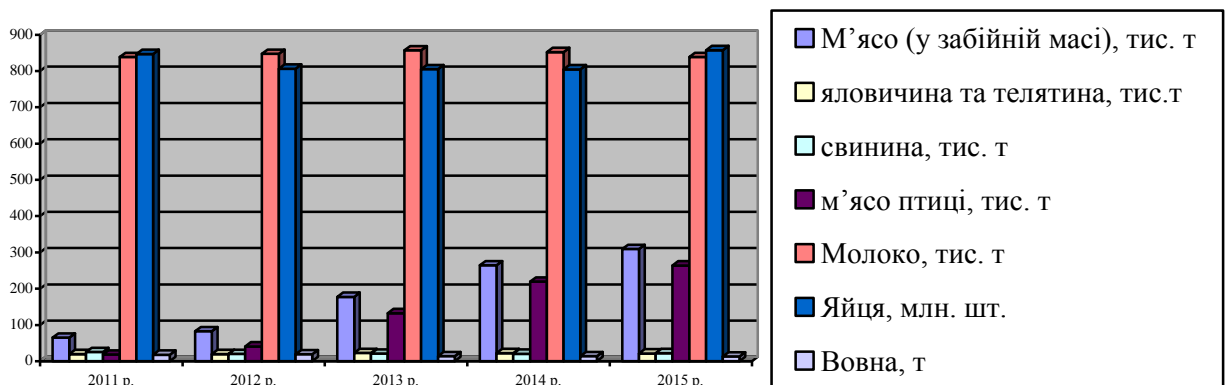
Динаміку виробництва основних видів продукції тваринництва у Вінницькій області та в Україні протягом 2011-2015 рр. відображено в табл. 2.2. та на рис. 2.2. Табл. 2.2 свідчить, що у Вінницькій обл. обсяг виробництва м'яса у забійній вазі має чітку тенденцію до зростання. Обсяг виробництва яловичини і птиці зростає, а свинини зменшується. Обсяг виробництва м'яса у забійній вазі в 2015 р. складав 309,4 тис. т, він збільшився порівняно з 2011 р. на 244,3 тис. т, або на 375,3 %; обсяги виробництва молока в 2015 р. становили 838,4 тис. т, вони зменшилися порівняно з 2011 р. на 0,1 тис. т, або на 0,01%; обсяги виробництва яєць в 2015 р. склали 857,4 млн. шт., що було менше у 2015 р. порівняно з 2011 р. на 10,7 млн. шт., або на 1,3%; обсяги виробництва вовни в 2015 р. становили 13 т, тобто, зменшилися порівняно з 2011 р. на 5 т, або на 27,8%.

Таблиця 2.2

**Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва
у Вінницькій області та в Україні протягом 2011-2015 рр., тис. т ***

Найменування показника	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхил. 2015 р. від 2011 р. (+;-)
1	2	3	4	5	6	7
Вінницька область						
М'ясо (у забійній масі), тис. т	65,1	82,7	177,7	264,4	309,4	244,3
у тому числі						
яловичина та телятина	19,6	19,8	22,6	22,3	21,5	1,9
свинина	25,5	20,1	20,8	20,5	22,2	-3,3
м'ясо птиці	18,1	40,8	132,3	219,6	263,9	245,8
Молоко, тис. т	838,5	847,4	856,9	852,0	838,4	-0,1
Яйця, млн. шт.	846,7	806,2	804,8	804,4	857,4	10,7
Вовна, т	18	19	14	14	13	- 5
Всього по Україні						
М'ясо (у забійній масі), тис. т	2143,8	2209,6	2389,4	2359,6	2322,6	178,8
у тому числі						
яловичина та телятина	399,1	388,5	427,8	412,7	384,0	-15,1
свинина	704,4	700,8	748,3	742,6	759,7	55,3
м'ясо птиці	995,2	1074,7	1168,3	1164,7	1143,7	148,5
баранина та козлятина	19,6	19,7	18,7	14,4	13,7	- 5,9
кролятина	14,0	14,2	14,2	13,4	13,3	-0,7
Молоко, тис. т	11086,0	11377,6	11488,2	11132,8	10615,4	-470,6
Яйця, млн. шт.	18689,8	19110,5	19614,8	19587,3	16782,9	-1906,9
Вовна, т	3877	3724	3520	2602	2270	-1607
у тому числі						
овеча	3731	3577	3375	2561	2233	-1498
козяча	146	147	145	41	37	-109

*Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України та Вінницької області.

**Рис. 2.2. Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва
у Вінницькій області у 2011-2015 рр. ***

*Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України та Вінницької області.

За даними цієї ж таблиці 2.2 констатуємо, що обсяг виробництва м'яса у забійній вазі в Україні в 2015 р. склав 2322,6 тис. т, він збільшився в 2015 р. порівняно з 2011 р. на 178,8 тис. т, або на 8,3%. Обсяг виробництва молока в Україні в 2015 р. склав 10615,4 тис. т і зменшився в 2015 р. порівняно з 2011 р. на 470,6 тис. т, або на 4,2%. Виробництво яєць в Україні в 2015 р. становило 16782,9 млн. шт., воно зменшилося в 2015 р. порівняно з 2011 р. на 1906,9 млн. шт., або на 10,2%. Обсяг виробництва вовни в Україні в 2015 р. склав 2270 т, він зменшився в 2015 р. порівняно з 2011 р. на 1607 т, або на 41,5%. Порівнюючи розраховану нами зміну обсягу виробництва м'яса у забійній вазі (у %) 2015 р. відносно 2011 р. Вінницької області та України, бачимо, що у сенсі цієї зміни Вінницька обл. виглядає значно краще України (375,3 % проти 8,3%).

Як відомо, обсяги виробництва продукції тваринництва залежать від продуктивності сільськогосподарських тварин. Бажаними є позитивні зрушення в напрямку поліпшення вікового складу дійного стада, підвищення якості кормів (зокрема, їхньої енергетичної та протеїнової поживності), встановлення оптимальної структури раціонів тощо. Динаміку продуктивності сільськогосподарських тварин протягом 2011-2015 рр. подано у табл. 2.3 та рис. 2.3.

За даними таблиці 2.3 констатуємо, що середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі у Вінницькій області у 2015 р. становили 530 г, вони збільшилися порівняно з 2011 р. на 51 г, або на 10,6%. При цьому середньодобові прирости свиней на вирощуванні та відгодівлі склали 479 г (збільшилися порівняно з 2011 р. на 71 г, або на 17,4%); середній річний удій молока від однієї корови становив 4635 кг (він зріс порівняно з 2011 р. на 499 кг, або на 12,1%); середня річна несучість однієї курки-несучки становила 259 шт. яєць, тобто зменшилася порівняно з 2011 р. на 21 шт., або на 7,5%. Середній річний настриг вовни від однієї вівці склав 2,4 кг, тобто, збільшився порівняно з 2011 р. на 0,3 кг, або на 14,3%. Продуктивність сільськогосподарських тварин у 2011-2015 рр. у Вінницькій області була нижчою у порівнянні з Україною (окрім середнього річного удою молока від однієї корови у 2014 р.).

Таблиця 2.3

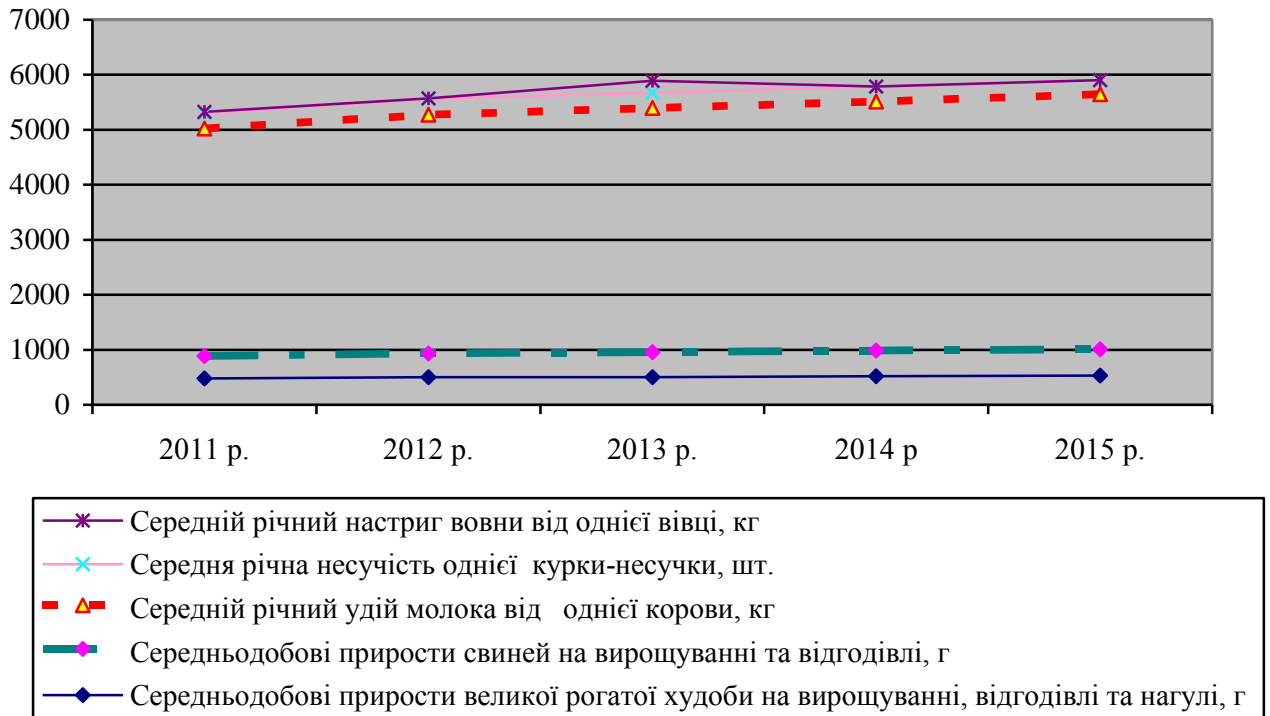
**Динаміка продуктивності сільськогосподарських тварин
у Вінницькій області та в Україні у 2011-2015 рр.***

Найменування показника	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхил. 2015 р. від 2011 р. (+;-)
1	2	3	4	5	6	7
Вінницька область						
Середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі, г	479	502	504	521	530	51
Середньодобові прирости свиней на вирощуванні та відгодівлі, г	408	432	453	464	479	71
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	4136	4342	4437	4528	4635	499
Середня річна несучість однієї курки-несучки, шт.	280	291	282	273	259	-21
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	2,1	2,3	3,2	3,0	2,4	0,3
Всього по Україні						
Середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі, г	481	504	508	525	536	55
Середньодобові прирости свиней на вирощуванні та відгодівлі, г	414	448	474	481	482	68
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	4174	4361	4446	4508	4644	470
Середня річна несучість однієї курки-несучки, шт.	286	293	289	276	252	-34
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	3,4	3,3	3,2	3,0	2,9	-0,5

*Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України та Вінницької області.

За даними таблиці 2.3 бачимо, що середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі в Україні в 2015 р. склали 536 г і збільшилися порівняно з 2011 р. на 55 г, або на 11,4%. Середньодобові прирости свиней на вирощуванні та відгодівлі склали 482 г (збільшилися порівняно з 2011 р. на 68 г, або на 16,4%). Середній річний удій молока від однієї корови в 2015 р. склав 4644 кг (він збільшився порівняно з 2011 р. на 470 кг, або на 11,3%). Середня річна несучість однієї курки-несучки в 2015 р. складала 252 шт.

(зменшилася в порівняно з 2011 р. на 34 шт., або на 11,9%). Середній річний настриг вовни від однієї вівці в 2015 р. складав 2,9 кг (зменшився порівняно з 2011 р. на 0,5 кг, або на 14,7%).

Рис. 2.3. Динаміка продуктивності сільськогосподарських тварин у Вінницькій області у 2011-2015 рр.*

*Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України та Вінницької області.

Велику роль у продуктивності сільськогосподарських тварин посідає якість їхнього раціону, тому ми вважаємо за потрібне проаналізувати витрати кормів на годівлю по Україні, що відображено у таблиці 2.4 та рис. 2.4.

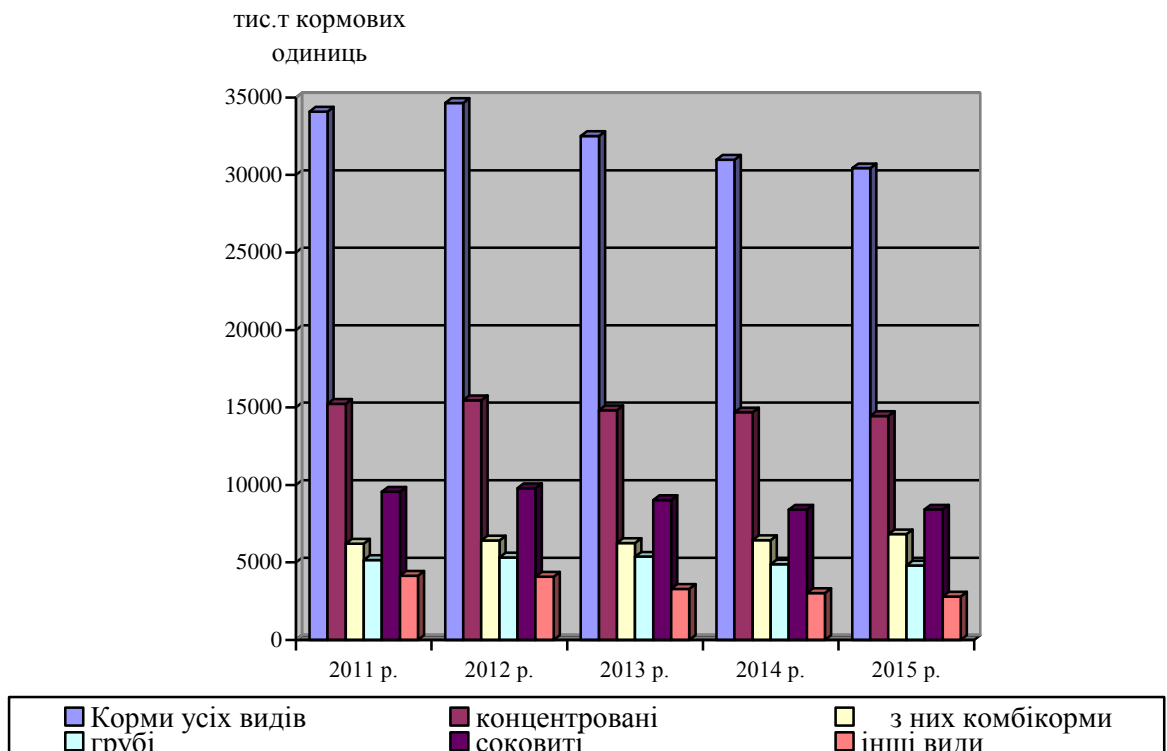
Як бачимо з даних табл. 2.4 та рис. 2.4 витрати кормів усіх видів у 2015 р. становили 30439 тис. т кормових одиниць, що на 3654 тис. т кормових одиниць, або на 10,72% менше порівняно з 2011 р. Також зменшився обсяг витрат концентрованих кормів на 790 тис. т кормових одиниць, або на 5,19% відносно 2011 р. У 2015 р. вони становили 14445 тис. т кормових одиниць. Зростання порівняно з 2011 р. відбулось лише у витратах комбікормів на 616 тис. т кормових одиниць, або 9,93%.

Таблиця 2.4

**Витрати кормів на годівлю сільськогосподарських тварин у цілому по
Україні у 2011-2015 рр., тис. т кормових одиниць***

Найменування показника	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення 2015 р. від 2011 р. (+;-)
1	2	3	4	5	6	7
Корми усіх видів	34093	34644	32515	30987	30439	-3654
концентровані	15235	15457	14821	14684	14445	-790
з них комбікорми	6206	6413	6245	6440	6822	616
грубі	5155	5323	5373	4875	4796	-359
соковиті	9565	9788	9028	8401	8410	-1155
інші види	4138	4076	3293	3027	2788	-1350

*Джерело: складено автором на основі [161].

Рис. 2. 4. Витрати кормів на годівлю сільськогосподарських тварин у цілому по Україні у 2011-2015 рр., тис. т кормових одиниць*

*Джерело: складено автором на основі табл. 2.4.

Витрати комбікормів у 2015 р. становили 6822 тис. т кормових одиниць. Відбулося зменшення обсягу витрат грубих, соковитих та інших видів кормів

відповідно на 359 тис. т кормових одиниць (на 6,96%), 1155 тис. т кормових одиниць (12,08%) та 1350 тис. т кормових одиниць (32,62%). Витрати грубих кормів у 2015 році становили 4796 тис. т кормових одиниць, витрати соковитих кормів – 8410 тис. т кормових одиниць, витрати інших кормів – 2788 тис. т кормових одиниць. Як бачимо, витрати кормів на годівлю сільськогосподарських тварин мали негативну тенденцію, що пов'язано зі зменшенням поголів'я.

Динаміку рівнів рентабельності продукції тваринництва протягом 2011-2015 рр. наведено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Динаміка рівнів рентабельності продукції
тваринництва у Вінницькій області та в Україні у 2011-2015 рр.*, %**

Найменування показника	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхил. 2015 р. від 2011 р. (+;-)
1	2	3	4	5	6	7
Вінницька область						
1. Молоко	10,3	15,6	9,6	18,3	12,5	2,2
2. Велика рогата худоба на м'ясо	-4,6	-6,2	-1,4	-9,7	-8,4	-3,8
3. Свині на м'ясо	0,2	5,7	3,3	5,4	1,9	1,7
4. Вівці та кози на м'ясо	-5,7	-9,4	-11,0	-12,9	-17,1	-11,4
5. Птиця на м'ясо	-1,9	-6,2	-4,8	-5,7	-3,6	-1,7
Всього по Україні						
1. Молоко	5,4	1,8	13,1	11,1	12,7	7,3
2. Велика рогата худоба на м'ясо	-38,2	-28,3	-41,3	-34,5	-16,9	21,3
3. Свині на м'ясо	1,5	1,8	0,2	5,6	12,6	11,1
4. Вівці та кози на м'ясо	-36,8	-32,8	-36,2	-43,0	-26,6	10,2
5. Птиця на м'ясо	-1,6	-2,4	-5,9	-12,6	-5,4	-3,8

*Джерело: складено автором на основі [123; 126].

Динаміка рівнів рентабельності продукції тваринництва у Вінницькій області у 2011-2015 рр. свідчить про рівень збитковості великої рогатої худоби на м'ясо на 3,8%. Рівень рентабельності овець та кіз на м'ясо у 2015 р. становив -17,1% (порівняно з 2011 р. менше на 11,4%). Від'ємне значення свідчить про збитковість даного виду продукції. Рівень збитковості птиці на м'ясо в 2015 р. складав 1,7%.

По Україні мали рівень збитковості великої рогатої худоби на м'ясо 16,9%. Рівень рентабельності молока в 2015 р. складав 12,7% (зріс порівняно з 2011 р. на 7,3%). Від'ємне значення свідчить про збитковість даного виду продукції. Рівень рентабельності свиней на м'ясо в 2015 р. складав 12,6%, тобто він збільшився в 2015 р. порівняно з 2011 р. на 11,1%.

Середні значення показників 2, 3, 4, 5 у 2011-2015 рр. по Вінницькій області складають відповідно: -6,06; 3,3; -11,22; -4,44; а по Україні: -31,84; 4,34; -35,08; та -5,58. Отже, середні значення показників рентабельності продукції свиней на м'ясо Вінницької обл. є нижчим від показника України, а інші – вищими.

Природно, тваринництво є значущою галуззю аграрного сектора національної економіки, оскільки воно забезпечує населення продуктами харчування, переробну та легку промисловість – сировиною, рослинництво – органічними добривами, медицину – біодобавками, певними ліками, створює державний резерв тваринницької продукції. Крім того, воно частково забезпечує себе кормами (м'ясо-кістковим борошном, рибою тощо), а також сприяє інтенсивному використанню земельних ресурсів. Однак, на сьогоднішній день, маючи значні потенційні можливості, вітчизняне тваринництво перебуває не на найкращому етапі свого розвитку. Вважаємо за доцільне проаналізувати відповідні статистичні дані.

У 2015 р. валова продукція тваринництва складала 29,7% у загальному обсязі валової продукції сільського господарства країни. В Україні ця галузь представлена в більшості домогосподарствами, де зосереджено більшу частину поголів'я худоби і птиці: 66,3% поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ), в тому числі 76,6% корів, 49,2% свиней, 85,0% овець і кіз та 42,8% птиці всіх видів. Відповідно відбулося зниження загального обсягу виробництва та кількості ВРХ у господарствах (табл. 2.6).

Як бачимо з даних табл. 2.6, протягом останніх років прослідковується негативна динаміка поголів'я ВРХ по областях. Зокрема, найбільше зниження поголів'я по відношенню до 2011 р. зафіксовано у Донецькій та Луганській областях (відповідно на 48,13 та 48,30%), що пов'язано з відсутністю даних у зв'язку з проведенням АТО. По решті областей також відбувся спад значень показника у 2015 р. порівняно з 2011 р., а саме: Житомирська область – 22,08%

(47,4 тис. голів), Чернівецька область – 21,32% (24,5 тис. голів), Волинська область – 17,52% (33,3 тис. голів), Рівненська область – 16,95% (29,7 тис. голів), Тернопільська область – 16,50% (30,5 тис. голів), Львівська область – 14,40% (34,2 тис. голів).

Таблиця 2.6

**Поголів'я великої рогатої худоби у господарствах усіх категорій
по регіонах України у 2011-2015 рр., тис. голів***

Регіон/область	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення 2015 р. від 2011 р.	
						+;-	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	4425,8	4645,9	4534	3884	3750,3	-675,5	-5,26
Автономна Республіка Крим	136,1	140,1	136,3	...	...	...	...
Вінницька	313,4	343,4	322,8	291,1	300,7	-12,7	-4,05
Волинська	190,1	201,8	198,4	168,3	156,8	-33,3	-17,52
Дніпропетровська	135,5	146,2	144,7	131,2	130,3	-5,2	-3,84
Донецька	139,2	136,7	127,8	94,6	72,2	-67,0	-48,13
Житомирська	214,7	223,5	207,6	183,8	167,3	-47,4	-22,08
Закарпатська	140,7	144,1	144,3	132	127,7	-13,0	-9,24
Запорізька	107,8	117,7	118,6	105,6	104,9	-2,9	-2,69
Івано-Франківська	182,5	192,2	188,8	169,1	158,5	-24,0	-13,15
Київська	148,3	154,9	146,6	135,8	134,3	-14,0	-9,44
Кіровоградська	117,9	125,6	124,3	108,3	103,6	-14,3	-12,13
Луганська	112	117,4	112,4	71,5	57,9	-54,1	-48,30
Львівська	237,6	250,5	240,4	210,3	203,4	-34,2	-14,39
Миколаївська	142	150,3	154,5	132,4	135,1	-6,9	-4,86
Одеська	190,2	198,9	206,6	191,7	179,4	-10,8	-5,68
Полтавська	267,4	279,5	272,1	256,7	256	-11,4	-4,26
Рівненська	175,2	183,3	183,3	154,2	145,5	-29,7	-16,95
Сумська	159,7	167,6	163,4	148,3	146,9	-12,8	-8,02
Тернопільська	184,9	196,5	185,8	163,3	154,4	-30,5	-16,50
Харківська	196,7	207,3	210	192,1	195,8	-0,9	-0,46
Херсонська	118,7	118,8	121,6	114,2	107,4	-11,3	-9,52
Хмельницька	257,6	272,3	261,2	229,9	230,2	-27,4	-10,64
Черкаська	203,9	212,6	209,1	192,5	186,4	-17,5	-8,58
Чернівецька	114,9	118,1	114,8	98,2	90,4	-24,5	-21,32
Чернігівська	238,8	246,6	238,6	208,9	205,2	-33,6	-14,07

*Джерело: складено автором на основі [163]; зі статистики виключено дані по Криму і зоні проведення АТО.

Найменший спад у відсотковому виразі відносно 2011 р., як бачимо з табл. 2.6, відбувся у Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській та Вінницькій областях, який відповідно склав – 0,46% (0,9 тис. голів), 2,69% (2,9 тис. голів), 3,84% (5,2 тис. голів), та 4,05% (12,7 тис. голів).

Питома вага поголів'я великої рогатої худоби в господарствах усіх категорій у Вінницькій області в 2015 р. серед інших регіонів України була найбільшою – 8,02%. Питома вагу поголів'я великої рогатої худоби у господарствах усіх категорій за регіонами України у 2016 р (за попередніми даними, у %) подано у додатках В, В1.

У країні зростає внутрішнє споживання м'яса птиці, зокрема курятини, що спричинене відносно низькими цінами на продукт у порівнянні з свининою й яловичиною та зменшенням доходів населення. Існує відповідна обмеженість кормів та висока залежність виробництва м'яса птиці від врожайності кукурудзи і пшениці. Відзначимо, що серед виробників курятини вирізняються два крупних виробники – “Наша Ряба” (Миронівська й Вінницька птахофабрики) та “Агромарс” (Київська область)); має місце приріст м'яса великої рогатої худоби (ВРХ) у Вінницькій обл. Виробництво свинини і ковбасних виробів значно зменшилось. Споживання та виробництво яловичини продовжує знижуватись (у тому числі, внаслідок високих цін на внутрішньому ринку у порівнянні з курятиною).

Вітчизняні підприємства продовжують здійснювати зовнішньоекономічну діяльність у галузі тваринництва. Так, за підсумками 2016 р. вона входить до вісімки найбільших експортерів курятини. Відведена для українських компаній квота щодо експорту м'яса курятини до країн ЄС було використано повністю станом на 01 лютого 2016 року. Крім того, зростає попит на українську велику рогату худобу в країнах Близького Сходу, Північної Африки та СНД. Однак, квоти, надані Європейським Союзом на експорт свинини, яловичини, баранини і молочної продукції, в Україні не використовуються в повній мірі.

Експорт продукції тваринництва підприємствами м'ясопродуктового комплексу в 2015 р. становив 2,2% до загального вітчизняного експорту, що на 0,8% більше, порівняно із 2011 р. та на 0,3% більше, порівняно із 2014 р. У відсотковому значенні очевидним є зростання ролі продукції тваринництва у загальній сумі експорту в країні. Однак, у грошовому виразі загальні показники

експорту продукції зменшились (-113171,2 тис. дол. США, або -12,08%) відносно 2011 р. У Вінницькій області перше місце в експорті курятини посідає ПАТ “Миронівський хлібопродукт”, яке експортує свою продукцію до 69 країн світу.

Динаміку експорту вітчизняної продукції тваринництва за 2011-2015 рр. наведено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Динаміка експорту продукції тваринництва в Україні
протягом 2011-2015 рр., тис. дол. США***

Найменування показника	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення 2015 р. від 2011 р. (+;-)
1. Живі тварини; продукти тваринного походження	936606,1	961323,1	1084105,1	1014473,9	823434,9	-113171,2
2. Живі тварини	9839,4	7698,0	13008,8	14471,8	25639,9	15800,5
3. М'ясо та їстівні субпродукти	197907,3	315886,9	348633,2	381775,3	377668,3	179761
4. Молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	703757,6	612398,0	691739,5	575431,0	386477,3	-317280,3
5. Інші продукти тваринного походження	5447,9	6547,2	9909,3	15394,5	20654,6	15206,7

*Джерело: складено автором на основі [163].

Молока та молочних продуктів, яєць птиці та натурального меду в 2015 р. було експортовано на суму 386477,3 тис. дол. США, що складає 1% від загального експорту та на 317280,3 тис. дол. США або на 45,08% менше порівняно з 2011 р. Однак, відбулося зростання експорту м'яса та їстівних субпродуктів на 179761 тис. дол. США, або на 90,83% порівняно з 2011 р. переважно за рахунок експорту курятини, загальна сума якого склала 377668,3 тис. дол. США. Сума експорту живих тварин становила 25639,9 тис. дол. США, що на 15800,5 тис. дол. США (160,6%) більше відносно 2011 р.

Імпорт продукції тваринництва в 2015 р. становив 548170,2 тис. дол. США, або 1,5% від суми загального імпорту в Україну, це більше на 0,2% порівняно з 2011 р. та на 0,6% менше порівняно з 2014 р.

Динаміку імпорту продукції тваринництва за 2011-2015 рр. наведено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

**Динаміка імпорту продукції тваринництва України
протягом 2011-2015 рр., тис. дол. США***

Найменування показника	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення 2015 р. від 2011 р. (+;-)
1	2	3	4	5	6	7
1. Живі тварини; продукти тваринного походження	1035370,6	1718371,2	1892122,8	1124129,2	548170,2	-487200,4
2. Живі тварини	6596,7	96500,4	113317,0	77378,7	59701,1	-16895,6
3. М'ясо та їстівні субпродукти	292144,	722013,8	627307,1	239230,9	99338,4	-192805,6
4. молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	150361,9	196435,9	262567,0	185801,6	79777,4	-70584,5
5. інші продукти тваринного походження	10752,8	15758,9	25559,7	26807,8	18251,7	7498,9

*Джерело: складено автором на основі [163].

Користуючись даними табл. 2.8., можна розрахувати, що у 2015 р. порівняно з 2011 р. найбільший спад у відсотковому виразі відбувся у імпорті м'яса та їстівних субпродуктів за рахунок збільшення виробництва та споживання вітчизняного продукту, переважно курятини. Загальна сума імпорту м'яса та їстівних субпродуктів становила 99338,4 тис. дол. США, що на 192806 тис. дол. США, або на 66% менше, ніж у 2011 р. Також зменшилась сума імпорту молока та молочних продуктів, яєць птиці та натурального меду (-70585 тис. дол. США, або 46,9% відносно 2011 р.); вона склала 79777,4 тис. дол. США. Крім того, відбулося скорочення імпорту до України живих тварин на 16896 тис. дол. США, або на 22,06%, що становило 59701,1 тис. дол. США. Імпорт інших продуктів тваринного походження у 2015 р. у порівнянні з 2011 р. збільшився на 69,7%.

Наведемо дані по динаміці вирощування сільськогосподарських тварин у живій масі (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Вирощування сільськогосподарських тварин в Україні
(у живій масі; тис. т)*

Роки	Сільсько-господарські тварини – усього	У тому числі за видами					
		велика рогата худоба	свині	вівці та кози	птиця всіх видів	кролі	коні
1	2	3	4	5	6	7	8
2011	3149,6	671,1	976,2	38,7	1414,1	29,1	20,4
2012	3379,0	674,2	1047,5	38,9	1568,9	28,9	20,6
2013	3208,7	576,4	1017,0	27,4	1541,1	26,8	20,0
2014	3200,4	602,6	1024,0	28,2	1505,3	26,5	13,8
2015	3209,1	605,1	1007,9	30,1	1527,5	24,8	13,7
Відхилення 2015 р. від 2011 р. (+:-)	59,5	-66	31,7	-8,6	113,4	-4,3	-6,7

*Джерело: складено автором на основі [161].

З даних таблиці 2.9 бачимо, що загальна маса сільськогосподарських тварин, що вирощувалися у 2015 р., становила 3209,1 тис. т; це на 59,5 тис. т (1,89%) більше порівняно з 2011 р., у тому числі збільшилась маса свиней та птиці (вона відповідно склала 1007,9 тис. т та 1527,5 тис. т, що більше на 31,7 тис. т (3,25%) та 113,4 тис. т (8,02%) ніж у 2011 р.). Зменшилась загальна маса великої рогатої худоби на 66 тис. т, або на 9,83% порівняно з 2011 р., яка склала 605,1 тис. т. Також зменшилась маса вирощуваних овець та кіз на 8,6 тис. т, або 22,22% відносно 2011 р. Вона становила у 2015 р. 30,1 тис. т. Крім того, відбулося зменшення маси вирощуваних кролів та коней, відповідно на 4,3 тис. т (14,78%) та 6,7 тис. т (32,84%). Загальна маса кролів складала 24,8 тис. т, загальна маса коней складала 13,7 тис. т.

Проаналізуємо також динаміку продуктивності праці на підприємствах вітчизняного аграрного сектора протягом 2011-2015 рр. (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Динаміка продуктивності праці на підприємствах
вітчизняного аграрного сектора за 2011-2015 рр., у грн. на 1 працівника***

Найменування	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення (+;-) 2015 р. від 2011 р.
1	2	3	4	5	6	7
Вінницька область						
Сільськогосподарське виробництво – всього	188139,6	167724,6	257676,8	299603,8	274218,5	86078,9
у тому числі						
рослинництво	210162,5	177574,8	242215,5	267422,1	211661,5	1499,0
тваринництво	104850,8	130848,2	325540,3	437275,1	554271,6	449420,8
Всього по Україні						
Сільськогосподарське виробництво – всього	132680,4	159679,0	201216,9	227753,4	223309,9	90629,5
у тому числі						
рослинництво	133603,0	155543,8	202220,5	228884,7	218768,0	85165
тваринництво	130473,7	171798,3	198185,6	224105,1	237990,0	107516,3

*Джерело: складено автором на основі [123,126].

У 2015 р. на підприємствах аграрного сектора Вінницької області продуктивність праці становила 274218,5 грн. на 1 працівника. Порівняно з 2011 р. вона зросла на 86078,9 грн. на 1 працівника, або на 45,8% (позитивна динаміка показника свідчить про перевищення темпів росту обсягу виробництва порівняно з ростом чисельності працівників). У 2015 р. у Вінницькій області продуктивність праці в рослинництві складала 211661,5 грн. на 1 працівника. Порівняно з 2011 р. вона зросла на 1499 грн. на 1 працівника, або на 0,7%. У 2015 р. у Вінницькій області продуктивність праці в тваринництві складала 554271,6 грн. на 1 працівника, що порівняно з 2011 р. більше на 449420,8 грн. на 1 працівника, або на 428,6%. Продуктивність праці на 1 працівника в тваринництві у 2015 р. порівняно з 2011 р. зросла у 299,8 рази у порівнянні з продуктивністю праці в рослинництві.

Відзначимо, що у 2015 р. на вітчизняних підприємствах аграрного сектора в цілому по Україні продуктивність праці становила 223309,9 грн. на 1 працівника. Порівняно з 2011 р. вона зросла в 2015 р. на 90629,5 грн. на 1 працівника, або на 68,3%. Позитивна динаміка показника свідчить про перевищення темпів росту обсягу виробництва порівняно з ростом чисельності працівників. У 2015 р. продуктивність праці в рослинництві становила 218768 грн. на 1 працівника

(порівняно з 2011 р. вона зросла на 85165 грн. на 1 працівника, або на 63,7%). У 2015 р. на вітчизняних підприємствах у тваринництві вона складала 237990 грн. на 1 працівника, тобто порівняно з 2011 р. зросла у 2015 р. на 107516,3 грн. на 1 працівника, або на 82,4%.

Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні на одну особу у 2011-2015 рр. (у кг) відображено в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

**Виробництво основних видів продукції тваринництва
в Україні на одну особу у 2011-2015 рр., кг***

Найменування показника	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення 2015 р. від 2011 р. (+;-)
1	2	3	4	5	6	7
М'ясо (у забійній масі)	48,5	52,5	54,9	54,2	54,5	6
Молоко	249,5	252,5	258,9	247,8	243,3	-6,2
Яйця, шт.	314,0	431	456	392	354	40
Вовна	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,5

*Джерело: складено автором на основі [161].

Виробництво молока у 2015 р. становило 243,3 кг на одну особу, що на 6,2 кг або 2,48% менше порівняно з 2011 р. Це спричинено зменшенням кількості корів та кіз у 2015 р. Відбулось зростання виробництва м'яса на 6,2 кг на одну особу або на 12,37%; воно становило 54,5 кг на одну особу у 2015 р. Виробництво яєць в Україні у 2015 р. складало 354 шт. на одну особу, що на 40 шт. (12,74%) більше порівняно з 2011 р. Зростання виробництва м'яса та яєць пов'язано з розвитком птахівництва та зростанням загальної кількості птиці в Україні.

Ефективність використання виробничих ресурсів формується з взаємопов'язаних складових: ефективності використання ресурсного потенціалу (трудових ресурсів, землі, капітал, біологічного потенціалу рослин і тварин тощо) і розвитку ресурсозберігаючих технологій. Тому дослідимо ще динаміку показників ефективності використання основних засобів вітчизняними підприємствами аграрного сектора Вінницької області та України протягом 2011-2015 рр. (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Показники ефективності використання основних засобів
в аграрному секторі у 2011-2015 рр.***

Найменування показника	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
1	2	3	4	5	6
Вінницька область					
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,347	0,415	0,443	0,457	0,511
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,267	0,253	0,247	0,239	0,226
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,038	0,032	0,029	0,024	0,019
Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,042	0,053	0,058	0,061	0,057
Коефіцієнт приросту основних засобів	0,009	0,012	0,0108	0,013	0,017
Фондомісткість	1,137	2,415	3,528	2,316	1,947
Фондовіддача основних засобів	0,241	0,226	0,214	0,218	0,281
Всього по Україні					
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,584	0,628	0,690	0,693	0,713
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,418	0,356	0,309	0,307	0,287
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,049	0,043	0,036	0,028	0,021
Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,046	0,057	0,052	0,061	0,074
Коефіцієнт приросту основних засобів	0,014	0,018	0,012	0,016	0,019
Фондомісткість	3,086	3,306	6,575	4,812	1,234
Фондовіддача основних засобів	0,324	0,302	0,152	0,208	0,081

*Джерело: розраховано автором на основі [123, 126].

Основні засоби є застарілими. У 2015 році коефіцієнт зносу основних засобів в аграрному секторі Вінницькій області склав 0,511 (основні засоби є зношеними на 51,1%). Порівняно з 2011 р. цей показник збільшився на 0,164. Коефіцієнт придатності основних засобів склав 0,226, він порівняно з 2011 р. зменшився в 2015 році на 0,041. Коефіцієнт оновлення основних засобів у 2015 р. становив 0,019 і зменшився порівняно з 2011 р. на 0,019. Коефіцієнт вибуття основних засобів в аграрному секторі Вінницької області в 2015 р. становив 0,057 (у порівнянні з 2011 р. він збільшився на 0,015). Коефіцієнт приросту основних засобів в 2015 р. склав 0,017 (порівняно з 2011 р. збільшився на 0,008). Фондомісткість мала позитивну динаміку: у 2015 р. вона зменшилась порівняно з 2011 р. на 0,81. Це є позитивним моментом. Відповідно фондовіддача основних засобів у 2015 р. складала 0,281, що порівняно з 2011 р. більше на 0,04.

У цілому по Україні маємо такі результати стосовно використання основних засобів: у 2015 р. коефіцієнт зносу становив 0,713, що порівняно з 2011 р. більше на 0,129; коефіцієнт придатності основних засобів у 2015 р. склав 0,287, що

порівняно з 2011 р. менше на 0,131. Коефіцієнт оновлення основних засобів у 2015 р. мав значення 0,021, тобто зменшився порівняно з 2011 р. на 0,028. Негативна динаміка коефіцієнта свідчить про зменшення темпу росту введених нових основних засобів. Коефіцієнт вибуття основних засобів у 2015 р. дорівнював 0,074, що у порівнянні з 2011 р. менше на 0,028. Коефіцієнт приросту основних засобів у 2015 р. мав значення 0,019 і порівняно з 2011 р. збільшився на 0,005. Показник фондомісткості протягом періоду, який аналізувався, мав негативну динаміку: у 2015 р. він зменшився у порівнянні з 2011 р. на 1,852 (це є позитивною тенденцією). Фондовіддача основних засобів в 2015 р. складала 0,324 і, у порівнянні з 2011 р. вона зросла на 0,116. Це позитивна динаміка. У цілому використання основних засобів протягом 2011-2015 рр. було недостатньо ефективним.

Розподіл витрат і доходів у ланцюгу “виробництво-переробка-реалізація” основних видів м’ясної продукції в Україні станом на кінець 2016 р. у грн. за тонну відображено в таблиці 2.13. Результати розрахунків демонструють порушення принципу еквівалентності, рівної вигоди в економічних відносинах між учасниками вказаного ланцюга.

Таблиця 2.13

Розподіл витрат і доходів у ланцюгу “виробництво-переробка-реалізація” основних видів м’ясної продукції в Україні станом на кінець 2016 р., грн./т*

Показник	Яловичина	Свинина	М’ясо птиці
1. Витрати	25992,6	24797,5	20810,6
2. Прибуток (+), збиток (-)	-4860,4	-976,7	732,5
3. Закупівельна ціна (у забійній вазі)	21132,2	23820,8	21543,1
4. Рівень рентабельності (закупівля), %	-23,0	-4,1	3,4
5. Частка доданої вартості в структурі роздрібної ціни, %	30,9	35,5	52,1
6. Витрати (без вартості сировини)	21564	18561,1	6892,1
7. Загальні витрати (переробка)	42696,2	42381,9	28435,2
8. Прибуток (+), збиток (-)	7283,4	5041,6	3971
9. Опгово-відпускна ціна	49979,6	47423,5	32406,2
10. Рівень рентабельності (переробка), %	17,1	11,9	14,0
11. Частка доданої вартості переробників у структурі роздрібної ціни (переробка), %	42,2	35,2	26,3
12. Витрати (без урахування опгово-відпускної ціни)	12950,8	12835,5	4577,1
13. Витрати (з урахуванням опгово-відпускної ціни)	62930,4	60259,0	36983,3
14. Прибуток (+), збиток (-)	5470,6	6781,1	4356,8
15. Роздрібна ціна	68401	67040,1	41340,1
16. Рівень рентабельності (реалізація), %	8,7	11,3	11,8
17. Частка доданої вартості переробників у структурі роздрібної ціни (реалізація), %	26,9	29,3	21,6

*Джерело: розраховано автором на основі [126].

Стримуючими чинниками процесів функціонування та розвитку м'ясопродуктового підкомплексу в країні в цілому та у Вінницькій області, зокрема, стали: погіршення матеріально-ресурсної бази, занедбаність вирощування великої рогатої худоби на м'ясо, низька його ефективність, у зв'язку із чим виробники втратили зацікавленість до цього розвитку, обмеження можливостей щодо використання новітніх ресурсозберігаючих технологій та ін. Ці чинники вплинули на рівень конкурентоспроможності продукції на вітчизняному та світових ринках, у тому числі, і за показниками витрат природних і виробничих ресурсів, і за показниками якості продукції та цін на неї. Рівень закупівельних цін на велику рогату худобу в Україні був нестабільним (із найнижчим значенням 10,5 тис грн за 1 т у 2013 р.), особливо у державних господарствах та між господарствами. Галузь потребує сучасного обладнання для первинної обробки та переробки худоби та м'яса, фасувальної та пакувальної техніки, холодильного устаткування тощо. Зазначене потребує розробки системних, комплексних заходів і стратегій, котрі спрямовані на покращення ситуації в підкомплексі.

2.2. Особливості й перспективи процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу

Особливістю процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу є уможливлення конкурентної ситуації не тільки стосовно продажу готової продукції, а й стосовно постачання на підприємства сировини. Сучасний стан розвитку підкомплексу потребує оновленої ефективної моделі щодо процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, що забезпечуватиме стабілізацію виробництва продукції й подальші передумови розвитку підприємств підкомплексу. Особливості структури підприємств м'ясопродуктового підкомплексу (об'єктів спрямованої дії) як систем (системний підхід) дозволять зробити висновки про виконувані ними функції. В. Н. Сагатовський підкреслює, що системою є кінцева

множина елементів, які об'єднані динамічними та статичними відносинами, котрі обумовлюють наявність цілеспрямованих властивостей, що дозволяють вирішувати системопороджуюче протиріччя в певних зовнішніх умовах [160]. Системний підхід базується на використанні відповідних законів і категорій діалектики (на що ми звертали увагу вище) – причина та наслідок, частина й ціле, зміст і форма, якість та кількість тощо. З цього приводу автори О. М. Таран-Лала, В. П. Черданцев, П.Т. Саблук підкреслюють, що під час використання системного підходу слід враховувати, що:

- неадекватність ієрархічного подання цілого як сукупності частин може призвести до втрати розуміння цілого;

- систему необхідно розглядати у всій її складності, при цьому враховувати відносну самостійність складових елементів і їхніх зв'язків, оскільки останні можуть мати свої особливості, що безпосередньо не збігаються з основним призначенням системи;

- вивчення системи повинне спиратися на знання властивостей складових її елементів і їхніх зв'язків;

- у процесі розвитку системи неминуче виникають протиріччя між формою й змістом;

- форма, що відповідає змісту, прискорює його розвиток, а та, що не відповідає, гальмує;

- конкретна система є рівнодіючою, визначальною є єдність якості й кількості;

- структура системи концентрує її властивості, які можуть стрибкоподібно змінюватися;

- зміни елементів структури або їхніх можливих співвідношень і зв'язків можуть призводити до появи нових властивостей [109; 164, с. 109; 167].

Все це у повній мірі можна віднести до підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Тому головними особливостями процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу є:

- перманентна зміна цілей і функцій;
- змінення змісту та характеру ринкових відносин;
- варіювання потреб суб'єктів-учасників виробництва та споживання продукції,
- нелінійність, багатоваріантність, невизначеність змін, які відбуваються у процесах функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу;
- наслідком може бути прогрес або регрес;
- методологічні підходи мають враховувати динаміку процесів;
- перехід в часі та просторі від одного якісного стану до іншого характеризується змінами в структурі (що не суперечить нашій парадигмі релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи”).

Конкретизація цих особливостей, як зазначає В. П. Якобчук та інші, дозволяє виокремити серед них такі:

- диспаритет цін на продукцію;
- дефіцит кормів та ріст цін на них;
- недостатність обігових коштів для підтримки та удосконалення технологічних умов розведення та вирощування тварин;
- подрібнення великотоварних господарств і, як наслідок, зміна структури виробництва в бік значного збільшення частки домогосподарств;
- дезорганізація племінної справи;
- нерозвиненість інфраструктури аграрних ринків та ринку м'яса зокрема;
- зростання конкуренції зі сторони іноземних виробників м'яса та м'ясопродуктів;
- зменшення доходів населення і відповідне зменшення внутрішнього попиту та ін. [169, с. 49].

Заслуговує на увагу думка С.В. Мочерного, який вважає, що "...основними особливостями розвитку сільського господарства є:

- 1) тісне переплетіння і взаємодія економічних законів з природними й біологічними;
- 2) безпосередня взаємодія людини з природою, від особливостей якої залежить здоров'я людини, її психічний, нервовий, емоційний стан тощо;
- 3) менш інтенсивний характер дії економічних законів, зумовлений специфікою землі, сільськогосподарського виробництва;
- 4) величезна різноманітність природно-кліматичних умов і місцезнаходження ділянок землі не тільки в масштабі планети, а й у межах окремих країн, зокрема в Україні налічується 650 різновидів ґрунтів;
- 5) наявність, крім суспільних факторів підвищення продуктивності праці, природних (наприклад, хімічний, механічний склад ґрунту) та біологічних чинників;
- 6) значний інтервал між робочим періодом і результатом;
- 7) можливість обмеження впливу природних чинників на результати сільськогосподарського виробництва запровадженням нової техніки, технології, культури виробництва та ін.;
- 8) найбільший синергійний ефект;
- 9) найбільша адекватність приватної власності на частину землі, певного життєвого простору біологічній стороні сутності людини;
- 10) специфіка формування доходів працівників сільського господарства;
- 11) складність професії землероба. Тому продуктивні сили сільського господарства – це процес безпосередньої взаємодії складної робочої сили з природою (передусім із землею) та з іншими засобами виробництва, внаслідок чого виникає нова продуктивна сила, втілена у необхідних суспільству продуктах сільського господарства” [152].

Окрім цього, тваринництво концентрується на менших площах у порівнянні з рослинництвом. Це створює можливості для впровадження механізації,

переведення галузі на промислову основу. Продукція підкомплексу вимагає особливих умов для транспортування, що зумовлює необхідність прискорення переробки цієї продукції в місцях її заготівлі. У випадку транспортування продукції необхідно застосовувати спеціальні транспортні засоби для її збереження. Розвиток тваринництва технологічно поєднується із рослинництвом, що створює комплексність у використанні матеріальних, трудових, земельних та ін. ресурсів, сприяє розвитку підприємств підкомплексу.

Досвід економічно розвинених країн світу свідчить, що рівень ефективності підприємств підкомплексу залежить від залучення інвестиційних ресурсів, впровадження у виробництво продукції інноваційних технологій. Ми погоджуємось із О.Б. Дацко, що для забезпечення розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу слід вжити заходи, серед яких такі, як:

- обмеження імпорту м'ясної продукції (що сприятиме створенню умов для вітчизняного товаровиробника);
- контроль за якістю імпортованої продукції;
- надання державної фінансової допомоги великотоварним спеціалізованим підприємствам та бюджетної підтримки особистим селянським господарствам (що сприятиме підвищенню матеріальної зацікавленості товаровиробників у збільшенні виробництва);
- відновлення державних закупівель тваринницької продукції у сільськогосподарських товаровиробників і гарантування їм мінімальних закупівельних цін;
- створення повноцінної кормової бази та відновлення роботи комбикормових заводів, приготування якісних комбикормів, у складі яких переважали б дешеві та ефективні добавки [125, с. 20].

О.Б. Дацко справедливо зазначає: забезпечення прибуткового ведення м'ясного скотарства потребує підвищення економічної ефективності розведення м'ясної худоби шляхом підвищення її продуктивності (забезпечити середньодобовий приріст живої маси худоби всіх статевих груп до 775-

800 г, вихід телят на 100 корів 85-87 голів), що призведе до збільшення обсягів реалізації яловичини і телятини у 2020 р. майже у 2 рази у порівнянні з 2013 роком [125, с. 21].

На думку П.Р. Пуцентейло, формування конкурентного середовища в м'ясопродуктовому підкомплексі України можливе лише за таких умов, а саме:

- підвищення ефективності виробництва (зростання приросту живої ваги (маси) та пошуку напрямів зниження його собівартості);
- модернізації виробництва вирощування тварин;
- пошуку альтернативних джерел фінансування і кредитування галузі;
- вирішення проблеми взаємовідносин між постачальниками та переробниками сировини;
- протекціоністської політики держави стосовно вітчизняного виробника та стимулювання експорту;
- визначення єдиних “правил гри” для всіх учасників ринку м'яса, який є одним з крупних ринків продовольчих товарів [157].

Поряд із державними заходами щодо стабілізаційних процесів в АПК, далі продовжує цей автор, важливе значення має регіональна інтеграційна спрямованість процесів у м'ясопродуктовому підкомплексі, яка сприятиме підвищенню ефективності виробництва. У найближчій перспективі перед галузями тваринництва на перший план виступає завдання забезпечення населення продукцією на рівні раціональних норм споживання. На думку П.Р. Пуцентейла, з якою ми погоджуємося, галузь тваринництва на основі біологічних і економічних переваг має виняткове значення у вирішенні продовольчої проблеми країни і доведенні норм споживання білкових продуктів до науково обґрунтованих. За своїми смаковими властивостями та вмістом поживних речовин м'ясо переважає всі інші види білків. Метою розвитку підкомплексу як єдиної системи є насичення продовольчого ринку якісним та екологічно чистими м'ясом і м'ясопродуктами власного виробництва та досягненні продовольчої незалежності держави [157].

Серед основних функцій підприємств м'ясопродуктового підкомплексу слід вказати на необхідність системного, комплексного дослідження ринку для виявлення потенціалу функціонування та розвитку підприємств; аналізу ресурсно-виробничих та логістичних можливостей підприємств; раціональної адаптації виробництва й реалізації продукції до вимог ринку для підвищення ефективності і результативності процесів функціонування та розвитку підприємств.

Підприємства з виробництва м'яса розміщені по всій території України. Велике підприємство із забою тварин та переробне підприємство, як відомо, має кожна область. Ці підприємства дуже часто є спорідненими. Зазначений територіальний розподіл склався історично: ще за радянських часів вважалося, що кожна область має своїми ресурсами задовольняти потреби споживачів. Вирощуванню достатньої кількості худоби сприяли природно-економічні умови країни. Розташування підприємств поруч із великими містами та обласними центрами, у свою чергу, сприяло реалізації продукції цих підприємств. У пострадянські часи намагання щодо побудови нових підприємств, удосконалення логістики з метою підвищення ефективності виробництва не відбувалось. Тому виявилось, як вказує Т.В. Гринько, що з переходом до ринкових відносин підвищилось значення міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції. За даними звітів Об'єднаної економічної комісії з питань трансформації та реформування АПК при СОТ, значний ефект дають максимальне приближення місць зберігання та переробки сільськогосподарської продукції до виробничих господарств, створення в межах господарств переробних підрозділів. Значення міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції повинне підвищуватись ще й тому, що ці процеси мають розвиватись за умов різноманіття та рівнозначності усіх форм господарювання і дозволити ефективно інтегрувати сільськогосподарських товаровиробників різних форм власності [124]. У цьому випадку кооперуватись та інтегруватись зможуть державні і колективні сільськогосподарські підприємства, а також фермерські та особисті підсобні господарства. У результаті такі процеси можуть сприяти укріпленню економічного стану кожного з учасників і допоможуть подолати кризу [135].

Ринок продовольства посідає одне з провідних місць, як на світовому так і на національному рівні [146]: саме від його функціонування залежить економічна ситуація в усіх сферах господарської діяльності, а, отже, й рівень продовольчої безпеки нашої держави, що слугує основною складовою забезпечення життєдіяльності населення. Не можна не погодитись із думкою авторів Т.В. Гринько, П.Р. Пуцентейло, що продовольча безпека є ключовою ланкою ринкових трансформацій в розвитку агропромислового сектору та економіки в цілому, а тому питання продовольчої незалежності потрібно вирішувати своєчасно [124, 157].

Проблема продовольчої безпеки для України є досить актуальною і потребує від урядовців та провідних фахівців термінового вирішення питань, які в подальшому повинні стати запорукою ефективного розвитку соціально-орієнтованого ринкового господарства. Слід відзначити, що фундаментальною основою розв'язання продовольчих проблем на внутрішньому ринку України має стати постійне нарощування темпів національного виробництва сільсько-господарської сировини, успішне функціонування агропромислового виробництва, зниження рівня інфляції, зростання доходів суб'єктів господарювання та задоволення попиту на сільськогосподарську продукцію [52].

За часи економічних перетворень та ринкових трансформацій, що тривають в Україні не один рік, обсяги виробництва деяких видів сільськогосподарської продукції постійно зменшуються, в зв'язку з цим на ринку продовольства відмічається дефіцит окремих видів товарів та зниження рівня продовольчого забезпечення населення до критично небезпечної межі, дана ситуація повторюється протягом останніх двох десятиліть. Зокрема, негативна тенденція зменшення кількості поголів'я тварин у Вінницькій області протягом останніх десяти років спостерігалася не тільки в господарствах населення, а й в сільськогосподарських підприємствах. Це відноситься до всіх видів тварин за виключенням птиці. Поголів'я ВРХ та свиней на 1 січня 2017 р. порівняно з 2007 р. зменшилось на 27% (табл. 2.14).

Потребує зміцнення нормативно-правова база, для якої потрібні час і інвестиції. Необхідно вирішувати технологічні, організаційні й економічні питання, проблеми, пов'язані із концентрацією та спеціалізацією виробництва продукції підкомплексу. Як відомо, переважні обсяги виробництва зосереджують великі спеціалізовані аграрні підприємства та господарства населення. До 2005 р. господарствами населення вироблялось від 55 до 61% сільськогосподарської продукції, а вже у 2015 р. 60% продукції виробляли аграрні підприємства.

Таблиця 2.14

**Кількість сільськогосподарських тварин у господарствах
Вінницької області (станом на 1 січня 2007-2017 рр.), тис. голів***

Роки	велика рогата худоба (ВРХ)		свині	вівці та кози	птиця
	усього	у т.ч. корови			
2007	418,3	217,4	479,7	38,7	9040,8
2008	383,7	208,7	394,5	37,6	9123,6
2009	364,8	192,6	358,1	37,4	9612,9
2010	346,7	183,6	423,8	38,9	8974,4
2011	317,2	179,1	439,6	37,7	10285,3
2012	313,4	174,1	373,4	40,3	9859,4
2013	343,4	173,0	377,5	40,6	13805,5
2014	322,8	170,9	370,0	36,8	23295,8
2015	291,1	161,8	362,0	34,8	27012,5
2016	300,7	159,1	370,6	33,9	28920,1
2017	308,8	157,7	351,3	38,3	27649,3

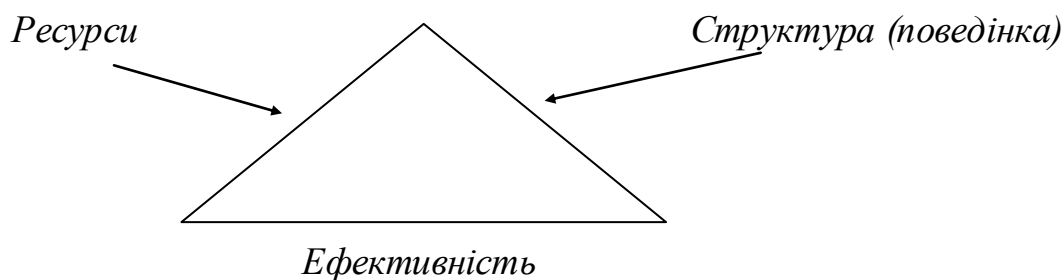
*Джерело: сформовано автором на основі Статистичного щорічника Вінниччини за 2016 р. Вінниця, 2017. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/4748-1995-2010.html>.

Потенціал аграрного сектора Вінниччини дозволяє отримувати до 20,0 млрд. грн. валової продукції рослинництва і тваринництва у порівняльних цінах за рахунок інтенсивних факторів. У 2010 р. дохід у галузі тваринництва становив 1,95 млрд. грн. (у рослинництві 4,25 млрд. грн.), у 2015 р. – 2,5-2,6 млрд. грн. (у рослинництві 8,5-8,9 млрд. грн.). При цьому рівень рентабельності (збитковості) становив у тваринництві -4,8%, а у рослинництві 25,5% у 2010 р. У 2015 р. ці показники, відповідно були такими: у тваринництві 3,0-8,0%, а у рослинництві 30,0-35,0%. Зростання економічних показників сприятиме розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу Вінницької області у перспективі.

Унаслідок спаду інвестиційної діяльності підприємства м'ясопродуктового підкомплексу перебувають у технічній і технологічній кризі. Для відновлення технічного потенціалу виробництва продукції підкомплексу та доведення його до рівня технологічної потреби необхідно протягом 10 років щорічно інвестувати майже 100 млрд. грн. Відповідне світовим стандартам формування матеріально-технічної бази підкомплексу потребує інвестицій як шляхом надання кредитів для придбання сільськогосподарської техніки, будівництва ферм тощо, так і шляхом надання безвідсоткових кредитів на впровадження інноваційних технологій та екологічно чистого аграрного виробництва, створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій.

2.3. Потенціал підприємств м'ясопродуктового підкомплексу та його вплив на розвиток підприємств

Підприємство може функціонувати та розвиватися, якщо має відповідний потенціал, який проявляється у зв'язку із зовнішнім середовищем. Він асоціюється із ресурсами. У контексті парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” завданням потенціалу є визначення напрямку розвитку процесів функціонування підприємств для забезпечення ефективної цілеспрямованої діяльності та отримання дієвого результату. Підприємство, на нашу думку, має шанси на успіх у випадку наявності усіх зазначених у парадигмі умов (ресурсів; структури (поведінки) підприємства як економічної системи; ефективності), оскільки відсутність хоча б однієї з них унеможлиблює розвиток підприємства як системи. З огляду на зазначене вище, функціональна схема розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу має вигляд “трикутника розвитку” (рис. 2.5). Підприємство може розвиватися, якщо у кожній складовій “трикутника розвитку” є потенціал, котрий потребує відповідного виявлення, оцінювання та використання на основі розробки певної стратегії його реалізації.

Рис. 2.5. “Трикутник розвитку” підприємств м’ясопродуктового підкомплексу з урахуванням потенціалу*

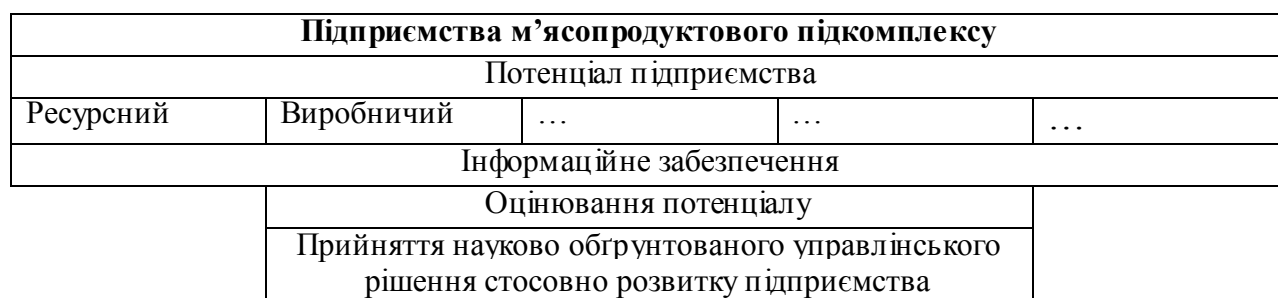
*Джерело: власна розробка.

За автором Р.Б. Матковським потенціал (економічний) має певну структуру: ринковий (генерується ринковим середовищем), виробничий (як сукупність вартісних і натурально-речовинних характеристик виробничої бази, що виражається в потенційних можливостях провадити продукцію певного складу, технічного рівня і якості в необхідному обсязі [130], природний (як сукупність наявних і тих, що можуть бути мобілізовані, природних ресурсів у поєднанні з природними умовами, які впливають на функціонування підприємств та використовуються чи можуть бути використані у процесі виробництва продукції), науковий (здатність генерувати необхідні знання, котрі втілюються у винаходах та нововведеннях), трудовий (як кількість та якість наявних трудових ресурсів з урахуванням можливості їх збільшення при поточному рівні розвитку науки і техніки), інформаційний (характеризує інформаційну оснащеність підприємств, ступінь повноти, точності інформації, необхідної для прийняття рішень), технічний (як сукупність можливих та перспективних технічних засобів, що використовуються чи можуть бути використані у НДДКР та виробництві і спрямовані на підвищення продуктивності суспільної праці), технологічний (сукупність методів залучення засобів праці у виробництво для перетворення предметів праці на продукцію для кінцевого споживача чи для наступного залучення що визначається рівнем соціально-економічного розвитку), інвестиційний та ін. Окрім цього, виокремлюють економічний потенціал відносин власності, господарського механізму та ін.

За Ю.А. Дорошенко [168, с. 146] є трудовий, виробничий, інноваційний, інституціональний, природний потенціали. За О.С. Федоніним [166, с. 15] виділяють інноваційний, виробничий, землі та природно-кліматичні умови, основних фондів, оборотних фондів, нематеріальних активів, технологічного персоналу, фінансовий, інвестиційний, відтворення, науково-технічний, організаційної структури управління, трудовий, маркетинговий, інформаційний, інфраструктурний потенціали.

Н.С. Краснокутська [141, с. 8] виокремлює ринковий, або зовнішній та внутрішній потенціали підприємства.

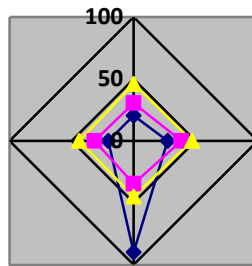
Потенціалом (у даному випадку, економічним) будемо вважати сукупність можливостей перетворення ресурсів у результат та засобів, котрі можна використати у процесі функціонування і розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу й є необхідною та достатньою умовою такого розвитку, який потребує управління (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Схема управління потенціалом підприємства м'ясопродуктового підкомплексу*

*Джерело: власна розробка.

Графоаналітичну модель потенціалу підприємства у полярній системі координат можна подати так, як на рис. 2.7. Зображена на рис. 2.6 модель слугує унаочненню інформації щодо результатів оцінювання економічного потенціалу підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Коли потенціал не використовується у повній мірі – це призводить до інертності, до подовження термінів прийняття управлінських рішень.

Рис. 2.7. Графоаналітична модель потенціалу підприємства у полярній системі координат*

*Джерело: власна розробка.

На думку Б.Є. Бачевського та ін. потенціал може бути реалізованим, нереалізованим (тоді є резерви) й потенціалом розвитку у тому сенсі, що він може забезпечити посилення існуючих, або появу нових властивостей, які можуть бути додатково створені у розмірах, обмежених природними, організаційним, технічними, економічними та ін. умовами [113].

Необхідною умовою для обґрунтування управлінських рішень і оцінювання ризиків є оптимізація ресурсів підприємства. Оптимальний потенціал визначає такі можливості ресурсів підприємств, які необхідні для їхнього розвитку за умовами оптимального рішення, що вибирається за критерієм оптимізації і є найбільш ефективним поміж усіх альтернативних варіантів [159].

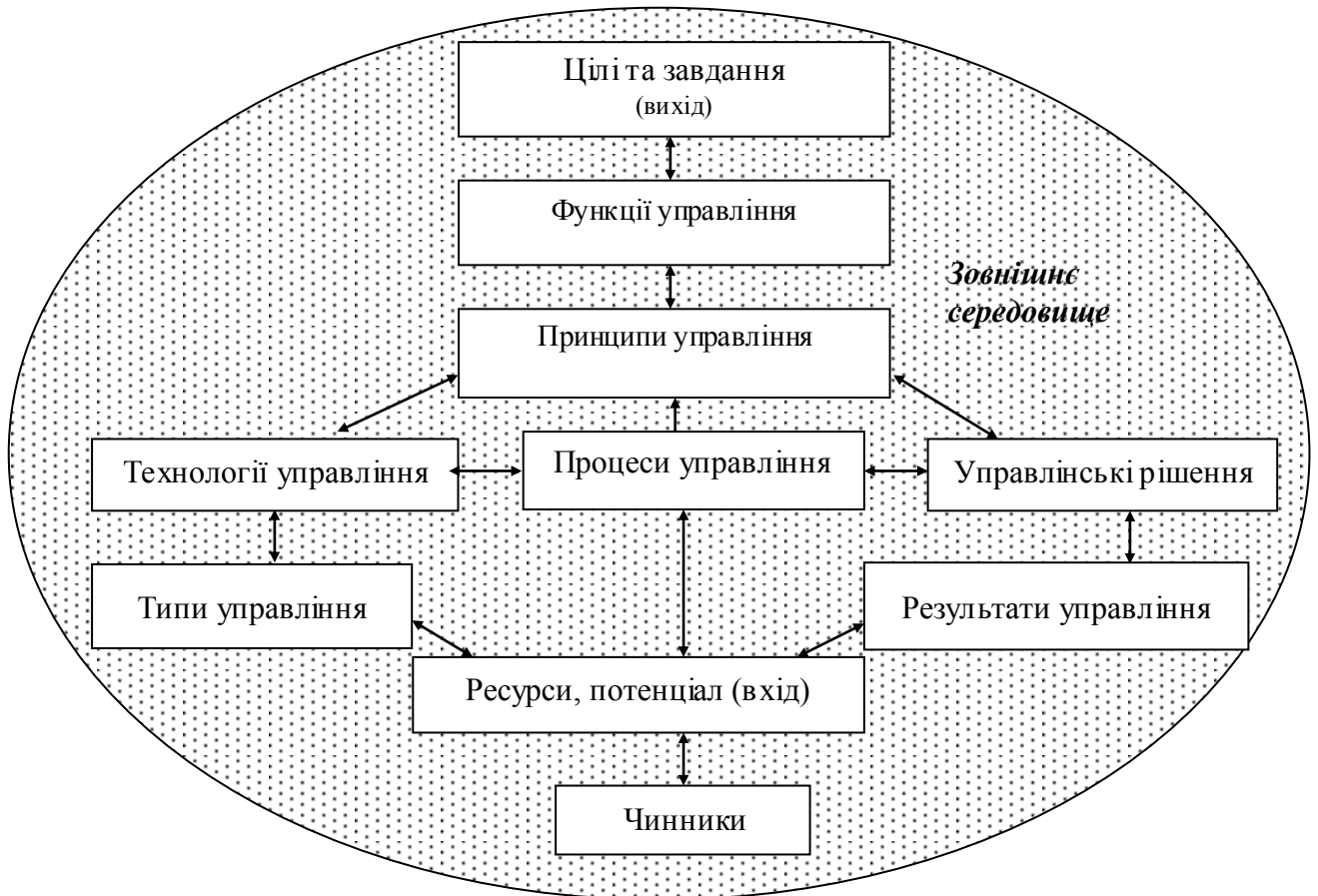
Автори А.Л. Сабадирьова та ін. [159] підкреслюють, що виробничий потенціал – це наявні та приховані можливості підприємства щодо залучення та використання факторів виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції.

Процес виробництва є базовим у процесі функціонування підприємства, тому саме для нього наведемо графічну модель реалізації відповідного потенціалу, задіявання якого уможливорює процес управління. Застосуємо системний підхід: “вхід” системи управління виробничим потенціалом

підприємства – ресурси, котрі тільки у випадку їх задіювання у виробництво позиціонуються як фактори виробництва. Випуск конкурентоспроможної продукції забезпечує процес виробництва. “Вихід” (мета функціонування, результат, місія підприємства) системи може бути охарактеризованим, наприклад, чистим прибутком підприємства. Для розширеного відтворення елементів системи необхідним є зворотний зв’язок. Сукупність впливів на систему характеризує зовнішнє середовище.

Взагалі “система” (від грецького: *συστήμα* – поєднання, устрій, утворення) є сукупністю якісно визначених елементів, між якими існує закономірний взаємозв’язок чи взаємодія. Специфічною ознакою системи є системні, інтегративні чинники, які забезпечують цілісність системи. За визначенням Фредеріка Прайора економічна система містить ту частину політичних, соціальних, економічних інституцій, організацій, законів, норм і поглядів, котрі взаємодіють безпосередньо чи опосередковано, впливаючи на споживання, розподіл, обмін і виробництво (що виробляти, скільки виробляти і як виробляти) [171, с. 15; 152]. Як відомо, економічна система – комплекс підсистем та елементів і їхніх властивостей (а отже, й усіх видів економічної діяльності людей) у процесі їх взаємодії, який спрямований на виробництво, обмін, розподіл та споживання товарів і послуг, а також на регулювання такої діяльності відповідно до вимог економічних законів і мети суспільства, що породжує нову інтегративну цілісність; специфічною особливістю виробничої системи як різновиду економічної системи є те, що вона належить до класу керованих систем; управління розглядається як свідомий цілеспрямований вплив з боку суб’єктів, органів влади на людей та на економічні об’єкти з метою керування їх діями й одержання бажаних результатів (підкреслюють Г.І. Башнянин, В.М. Вовк, П.М. Леоненко, Л.Г. Мельник [122, 145, 149]).

Графічну модель системи управління виробничим потенціалом підприємств м’ясопродуктового підкомплексу наведено на рис. 2.8 (її побудовано за принципом “чорної скриньки”).

Рис. 2.8. Графічна модель системи управління виробничим потенціалом підприємств м'ясопродуктового підкомплексу*

*Джерело: узагальнено автором на основі [64].

Система управління виробничим потенціалом підприємств містить такі структурні компоненти: 1) “вхід” системи, що відображають ресурси (потенціал); ті ресурси, які вже залучені в процес виробництва є факторами виробництва (капітал, праця, земельні та ін ресурси); 2) процес виробництва та управління ним; 3) “вихід” системи (в залежності від процесу, ним може бути валовий дохід, чистий прибуток та ін. результати функціонування підприємства; 4) зворотний зв'язок для розширеного відтворення елементів системи; 5) зовнішнє середовище, котре формує та впливає на потенціал підприємства. Нездатність підприємства виробляти продукцію руйнує виробничий потенціал.

Далі зазначимо, що в економічній теорії визначено: можливість встановити, як працює підприємство, чи досягаються поставлені цілі, які зміни і

удосконалення в процесі управління впливають на повноту використання потенціалу підприємства, його ефективність дає оцінювання потенціалу [166, с. 79]. Ми погоджуємось із автором П.Г. Клівець, котрий наголошує, що основними узагальнюючими показниками розвитку потенціалу підприємства є показники результативності, що відображають його комплексну характеристику. Тобто, результативність – це сукупний результат функціонування системи і накопичений нею потенціал розвитку [136, с. 140].

Розвиток підприємства визначає насамперед процес зміни, або руху на шляху прогресу. У процесі розвитку створюється нове, що здатне до саморуху і самовідтворення. Як правило, термін “розвиток” вживається в контексті прогресивних змін. Загальновідомо, що прогрес (від лат. *progressus* – рух уперед, успіх), тип, напрямок розвитку, для якого характерний перехід від нижчого до вищого, від менш досконалого до більш досконалого. Категорію “розвиток” характеризує час, оскільки будь-який розвиток здійснюється в реальному часі й тільки час виявляє його спрямованість [159].

Розвиток – це процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, більш розроблений, перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого [120, с. 826]. Ми погоджуємось із думкою сучасних філософів, що розвиток є вищим типом руху і змін у природі й суспільстві, він пов’язаний із переходом з однієї якості в іншу, спрямовану, необоротну, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об’єктів, у результаті котрої виникає їхній новий якісний стан.

Існують різні підходи до формування видів розвитку підприємства. Традиційно виділяють економічний, організаційний, техніко-технологічний соціальний, екологічний, сталий, ефективний розвиток підприємства, що забезпечують розширене виробництво та науково-технічний прогрес [159, с. 257].

А.Л. Сабадірова та ін. зазначають, що при розгляді категорії ефективного розвитку підприємства необхідно акцентувати увагу на тому, що підприємство розвивається від простого до складного та більш досконалого функціонування

вихідних елементів, процесів, які відбуваються в його межах; ефективний розвиток підприємства є суперечливим процесом, де не лише вдосконалюються певні функції, виробництво конкретних видів продуктів, послуг, але є досягнення вищої досконалості у виробництві [159, с. 260]. Не можна не погодитись із думкою, що підприємства мають розвиватися не в зворотному напрямку, тобто в напрямку регресу, а ефективно, стабільно та гнучко, при цьому їхній розвиток повинен бути сталим [159, с. 257].

Ми вважаємо, що у результаті розвитку (що важливо підкреслити у контексті парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи”) виникає новий якісний стан економічної системи, який виступає як зміна її складу чи структури (поведінки), тобто система трансформується потребує оцінювання ефективності розвитку підприємства.

За [159, с. 264] оцінювання ефективності розвитку підприємства містить: 1) аналіз ефективності стимулювання розвитку підприємства; 2) визначення джерел інформації, збір інформації для аналітичної обробки даних, розробку макетів аналітичних таблиць, оформлення матеріалів аналізу; 3) загальну характеристику розвитку підприємства; 4) обґрунтування показників ефективності стимулювання розвитку підприємства; 5) визначення та групування чинників, що впливають на розвиток підприємства; 6) оцінку ефективності стимулювання розвитку підприємства; 7) висновки за результатами аналізу, пропозиції щодо підвищення ефективності стимулювання розвитку підприємства.

Розвиток підприємства потребує стимулювання. Як зазначають А.Л. Сабадирьова, О.М. Бабій, Т.В. Куклінова, Д.Є. Салавеліс [159, с. 266] оцінка ефективності стимулювання розвитку підприємства проводиться для кожного напрямку стимулювання розвитку: як механізмів фінансово-кредитної підтримки підприємства, так і нормативних основ регулювання підприємства, інфраструктури підтримки підприємства тощо.

На нашу думку, оцінювання ефективності розвитку підприємства має враховувати тенденції у динаміці показників, котрі характеризують розвиток.

Реалізацію окреслених аспектів щодо врахування потенціалу розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, у тому числі оцінювання, здійснено у розділі 3.3 даної роботи.

У процесі функціонування підприємства мають спиратися на раціональне використання ресурсів, пошук нових шляхів розвитку і сфер реалізації потенціалу у мінливих умовах зовнішнього середовища, орієнтуючись при цьому в межах обраної місії на ефективність процесів функціонування та розвитку.

Висновки до розділу 2

1. Підкреслено, що м'ясопродуктовий підкомплекс складається з підприємств кормовиробництва, виробництва й переробки м'яса та подальшого розподілу виготовленої продукції. Основою комплексу є м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво та вівчарство. В усіх природно-кліматичних зонах України провідною галуззю є скотарство. У регіонах інтенсивного землеробства (зокрема, у Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Полтавській, Харківській і Черкаській областях) воно набуло переважного розвитку. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу на сьогоднішній день відстає від інших галузей АПК. Має місце скорочення поголів'я тварин, підвищується собівартість продукції, знижуються прибутки підприємств підкомплексу. Висловлено думку, що зазначене потребує окреслення шляхів виходу з ситуації, яка склалася, знаходження відповідних потенціалів із розробкою механізмів підвищення ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

2. Встановлено, що на внутрішньому ринку м'яса спостерігається розвиток як позитивних, так і негативних процесів. Серед негативних процесів вказано на зниження рівня національного виробництва, монополізацію складових структури ринку, накопичення значних обсягів капіталу в сфері обігу тощо. Просте зростання кількості елементів інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції дозволить лише збільшити обсяги прибутків суб'єктів невиробничої сфери. Воно не є гарантією підвищення ефективності виробників продукції. Отже,

розбудова інфраструктурної складової вітчизняних продуктових аграрних ринків потребує створення таких дієздатних механізмів, котрі забезпечували б ефективний перехід торгового капіталу (капіталу як ресурсу, котрий набуває форми торгового капіталу тоді, коли він забезпечує рух продукту від виробника до споживача продукції) у сферу виробництва. Досягти цього, на нашу думку, можна шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату; розвитку вертикальної агропромислової інтеграції; вдосконалення фіскальних заходів регулювання аграрних ринків. Потребують розвитку такі сучасні елементи інфраструктури ринку м'яса, як маркетингова складова, логістика тощо.

3. Висловлено думку, що ринки продовольства й м'ясної продукції в цілому в Україні знаходяться на початковому етапі розвитку та потребують гармонізації інтересів своїх учасників. Неefективне функціонування внутрішнього вітчизняного ринку м'яса певною мірою спричинене неспроможністю держави врегулювати ті процеси, які стимулюють інтенсифікацію розвитку інфраструктурних складових, непрозорістю відносин між його учасниками.

З'ясовано, що Вінницька область має один із найпотужніших в Україні агропромисловий комплекс. За поголів'ям великої рогатої худоби у господарствах Вінницька область вийшла у 2015 р. на перше місце в Україні. Поголів'я тварин у 2015 р. становило: 328,8 тис. голів великої рогатої худоби, в т. ч. 160,6 тис. голів корів, 365,6 тис. гол. свиней, 51,6 тис. гол. овець та кіз, 30,5 млн. гол. птиці. Перше місце в Україні посіла Вінницька область і у переробній промисловості за обсягами переробки м'яса свіжого, замороженого та охолодженого. За статистичними даними стосовно тваринництва за 2015 р. у порівнянні з 2014 р., обсяги виробництва зросли на 8,6 %, у т. ч. у сільгосп підприємствах – на 17,6 %. Всіма категоріями господарств за 2015 р. вироблено 838,4 тис. т молока, м'яса (реалізація) – 427,8 тис. т, яєць – 857,4 млн. штук. Дослідження розподілу витрат і доходів у ланцюгу “виробництво-переробка-реалізація” основних видів м'ясної продукції в Україні станом на кінець 2016 р. у грн. за тонну продемонструвало порушення принципу еквівалентності, рівної вигоди в економічних відносинах між учасниками вказаного ланцюга.

4. Встановлено, що у країні зростає внутрішнє споживання м'яса птиці, зокрема курятини, що спричинене відносно низькими цінами на продукт у порівнянні з свининою й яловичиною та зменшенням доходів населення. Однак, виробництво у даному напрямку могло б мати значне зростання, якби не відповідна обмеженість кормів та висока залежність цього виробництва від врожайності кукурудзи і пшениці. Споживання та виробництво яловичини продовжує знижуватись (у тому числі, внаслідок обмеження постачання до Росії та через високі ціни на внутрішньому ринку у порівнянні з курятиною).

5. Встановлено також, що вітчизняні підприємства продовжують здійснювати зовнішньоекономічну діяльність у галузі тваринництва. Так, за підсумками 2016 р. вона входить до вісімки найбільших експортерів курятини. Відведена для українських компаній квота щодо експорту м'яса курятини до країн ЄС було використано повністю станом на 01 лютого 2016 року. Крім того, зростає попит на українську велику рогату худобу в країнах Близького Сходу, Північної Африки та СНД. Однак, квоти, наданні Європейським Союзом на експорт свинини, яловичини, баранини і молочної продукції, в Україні не використовуються в повній мірі.

6. З'ясовано, що експорт продукції тваринництва підприємствами м'ясопродуктового комплексу в 2015 р. становив 2,2% до загального вітчизняного експорту, що на 0,8% більше, порівняно із 2011 р. та на 0,3% більше, порівняно із 2014 р. У відсотковому значенні очевидним є зростання ролі продукції тваринництва у загальній сумі експорту в країні. Однак, у грошовому виразі загальні показники експорту продукції зменшились (-113171,2 тис. дол. США, або -12,08%) порівняно з 2011 р.

7. З'ясовано окрім того, що у 2015 р. найбільший спад у відсотковому виразі відбувся у імпорті м'яса та їстівних субпродуктів за рахунок збільшення виробництва та споживання вітчизняного продукту, переважно курятини. Загальна сума імпорту м'яса та їстівних субпродуктів становила 99338,4 тис. дол. США, що на 192806 тис. дол. США, або на 66% менше, ніж у 2011 р. Також зменшилась сума імпорту молока та молочних продуктів, яєць птиці та натурального меду (-70585 тис. дол. США, або 46,9% відносно до 2011 р.); вона

склала 79777,4 тис. дол. США. Крім того, відбулося скорочення імпорту до України живих тварин на 16896 тис. дол. США, або 22,06%, що становило 59701,1 тис. дол. США. На показники зовнішньоекономічної діяльності України у галузі тваринництва вплинуло збільшення кількості птиці й споживання м'яса курятини та її субпродуктів, хоча кількість інших видів продукції зменшилась.

8. Зафіксовано, що у 2015 р. на підприємствах аграрного сектора Вінницької області продуктивність праці становила 274218,5 грн. на 1 працівника. Порівняно з 2011 р. вона зросла на 86078,9 грн. на 1 працівника, або на 45,8%. (позитивна динаміка показника свідчить про перевищення темпів росту обсягу виробництва порівняно з ростом чисельності працівників). В 2015 р. у Вінницькій області продуктивність праці в рослинництві складала 211661,5 грн. на 1 працівника. Порівняно з 2011 р. вона зросла на 1499 грн. на 1 працівника, або на 0,7 %. У 2015 р. у Вінницькій області продуктивність праці в тваринництві складала 554271,6 грн. на 1 працівника, що порівняно з 2011 р. більше на 449420,8 грн. на 1 працівника, або на 428,6 %.

9. Відмічено, що стримуючими чинниками розвитку м'ясопродуктового підкомплексу в країні в цілому та у Вінницькій області зокрема стали: погіршення матеріально-ресурсної бази, занедбаність вирощування великої рогатої худоби на м'ясо, низька його ефективність, у зв'язку із чим виробники втратили зацікавленість до цього розвитку, обмеження можливостей щодо використання новітніх ресурсозберігаючих технологій та ін. Ці чинники вплинули на рівень конкурентоспроможності продукції на вітчизняному та світових ринках, у тому числі, і за показниками витрат природних і виробничих ресурсів, і за показниками якості продукції та цін на неї. Галузь потребує сучасного обладнання для первинної обробки та переробки худоби та м'яса, фасувальної та пакувальної техніки, холодильного устаткування тощо. Зроблено висновок, що зазначене потребує розробки системних, комплексних заходів і стратегій, котрі спрямовані на покращення ситуації в підкомплексі.

10. Зважено на те, що головними особливостями процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу є:

- перманентна зміна цілей і функцій;
- змінення змісту та характеру ринкових відносин;
- варіювання потреб суб'єктів-учасників виробництва та споживання продукції,
- нелінійність, багатоваріантність, невизначеність змін, які відбуваються у процесах функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу;
- наслідком може бути прогрес або регрес;
- методологічні підходи мають враховувати динаміку процесів;
- перехід в часі та просторі від одного якісного стану до іншого характеризується змінами в структурі (що не суперечить нашій парадигмі релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи”).

11. Підкреслено, що потребує зміцнення нормативно-правова база, для якої потрібні час і інвестиції. Необхідно вирішувати технологічні, організаційні й економічні питання, проблеми, пов'язані із концентрацією та спеціалізацією виробництва продукції підкомплексу. Потенціал аграрного сектора Вінниччини дозволяє отримувати до 20,0 млрд. грн. валової продукції рослинництва і тваринництва у порівняльних цінах за рахунок інтенсивних факторів. Через спад інвестиційної діяльності підприємства м'ясопродуктового підкомплексу перебувають у технічній і технологічній кризі. Для відновлення технічного потенціалу виробництва продукції підкомплексу та доведення його до рівня технологічної потреби необхідно протягом 10 років щорічно інвестувати майже 100 млрд. грн. Відповідне світовим стандартам формування матеріально-технічної бази підкомплексу потребує інвестицій як шляхом надання кредитів для придбання сільськогосподарської техніки, будівництва ферм тощо, так і шляхом надання безвідсоткових кредитів на впровадження інноваційних технологій та екологічно чистого аграрного виробництва, створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій.

12. Обґрунтовано, що підприємство може функціонувати та розвиватися, якщо має відповідний потенціал, який проявляється у зв'язку із зовнішнім середовищем. Він асоціюється із ресурсами. У контексті парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи”

завданням потенціалу є визначення напрямку розвитку процесів функціонування підприємств для забезпечення ефективної цілеспрямованої діяльності та отримання дієвого результату. Підприємство, на нашу думку, має шанси на успіх у випадку наявності усіх зазначених у парадигмі умов (ресурсів; структури (поведінки) підприємства як економічної системи; ефективності), оскільки відсутність хоча б однієї з них унеможливує розвиток підприємства як системи. З огляду на зазначене вище, функціональна схема розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу має вигляд “трикутника розвитку”.

13. Нами запропоновано для унаочнення інформації щодо результатів оцінювання економічного потенціалу підприємств м'ясопродуктового підкомплексу використовувати графоаналітичну модель потенціалу підприємства у полярній системі координат. Окрім цього, наведено авторську графічну модель системи управління виробничим потенціалом підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Запропоновано також схему управління потенціалом підприємства м'ясопродуктового підкомплексу. Зазначені моделі дозволяють встановити, як працює підприємство, чи досягаються поставлені цілі, які зміни і удосконалення в процесі управління впливають на повноту використання потенціалу підприємства, його ефективність. Коли потенціал не використовується у повній мірі, то це призводить до інертності, до подовження термінів прийняття управлінських рішень. Зазначене потребує відповідного оцінювання потенціалу підприємства.

14. Акцентовано увагу на необхідності розвитку підприємства. Окреслено деякі підходи до формування видів розвитку підприємства. Підкреслено, що розвиток потребує стимулювання. Зазначено, що потребує оцінювання ефективність розвитку підприємства, яка має враховувати тенденції у динаміці показників, котрі характеризують розвиток. Реалізацію окреслених аспектів щодо врахування потенціалу розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, у тому числі оцінювання, здійснено у розділі 3.3 даної роботи. Підкреслено, що у процесі функціонування підприємства мають спиратися на раціональне використання ресурсів, пошук нових шляхів розвитку і сфер реалізації потенціалу у мінливих умовах зовнішнього середовища, орієнтуючись при цьому в межах обраної місії на ефективність процесів функціонування та розвитку.

Основні наукові результати, котрі викладені у другому розділі, опубліковані у наукових працях автора, які наведені у списку джерел [127, 128].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2

109. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку). За ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. К.; ННЦ ІАЕ. 2011. 1008 с.

110. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. К.: КНЕУ. 2013. 779 с.

111. Антощенкова В. В. Формування ринку молока на основі коопераційно-інтеграційних відносин. Економічний дискурс: міжнародний збірник наукових праць. 2016. Вип. 2. С. 29-36.

112. Аранчій В. І., Аранчій Д. С. Інтеграційні зв'язки сільськогосподарських підприємств із виробничою промисловістю. Вісник Полтавської державної академії. 2006. № 3. С. 75-77.

113. Бачевський Б. Є., Заблодська І. В., Решетник О. О. Потенціал і розвиток підприємства: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2009. 400 с.

114. Березівський П. С. Стратегічні пріоритети розвитку м'ясного скотарства [Електронний ресурс]. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_6/165.pdf.

115. Березівський П. С., Михалюк Н. І. Організація, прогнозування та планування АПК: навч. посіб. / за ред. П. С. Березівського. 2-ге вид. Л.: "Магноліяплюс". 2006. 443 с.

116. Біленький О. Ю. Виробництво продукції тваринництва в країнах членах СНД. Економіка АПК. 2011. № 3. С. 142-145.

117. Білоусько Я. К., Питулько В. О. Про бюджетну підтримку технічного переоснащення сільського господарства. Агроінком. 2006. № 3/4. С. 2-4.

118. Бірта Г. О. Товарознавство м'яса [Електронний ресурс]. URL: http://pidruchniki.ws/12461220/tovarovnavstvo/myasna_produktyvnist_faktori_viznac_hayut.
119. Бойко В. І. Ринок м'яса: світові тенденції регіонального розвитку виробництва. Економіка АПК. 2011. № 1. С. 145-149.
120. Большой экономический словарь / под ред. А. И. Азрилияна. М. 2002. 1280 с.
121. Власенко В. В., Левицька І. В. Сучасний стан та проблеми виробництва і споживання м'яса населенням. Аграрна наука та харчові технології. Безпека продуктів харчування та технологія переробки продовольчої сировини. Випуск 1(95). Вінниця: ВНАУ, 2017. С. 178-183.
122. Вовк В. М. Математичні методи дослідження операцій в економіко-виробничих системах: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2007. 584 с.
123. Головне управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс]. URL: <http://www.vous.vin.ua>.
124. Гринько Т. В. Фактори конкурентоспроможності підприємств. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. Запоріжжя. 2004. № 2. С. 50-53.
125. Дацко О. Б. Перспективи розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу Львівської області. Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. 2014. Том 16. № 3 (5). С. 18-24.
126. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
127. Дмитренко Р. М. Обґрунтування стратегії розвитку АТ "Вінницям'ясо" м. Вінниця на основі маркетингових досліджень. Збірник наукових праць Луганського державного аграрного університету. За ред. В. Г. Ткаченко. Луганськ : Вид-во "Елтон-2". 2002. № 14 (26). С. 364-368.
128. Дмитренко Р. М. Розвиток виробництва у ВАТ "Вінницям'ясо". Економіка АПК. 2005. № 8. С. 57-62.

129. Економічний потенціал України та шляхи його ефективного використання: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 [Електронний ресурс]. Р. Б. Матковський. Київ. нац. екон. ун-т. К. 2003. 20 с.

130. Жерноклеев Н. Н. Организационно-экономические основы комплексного развития районного АПК (на примере Харьковской области): монография. Х.: ФЛП Либуркина Л. М. 2007. 232 с.

131. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник видання, доповнене та перероблене. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2011. 844 с.

132. Злидень І. М. Концептуальні засади системного управління конкурентним потенціалом. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна: зб. наук. праць. 2005. С. 63-67.

133. Інфраструктура товарного ринку: навч. посіб. / під ред. д-ра екон. наук, проф. І.В. Сороки. К.: НМЦВО МоІН України, НВФ "Студцентр". 2002. 608 с.

134. Калініченко Л. Л. Інтегровані бізнес-структури: сутність та оцінка ефективності функціонування. Вісник економіки транспорту і промисловості Української державної академії залізничного транспорту. 2011. № 34. С. 393-396.

135. Кирієнко М. М., Стукач Т. М. Сільськогосподарський ринок у сучасній світовій економіці. Економіка АПК. 2005. № 4. С. 128-131.

136. Клівець П. Г. Стратегія підприємства: навч. посіб. К.: Академвидав. 2007. 320 с.

137. Кокошинський В. В. Удосконалення теоретико-методологічних засад функціонування промислово-фінансових груп в системі регулювання економіки. Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем: зб. наук. пр. МННЦ ІТіС. 2008. № 13. С. 112-121.

138. Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики [П. Ю. Беленький, В. С. Пономаренко, О. Є. Кузьмін та ін.]. Х.: Вид-во ХДЕУ. 2006. 247 с.

139. Концепція наукового забезпечення установами УААН розвитку галузей агропромислового комплексу України в 2011-2015 роках [М.В. Зубець, В.П. Ситник]. Київ. 2009.

140. Копитець Н. Г. Функціонування системи збуту продукції скотарства: теоретико-практичний аспект: монографія. К.: ННЦ ІАЕ. 2007. 210 с.
141. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства, формування та оцінка: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури. 2005. 352 с.
142. Кропивко М. Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком. Економіка АПК. 2008. № 5. С. 55-58.
143. Лагодієнко В. В. Розвиток агропромислового виробництва: регіональні особливості: монографія. Львів: ІРД НАН України. 2007. 292 с.
144. Левицька І. В. Роль інноваційно-інвестиційної політики в діяльності сучасних підприємств України. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. К., 2013. Вип. № 5. С. 74-78.
145. Леоненко П. М., Черепніна О. І. Сучасні економічні системи: навчальний посібник. К.: Знання. 2006. 429 с.
146. Логоша Р. В. Аналіз сучасного стану м'ясної продукції. Економіка АПК. 2009. № 10. С. 120-124.
147. Макаренко П. М. Розвиток механізму державної підтримки особистих селянських господарств. Держава та регіони. 2009. № 3. С.45-49.
148. Малік М. Й., Лузан Ю. Я. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК. Економіка АПК. 2010. № 3. С. 3-8.
149. Методы решения экологических проблем: монография / под ред. Мельника Л. Г. Сумы: Изд-во СумГУ. 2010. Вып. 3. 663 с.
150. Методичні рекомендації щодо формування регіональних виробництв у м'ясопродуктовому підкомплексі [В. Я. Месель-Веселяк Мазуренко О. В.]. К.: ННЦ ІАЕ. 2006. 71 с.
151. Мойса М. Я., Бурдейна Н. М. Напрями збільшення тваринницької продукції. Економіка АПК. 2009. № 10. С. 18-22.
152. Мочерний С. В., Довбенко М. В. Економічна теорія: підручник. Київ: Академія, 2004. 856 с. Режим доступу <http://westudents.com.ua/glavy/17119-slske-gospodarstvo-ta-osoblivost-yogo-rozvitku-.html>.

153. Недбалюк О. О., Полесья В. М. Розвиток галузі тваринництва Вінниччини: тенденції та перспективи. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 5. С. 143-160.

154. Політична економія: навчальний посібник. За ред. Г. І. Башнянина, Є. С. Шевчук. – К.: Каравела, Львів : Новий світ. 2000. 2004. 480 с.

155. Поліщук (Буреннікова) Н. В., Кузько С. О. Функціонування сільськогосподарського підприємства: холістичний підхід. Вісник Хмельницького національного університету Хмельницький. 2012. Т. 1 (194). № 6. С.13-29.

156. Пуцентейло П. Р. Особливості сучасного розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України. Сталий розвиток економіки: всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2012. № 5. С. 13-17.

157. Пуцентейло П. Р., Гуменюк О. О. Детермінанти аналітичного забезпечення процесу управління діяльністю підприємства. Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. 2015. Вип. 34. С. 150-164.

158. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України: монографія. За ред. М.В.Гладія. К.: ННЦ ІАЕ. 2012. 354с.

159. Сабадирьова А. Л., Бабій О. М., Куклінова Т. В., Салавеліс Д. Є. Потенціал і розвиток підприємства: навчальний посібник. Одеса: ОНЕУ, ротاپронт. 2013. 343 с.

160. Сагатовский В. Н. Природа системной деятельности. Понятие деятельности в философской науке. Томск: Изд-во ТГУ. 1978. С. 69-92.

161. Статистичний збірник “Тваринництво України” за 2011-2015 рр. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.

162. Статистичний щорічник Вінниччини за 2017 р. Вінниця, 2017. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/4748-1995-2010.html>.

163. Статистичний щорічник України за 2011-2016 рр. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.

164. Таран-Лала О. М. Функціонування соціально-економічних систем: теорія та практика: монографія. Полтава: ПУЕТ. 2016. 332 с.

165. Тваринництво [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

166. Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник. К.: КНЕУ. 2004. 316 с.

167. Черданцев В. П., Овчинникова И. А. Перспективы развития мясопродуктового подкомплекса как интегрированной системы. Аграрный вестник Урала. 2008. № 8 (50). С. 23-25.

168. Экономический потенциал административных производственных систем: монография / под. общей ред. О. Ф. Балацкого. Сумы: ИГД “Университетская книга”. 2006. 973 с.

169. Якобчук В. П., Кравець І. В., Русак О. П. Інноваційний розвиток галузі свинарства. Житомир: В-во Євенок О. О. 2012. 188 с.

170. Burennikova N., Yarmolenko V. Logistic systems: estimation of the force of functioning. Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice. 2017. Issue 6 (22). P. 85-102.

171. Pryor F. L. A Guidebook to the Comparative Study of Economic Systems. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1985. 342 p.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ НА ОСНОВІ СКЛАДОВИХ ЕФЕКТИВНОСТІ

3.1. Шляхи удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу

Як вже зазначалось вище, сучасне функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу перебуває в глибокій кризі. У зв'язку з цим потребують окреслення шляхи удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, які б враховували такі чинники: природно-економічні особливості, підвищення продуктивності тварин, рівень і напрями спеціалізації та концентрації виробництва продукції, інтеграційні зв'язки у підкомплексі, розвиток інфраструктури ринку, логістичну та маркетингову діяльність, зацікавленість працівників в ефективному використанні виробничих ресурсів, покращення матеріально-технічної бази переробних підприємств, впровадження енергоощадних технологій, застосування нетрадиційних джерел енергії, державну підтримку виробництва продукції та ін. [3, 112, 212, 240, 253].

Відомо, що Вінницька область забезпечена значними запасами мінерально-сировинних ресурсів, родючими сільськогосподарськими угіддями. При відсутності потужних об'єктів-забруднювачів довкілля та зон екологічного лиха це відкриває значні потенціальні можливості розвитку економіки області, впровадження системи державної підтримки підприємств АПК (у тому числі дрібних виробників сільськогосподарської продукції, з використанням нових технологій, добрив та техніки); впровадження державної програми виробництва екологічно чистих продуктів харчування; розвинення сфери переробки вторинної сировини; для дій автономних торговельних преференцій при поставках продукції до країн-членів ЄС; створення інфраструктури розвитку підприємництва (технопарків, бізнес-центрів, інкубаторів тощо); наближення рівнів стандартів

продукції підприємств м'ясопродуктового підкомплексу до стандартів ЄС. Підприємства Вінницької області мають потужний експортний потенціал аграрної продукції, досить високий рівень кооперації сільського господарства з переробними підприємствами, розвинену інфраструктуру для зберігання рослинницької продукції (елеваторне господарство, плодоовочеві сховища), потужний бурякоцукровий комплекс та високий потенціал імпортозаміщення, самозабезпечення регіонального ринку власним виробництвом. Це відкриває можливості для: державної підтримки сільськогосподарських підприємств, в тому числі дрібних сільгосптоваровиробників, використання нових технологій, застосування якісних добрив та техніки, розвитку підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, виробництва харчових продуктів, зростання внутрішнього попиту на окремі види продукції, впровадження державних програм виробництва екологічно чистих продуктів харчування, створення потужної мережі збутових організацій, оптової та ін видів торгівлі для дрібних та середніх товаровиробників й розвитку обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів. Позитивний досвід залучення інвесторів та додаткових коштів на соціально-економічний розвиток територіальних громад у рамках міжнародної технічної допомоги у Вінницькій області (ЄС/ПРООН, Despro, УФСІ, Програми ЄС: Транскордонне співробітництво, Східне Партнерство та ін.) сприяє зацікавленості зовнішніх інвесторів та уможливорює допомогу міжнародних організацій з економічного і соціального розвитку (у вигляді дешевих кредитів, грантів та міжнародної технічної допомоги) [238].

Підкреслимо, що при цьому головними задачами розвитку економіки є розвиток економіки АПК (стабілізація і подальше нарощування обсягів виробництва тваринницької продукції, послаблення залежності країни від імпорту м'яса та від м'яса сумнівної якості, створення сприятливих правових, економічних умов для ефективної роботи сільськогосподарських товаровиробників, оптимізація споживання продуктів харчування тваринного походження в розрахунку на душу населення та ін.), а розвиток м'ясопродуктового підкомплексу АПК має стати одним з пріоритетних напрямів

державної аграрної політики. Вбачається доцільною орієнтація підкомплексу на позитивні кінцеві результати функціонування. Незважаючи на значущу роль м'ясопродуктового підкомплексу у забезпеченні національної безпеки країни, темпи його економічного розвитку останніми роками є недостатніми, а потенціал використовується не в повній мірі. Це гальмує вирішення як соціально-економічних, так і організаційно-технологічних проблем, котрі існують у підкомплексі.

В усіх розвинених країнах світу проблема забезпечення населення високоякісним м'ясом та м'ясопродуктами вирішується за рахунок інтенсивного розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства. У м'ясному скотарстві використовуються різноманітні корми (соковиті, зелені, грубі, концентровані). Воно забезпечує найбільшу кількість органічних добрив. Як відомо, екологічне призначення тваринництва полягає в забезпеченні землеробства органічними добривами. Їх внесення у ґрунт повертає в природу значну кількість органічної маси, а також сприяє підвищенню його родючості, вмісту гумусу. З цього слідує, що проблемам розвитку тваринництва, удосконаленню методів його ведення слід надавати важливого значення.

В Україні спостерігаються негативні тенденції розвитку тваринництва. У м'ясному скотарстві ці тенденції набули певних особливостей. В домогосподарствах зосереджено більшу частину худоби, а птицю – у великих сільськогосподарських підприємствах. Значно зросли матеріальні й трудові витрати на одержання продукції галузі, внаслідок чого виробництво стало збитковим. Причинами цього є правова незахищеність товаровиробників, диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, негативний вплив на вітчизняних виробників руйнівних нерегульованих ринкових процесів, відсутність державної підтримки галузі, цивілізованого ринку збуту продукції тощо. Реструктуризація агроформувань також посприяла збитковому виробництву у галузі. Певні особливості вирощування великої рогатої худоби поставили галузь м'ясного скотарства у скрутне становище й останніми роками. Наприклад, зменшилось виробництва яловичини і телятини на 78,4% і всіх видів

м'яса на 52,7%. Скорочення поголів'я тварин стало однією з головних причин значного зниження виробництва м'ясної продукції. Виробництво м'яса функціонує в рамках м'ясопродуктового підкомплексу і має повний набір системних ознак (вхід, структуру, вихід, прямі та зворотні зв'язки). Віднесення й самого підкомплексу до системи відповідного рівня ієрархії є цілком виправданим. Галузь м'ясного скотарства являє собою складну динамічну керовану виробничо-економічну систему, котра формується під впливом природних, політичних, правових, економічних, соціальних, демографічних, організаційних, науково-технічних, технологічних та інших факторів і при дослідженні його функціонування необхідно використовувати системний підхід. Погоджуємось із В. Антощенковою, що основним стимулом розвитку виробництва є споживання, яке є завершальною стадією руху виробленого продукту. Воно впливає на зростання масштабів виробництва, розвиток його галузей. Виробництво має сенс лише тоді, коли воно спрямоване на споживання. Споживання є кінцевою метою і одночасно рушійною силою виробництва, яке диктує соціальне замовлення виробництву, обумовлює обсяг, структуру і якість суспільного виробництва [10].

Функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу залежить, як ми бачимо, від великої кількості чинників, за допомогою яких виражаються їхні зв'язки з зовнішнім середовищем. І. М. Грабинський вказував на такі чинники, які впливають на результати функціонування підприємств (як систем): 1) економічну систему; 2) економічну політику та 3) чинники навколишнього середовища [188].

У доповнення до вище зазначеного, підкреслимо, що чинники по відношенню до підприємств м'ясопродуктового підкомплексу слід поділяти на внутрішні (суб'єктивні, несистематичні) – безпосередньо пов'язані з функціонуванням підприємства та зовнішні (об'єктивні, систематичні) – не пов'язані із ним. Зовнішні чинники можна поділити чинники безпосереднього та опосередкованого впливів.

До внутрішніх (суб'єктивних, несистематичних) чинників слід віднести:

- рівень довершеності структури підприємства;
- вивчення можливостей кооперування;
- якість продукції;
- якість організації управління ресурсами;
- систему управління;
- технології;
- маркетинг;
- логістику (зокрема, оптимізацію потоків сировини та готової продукції з метою мінімізації витрат і запасів);
- налагодження роботи з посередницькими організаціями;
- аналіз ринку продукції та позиціонування на ньому;
- загальне оцінювання ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу;
- визначення критеріїв щодо кваліфікації кадрів тощо.

До зовнішніх (об'єктивних, систематичних) чинників безпосереднього впливу можна віднести:

- законодавчі та нормативно-правові акти;
- виважену цінову політику у ряді “виробництво-переробка- реалізація”;
- виключення цінового диспаритету на ресурси та продукцію підприємств м'ясопродуктового підкомплексу;
- дії органів влади;
- конкуренцію;
- бюджетну, фінансово-кредитну та податкову системи;
- стан економіки в цілому та ін.

Чинниками опосередкованого впливу можна вважати:

- міжнародні економічні зв'язки та торгівлю;
- науково-технічний прогрес;
- економічну, політичну, демографічну, соціальну, екологічну ситуації й їхні зміни та ін.

Виокремлюють, як відомо, й ринкові чинники; зокрема, пропозиція товару залежить від: власної ціни товару на ринку; запровадження технологій і цін на вхідні ресурси; цін на товари-замінники; організаційних заходів держави щодо регулювання ринку; кількості продавців на ринку; наявності і доступності для товаровиробників ресурсів виробництва [230].

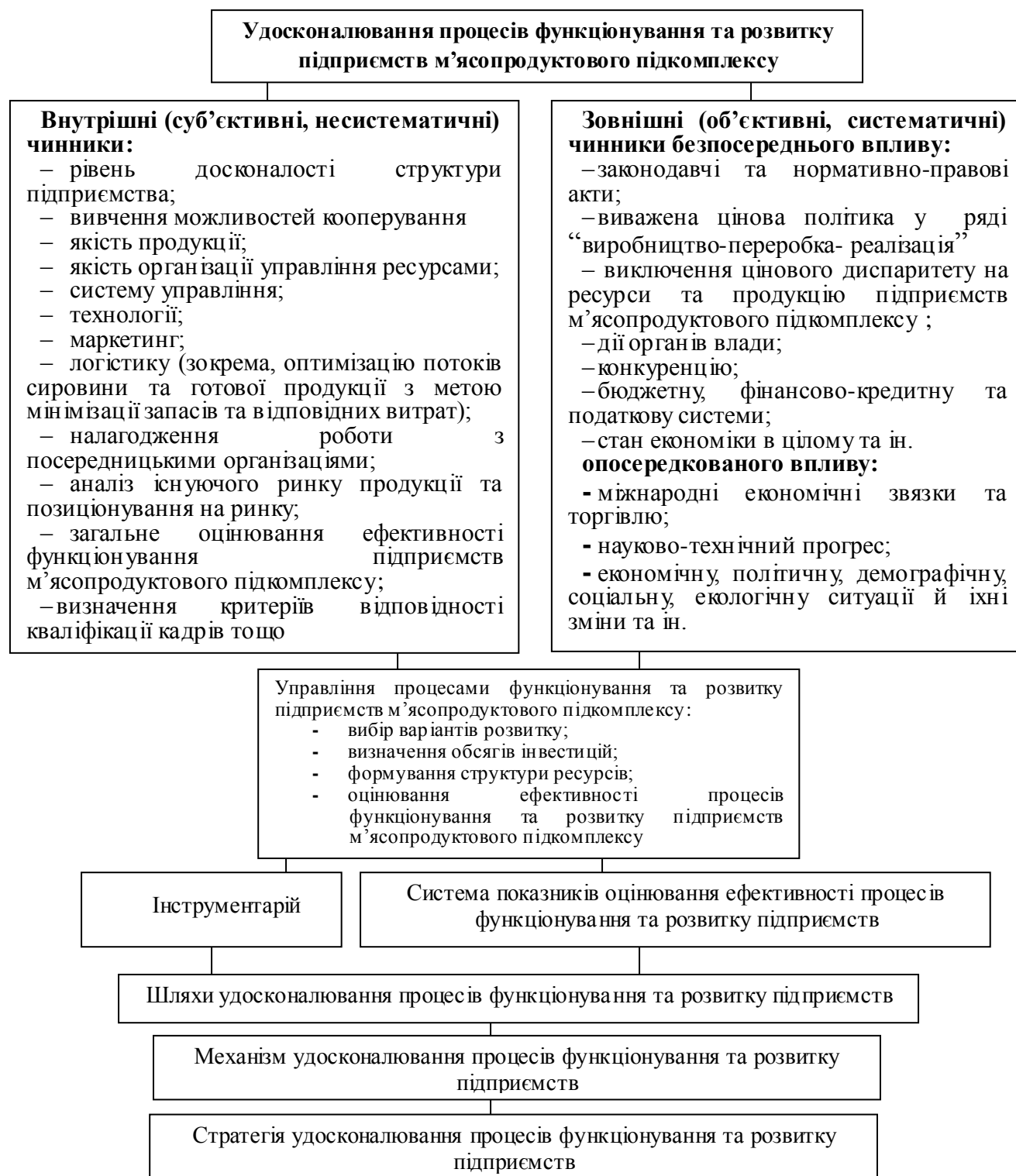
Аналіз функціонування м'ясопереробних підприємств виявив проблему дефіциту сировинних та фінансових ресурсів, низької ефективності маркетингу, штучного монополізму торговельних підприємств [178].

У контексті парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” із урахуванням вказаного вище можна запропонувати таку інноваційну схему удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу (рис. 3.1).

Якщо конкретизувати окреслені вище шляхи удосконалювання функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, то слід підкреслити, що на сьогоднішній день ще не вичерпали себе можливості концентрації та спеціалізації виробництва продукції. Спеціалізація, як зазначає, наприклад, М.М. Караман є тісно пов'язаною із інтенсифікацією виробництва [202].

Основними напрямками інтенсифікації, зокрема, м'ясного скотарства за [209, с. 93; 214, с. 163] мають стати: забезпечення заготівлі на середньорічну голову молодняка великої рогатої худоби до 24,5 ц кормових одиниць при наступній структурі кормів за поживністю (у відсотках): концкормів – 32, силосу – 19, коренеплодів – 3, сіна – 8,3, сінажу – 13, соломи – 4, зелених – 16, тваринних – 4,7; розширення інтенсивного вирощування та відгодівлі молодняка худоби, особливо у фермерських господарствах; застосування комплексної механізації, автоматизації та комп'ютеризації виробничих процесів при вирощуванні і відгодівлі худоби; поглиблення спеціалізації господарств на виробництві яловичини; доведення розмірів ферм у сільськогосподарських підприємствах по відгодівлі великої рогатої худоби не менше ніж до 2-3 тис. гол., а комплексів – від 3 до 6 тис. гол.; розширення племінної бази м'ясного спеціалізованого скотарства за рахунок удосконалення діючих та організацій

нових репродукторів худоби м'ясного напрямку; встановлення закупівельної ціни на м'ясних тварин великої рогатої худоби реалізованої переробним підприємствам на 25% вище порівняно із молочною худобою та ін. [214, с.163].

Рис. 3.1. Інноваційна схема удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу*

*Джерело: розроблено автором.

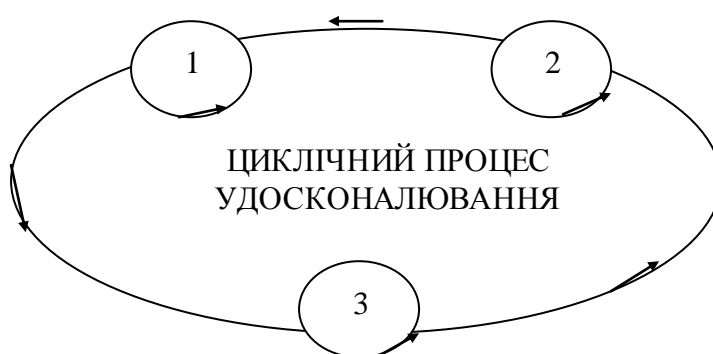
Окрім цього, як зазначає Р.В. Логоша, розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу сприятимуть: формування регіональних асоціацій власників м'ясної худоби та удосконалення їх організаційної структури; організація виставок, аукціонів племінної м'ясної худоби та рекламна демонстрація продукції м'ясного скотарства; підготовка кадрів розвитку м'ясного скотарства на базі провідних аграрних вузів; вивчення та впровадження досвіду країн з розвинутим м'ясним скотарством щодо організації глибокої переробки та вигідного збуту продукції галузі [209, с. 95].

Шляхи удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу потребують застосування відповідної концепції, так як удосконалювання має носити безупинний характер. Вбачається, що безупинне удосконалювання є циклічним процесом, котрий може містити такі стадії (цикли) (рис. 3.2):

1) цикл аналізу (під час нього маємо уточнити, що слід виробляти, що може заважати та сприяти цьому процесові, що є вже відомим про цей процес і що потребує змін, чи є процес керованим та ін.);

2) цикл характеристики стану процесу (у т. ч., його ефективності як з кількісного боку, так і з якісного);

3) цикл власне удосконалювання процесу (вживання певних заходів, дій щодо покращення процесу, у тому числі з точки зору ефективності).

Рис. 3.2. Стадії циклічного процесу удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу*

*Джерело: власна розробка.

Для пошуку причин варіації певних показників у процесі удосконалювання параметрів функціонування та розвитку підприємств як систем з метою впливу на них можна запропонувати, наприклад, метод Херста (фрактальний метод, заснований на R/S аналізі, або метод нормованого розмаху; (Hurst exponent). Підприємства м'ясопродуктового підкомплексу самі по собі та їхній зв'язок із навколишнім середовищем є складними, такими, що пов'язані із природою. Розпізнати краще складні явища, процеси, системи у природі допомагає фрактальна геометрія (природу не можна вважати низкою закономірностей, котрі повторюються, вони є такими, які характеризуються локальною випадковістю). Природний фрактал відрізняється один від одного в деталях, але є подібним до іншого у загальній концепції. Наприклад, усі корови є різними, але у той ж самий час легко розпізнаються як корови. Фрактальність трактується як самоподібність [245, 246, 255]; це означає, що на різних масштабах часовий ряд зберігає свою структуру.

Однак, все ж таки під час моделювання ми намагаємося дослідити певні закономірності процесу. Якщо модель є адекватною, досить точною тощо, то за її допомогою можна прогнозувати певні процеси та впливати на функціонування і розвиток явища, процесу та ін. У цьому контексті загальновідомими є методи SPC, котрі ґрунтуються на припущенні гаусівського чи пуасонівського розподілу результатів досліджень. Часто проблема полягає у тому, щоб вчасно відрізнити, коли стан динаміки переходить від стану цілеспрямованого руху, функціонування, розвитку (детермінованого хаосу) до броунівського руху (абсолютного хаосу). Метод ідентифікації цих станів на початку XXI ст. розробив В.М. Рифа [179].

На основі аналізу часових рядів функціонування підприємств та визначення їх класифікаційних ознак у відповідності до фрактальних властивостей можна виявити основні тенденції подальшого розвитку цих підприємств для здійснення прогнозу.

Отже, для аналізу фрактальних властивостей економічних систем, котрий здійснюється за часовими рядами, з метою визначення тенденцій змін застосовують показник Херста [211].

Алгоритм розрахунку показника Херста (H) окреслений, наприклад, у роботах [195, 254]. Показник H за аналогією з узагальненим броунівським рухом може набувати значень від 0 до 1. Для аналізу економічних показників це має такий зміст:

1) ($0 < 0,5$) або ($1,5 < D < H < D$) – антиперсистентний або ергодичний часовий ряд (“рожевий шум”), проявляється контртрендовість, схильність економічної системи до постійної зміни тенденції. Чим ближчим є значення H до нуля, тим ряд є більш мінливим (волатильним). Такий тип системи часто називають “поверненням до середнього”;

2) ($H = 0,5$) або ($D = 1,5$) – числовий ряд є абсолютно випадковим або стохастичним (“білий шум”), у ньому відсутня довготривала статистична залежність (така поведінка економічного показника характеризується як випадкова);

3) ($0,5 < H \leq 1$ або D ($1 < D < 1,5$)) персистентний часовий ряд (“чорний шум”), тобто спостерігається тренд, збереження тенденції до зростання чи спадання показника як у минулому, так і в майбутньому. Чим вищим є значення показника, тим частіше за його підйомом слідує підйом, а за спадом – спад.

При цьому $D = 2 - H$, де D – фрактальна розмірність.

Відхилення значення показника Херста від 0,5 є відображенням фрактальних властивостей процесів, які породжують часові ряди, у даному випадку, процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Застосування властивості персистентності або антиперсистентності дозволяє досить просто і надійно спрогнозувати подальший розвиток процесів на основі даних про його минулі тенденції (історію). Якщо показник Херста = 0,5 – маємо броунівський рух, тобто вся енергія (ресурси) витрачається на підтримання хаотичного руху (процесів функціонування та розвитку підприємств). Окреслений підхід з точки зору фрактальної геометрії може бути використаний при розробці стратегії розвитку і розробці шляхів удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

Зокрема, розрахунками показника Херста на основі фінансової звітності для підприємств м'ясопродуктового підкомплексу Вінницької області України ТОВ “Ковінько-ковбаси”; ПАТ “Козятинський м'ясокомбінат”; ТОВ “Літинський м'ясокомбінат” (на сьогоднішній день науковцями (зокрема, [241, 242 та ін.])) доведено, що цей показник можна використовувати не тільки для фондових ринків і не тільки для великої кількості спостережень).

Маємо такі значення, наприклад, для визначення трендовості показника чистого доходу (виручки від реалізації продукції) за 2011-2016 рр. (розрахунки здійснено у програмному середовищі MS Excel для оперативного розрахунку показників; методика обчислення – у Примітках додатку М):

для ТОВ “Ковінько-ковбаси” $H = 0,3815$; $D = 1,6185$;

для ПАТ “Козятинський м'ясокомбінат” $H = 0,4123$; $D = 1,5877$;

для ТОВ “Літинський м'ясокомбінат” $H = 0,4906$; $D = 1,5094$.

Для ТОВ “Ковінько-ковбаси” ряд є антиперсистентним або ергодичним; підприємство як система показує тенденції зростання в попередні періоди і з великою ймовірністю можна стверджувати, що в наступному періоді почнеться спад у процесі отримання чистого доходу (виручки від реалізації) продукції.

На підставі того, що для ПАТ “Козятинський м'ясокомбінат” та для ТОВ “Літинський м'ясокомбінат” показник Херста досить близький до 0,5, можна зробити висновок: ряд, який досліджувався, є стохастичним і прогнозувати цей показник немає сенсу. Теперішній стан показника жодним чином не пов'язаний із його майбутнім станом. Це процес без пам'яті (усі значення ряду є некорельованими).

Для з'ясування того, як ставляться керівники цих же підприємств м'ясопродуктового підкомплексу Вінницької області та представники місцевої влади (які також слугували експертами) до певних складових парадигми “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” і з метою уточнення напрямків подальшого функціонування та розвитку цих підприємств на основі управління, нами проведено відповідне анкетування (див. примітку у

додатку Ж). Застосування експертного методу забезпечило бачення пріоритетів того чи іншого підприємства у процесах функціонування та розвитку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Результати анкетування щодо уточнення напрямків подальшого функціонування та розвитку деяких підприємств м'ясопродуктового підкомплексу Вінницької області*

Складова парадигми	ТОВ "Ковінько-ковбаси"	ПАТ "Козятинський м'ясокомбінат"	ТОВ "Літинський м'ясокомбінат"	Висновок
Ресурси	0,1985 (3)	0,3214 (1)	0,2316 (3)	0,2505 (3)
Структура (поведінка)	0,1271 (4)	0,1407 (4)	0,2801 (2)	0,1826 (4)
Ефективність	0,3142 (2)	0,2566 (3)	0,2904 (1)	0,2871 (1)
Розвиток	0,3602 (1)	0,2813 (2)	0,1979 (4)	0,2798 (2)

*Джерело: власна розробка.

Констатуємо, що (як видно за відповідним номером ранжування під кожною значущістю складової парадигми) кожне підприємство та керівники області по-різному ставляться до певних складових у моделі (парадигмі) функціонування та розвитку (самі складові, яких було запропоновано дев'ять, а залишилося чотири, обрано за допомогою морфологічного аналізу з побудовою "скриньки" Цвіка):

для ТОВ "Ковінько-ковбаси" пріоритетним є загальний розвиток підприємства, а структура (поведінка) підприємства як системи на даний час є задовільною (як підкреслили керівні працівники протягом останніх років підприємство працювало досить стабільно, прибутково, мало досить потужну ресурсну та матеріально-технічну базу тощо);

для ПАТ "Козятинський м'ясокомбінат" – ресурсна складова є пріоритетною і, як і у першому випадку, не викликає занепокоєння структура (поведінка) системи (протягом останніх років підприємство отримувало прибутки, що уможлилювало розширене відтворення, розвивалися новітні технології організації виробництва і переробки продукції тощо);

для ТОВ "Літинський м'ясокомбінат" – підвищення ефективності є пріоритетним напрямком, і, як розуміє керівництво підприємства, тільки це

уможливить подальший розвиток (діяльність підприємства протягом періоду, який досліджувався, була не досить стабільною, не завжди прибутковою).

У цілому по досліджуваних підприємствах бачимо, що ефективність процесів функціонування та розвитку є пріоритетним завданням усіх підприємств підкомплексу (ранг 1, значення 0,2871).

Результати анкетування можна використати для окреслення напрямків покращення ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств у загальному вигляді; для цього усі складові парадигми бажано розглядати у взаємозв'язку, взаємозалежності, про що йшла мова у розділі 1.

Сучасні шляхи розвитку виробничих відносин в аграрній сфері у цілому та, зокрема, у підприємствах м'ясопродуктового підкомплексу вимагають від держави розробки дієвих механізмів і підходів, які б дали змогу підвищувати ефективність виробництва, створювати сприятливий інвестиційний клімат, забезпечувати конкурентоспроможність продукції на вітчизняному та зовнішньому ринках. Підкреслимо, що окреме підприємство не може вплинути на дію цих механізмів, але воно може й повинне враховувати їх у процесах функціонування та розвитку, розробляючи свою стратегію та тактику поведінки так, щоб раціонально використовувати ресурси, реалізовувати потенціал, згладжувати деструктивний вплив несприятливих факторів зовнішнього середовища.

Окреслені шляхи удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу потребують реалізації на основі задіявання відповідного механізму.

3.2. Механізм ефективного функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу

Функціонування та розвиток підприємств м'ясопродуктового підкомплексу можна розглядати у двох аспектах:

1) теоретичної концепції, котра побудована у відповідності із законами економічного розвитку (зокрема, у контексті парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи”) на основі системного підходу та економіко-математичного моделювання;

2) дійсного, реально існуючого механізму функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

Поняття “механізм” (з гр. *mechane* – зброя, машина; послідовність станів, процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; або система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності). Термін “механізм” у вітчизняній науці став досить широко використовуватися ще у 60-ті роки ХХ ст. [206].

Ми погоджуємось із думкою М. І. Ковальчук, що “...Одним із основних завдань у сільському господарстві є удосконалення управління виробництвом з урахуванням зростання його масштабів, ускладнення економічних зв'язків, вимог науково-технічного прогресу. Важливе значення для удосконалення системи і методів управління має забезпечення впровадження економічного механізму господарювання, наукове обґрунтування напрямів виробництва, посилення контролю за їх дотриманням, розробка заходів щодо забезпечення високої ефективності виробництва” [204, с. 7].

Сучасний механізм функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу має сприяти формуванню адаптивної поведінки виробника продукції. Він повинен орієнтуватися на вирішення таких двох основних завдань: системне забезпечення продовольчої безпеки країни та постійне нарощування конкурентоспроможності підприємств підкомплексу.

Слушною є думка Р.В. Логоші з приводу того, що “...основою стабілізації і нарощування чисельності м'ясної худоби, підвищення її продуктивності та ефективності розведення стане функціонування економічного механізму, який забезпечить окупність затрат її власникам, а саме: 1) гарантовані мінімальні ціни на живу масу худоби; 2) взаємовигідна система економічних відносин між виробниками, переробниками і реалізаторами продукції (одержання кожним із

учасників інтегрованих формувань однакової суми прибутку на вкладений капітал з урахуванням терміну його обороту); 3) державна фінансова підтримка галузі; 4) удосконалення кредитно-фінансової та податкової політики” [209, с. 92].

За С.В. Мочерним [152] господарський механізм – система управління народним господарством за допомогою сукупності основних форм, методів і важелів управління ним шляхом використання економічних законів, розв’язання суперечностей економічної системи, реалізації відносин власності, а також розвитку людини та узгодження найважливіших типів інтересів; у поліекономічному контексті – сукупність виробничих відносин між державою, з одного боку, та суб’єктами господарювання – з іншого, а також між суб’єктами ринкової економіки з приводу використання різних форм і методів управління народним господарством та саморегулювання насамперед економічної власності.

Питання щодо сутності та співвідношення категорій “ринковий механізм”, “економічний механізм”, “господарський механізм” залишаються дискусійними. Про те, що “...у теорії відтворення сільськогосподарського виробництва й економічного механізму функціонування аграрного сектора економіки в ринкових умовах є чимало нерозв’язаних проблем” наголошує О.В. Олійник [218, с. 5].

Доволі часто для визначення явища впливу на економічні процеси застосовуються поняття “економічний механізм”, “господарський механізм” [175, 181, 183, 184, 186, 187, 197, 199, 205, 210, 215, 220, 232, 233, 243 та ін.].

З.О. Арабянц господарський механізм трактує як комплекс органічно взаємозалежних форм, методів, засобів, структур, нормативів і інших важелів господарювання, призначених для реалізації задач і досягнення цілей виробничої системи [174].

Й.С. Завадський економічний механізм позиціонує як складовий елемент господарського механізму, що містить економічні стимули (державні економічні стимули виробництва й матеріальні стимули праці) та важелі (планування, госпрозрахунок, фінансування, умови реалізації продукції, виробничо-технічне

обслуговування, умови господарювання, різні ліміти, собівартість продукції, рентабельність виробництва тощо) [198].

Дуже часто економічний та господарський механізми розглядають як частину та ціле (господарський механізм становить основу організаційно-економічного механізму) [185].

Грунтуючись на зазначеному вище та на визначенні економічного механізму Жанрі Кульмана, котрий вважав під економічним механізмом системи взаємозв'язків економічних явищ, що виникають у певних умовах під впливом початкового імпульсу [207], під механізмом процесів ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясо продуктового під комплексу вважатимемо дієві взаємозв'язки між двома властивостями цих підприємств (якими є процеси функціонування та розвитку), котрі виникають за певних умов під впливом імпульсів (які ініціюють розвиток підприємств), ґрунтуються на системному підході й потребують управління (регулювання). Механізм не тільки інтегрує основні елементи, а й дозволяє розкрити їх взаємозв'язки та порядок реалізації. Особливості процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як систем в умовах мінливого зовнішнього середовища викликають необхідність удосконалювання управління цієї системою. Управління системою має базуватись на певному механізмові як сукупності цілей, функцій, принципів, інструментарію, результатів тощо. У цьому контексті, наприклад, А. А. Садеков [234] механізмом управління вважає систему впливу на об'єкт управління з метою досягнення бажаного результату, як систему організації господарського процесу, що представлена комплексом факторів, що є взаємодоповнюючими і взаємозалежними та мають власні форми управлінського впливу.

Складові частини механізму управління складними системами мають містити і показники як ефективності, так і результативності функціонування цих систем (котрий можна називати за [12] механізмом *SEE*-управління, який ми розглядатимемо далі; за методикою авторів [12, 13] ресурсну складову цього

механізму можна розглядати як F -імпульси процесів функціонування та розвитку складних систем, до яких, безумовно, відносяться й підприємства м'ясопродуктового підкомплексу). Ресурсний потенціал підкомплексу має формуватися із врахуванням потреб у виробничих потужностях. Цей потенціал здатні підвищити як державна підтримка, так і ефективність та результативність його реалізації.

Концептуальну схему механізму ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу наведено на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Концептуальна схема механізму ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу*

*Джерело: власна розробка.

Інструментами реалізації схеми на рис. 3.3 за [238] слугують: державний фонд регіонального розвитку; угода щодо регіонального розвитку; державні цільові програми; галузеві цільові програми; кошти на принципах здійснення

державно-приватного партнерства, міжнародної технічної допомоги, міжнародних фінансових організацій; кошти інвесторів, власні кошти підприємств; стратегії розвитку міст і районів, регіональні середньострокові та щорічні програми економічного і соціального розвитку.

Застосування таких прийомів дослідження, як системний аналіз та синтез дозволило механізм процесів ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу (як властивостей систем) розглянути у двох площинах (рис. 3.3):

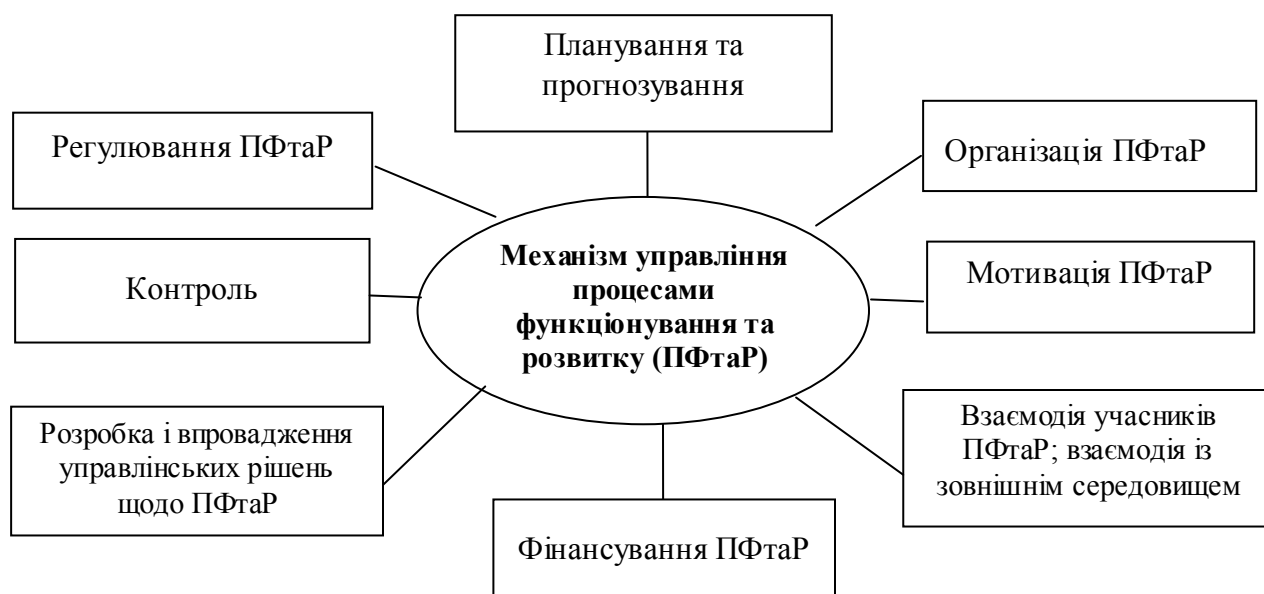
1) процесу функціонування (діяльності) підприємств підкомплексу, котрий має мету – ефективне функціонування (базується на принципах системності як цілісності та взаємозв'язків усіх компонентів; адаптивності у контексті самообміну ресурсами, підтримки рівноваги між споживанням та відновленням спожитих ресурсів та ін.); виконує певні функції (якими вважатимемо властивості системи, необхідні для досягнення мети в заданих умовах середовища за [164, с. 18]); пов'язаний із відповідною структурою (поведінкою) підприємств як економічних систем (що розглядалося нами у розділі 2.2 даної роботи);

2) процесу розвитку (який передбачає виникнення, становлення, еволюцію, руйнування) підприємств підкомплексу, котрий має мету – сталий розвиток, який уможлиблюється тільки у випадку ефективного функціонування, тобто зростання ефективності та результативності цього функціонування (ґрунтується на принципах динамічності як динамічного приведення у відповідність до цілей розвитку; адаптивності як прагнення до підтримки певного балансу зовнішніх та внутрішніх можливостей розвитку; самоорганізації як само підтримки обміну ресурсами між елементами виробничо-збутової системи підприємства, а також між підприємством та зовнішнім середовищем; комплексності як взаємоузгодженості, цілісності; саморозвитку як самостійного забезпечення умов тривалого конкурентоспроможного стану; саморегуляції як приведення системи управління у відповідність до умов функціонування підприємства та ін.); підпорядкований певним стратегіям. Процес розвитку також є підпорядкованим

певним функціям, пов'язаним із структурою (але ця структура (поведінка) є вже якісно іншою; є такою, котра змінила якість підприємства як системи). Деструктивні зміни однієї компоненти спричиняють руйнування іншої і, як наслідок, усього механізму, і навпаки).

Розглядання вказаних процесів в обох площинах потребують задіювання відповідних показників (факторів, критеріїв, індикаторів) та інструментарію (важелів, методів, заходів), врахування дії зовнішнього середовища. Узгодженість дій складових цього механізму забезпечує механізм управління зазначеними нами процесами (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Механізм управління процесами функціонування та розвитку (ПФтаР) підприємств м'ясопродуктового підкомплексу*

*Джерело: власна розробка.

У свою чергу механізм управління процесами функціонування та розвитку (ПФтаР) підприємств м'ясопродуктового підкомплексу повинен, на нашу думку, поєднувати у собі такі функції:

1. Планування та прогнозування, котрі дозволяють обґрунтувати основні напрямки та пропозиції стосовно діяльності підприємств та розвитку відповідно до прийнятих планів, прогнозів та цілей (стратегій) розвитку, можливостей

ресурсного забезпечення, потенціалу, попиту, пропозиції, конкуренції на ринку. Система планування має охоплювати весь комплекс заходів як із розробки планових завдань щодо процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, так і з їх фактичного упровадження.

2. Організації, мотивації, фінансування, взаємодії учасників процесів функціонування та розвитку (ПФтаР) підприємств м'ясопродуктового підкомплексу (між собою та із зовнішнім середовищем), яка полягає у забезпеченні виконання встановлених планових завдань з метою реалізації прийнятої стратегії функціонування та розвитку підприємств підкомплексу.

3. Контроль як сукупність дій керівників усіх рівнів управління, які спрямовані на моніторинг фактичного стану щодо процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, ідентифікацію й аналіз чинників, котрі зумовлюють відхилення від запланованих значень тощо.

4. Регулювання у процесі функціонування та розвитку (ПФтаР) підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, яке забезпечує діяльність з усунення відхилень фактичного стану отримання кінцевих результатів від очікуваних. Воно є заключною стадією управлінського процесу, яка логічно впливає з функції контролю. Завданнями системи регулювання є розробка різних варіантів регулюючих рішень, вибір відповідного регулюючого рішення та його виконання [65].

Застосування модифікованої діаграми Ейлера-Венна дозволяє проілюструвати методологічний підхід до формування науково обґрунтованого рішення щодо ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, починаючи від пізнання категорії ефективності, відповідного моделювання й вимірювання з урахуванням стану процесів на основі оцінювання та з окресленням шляхів удосконалювання цих процесів (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Модель прийняття науково обґрунтованого рішення стосовно ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу*

*Джерело: складено на основі [65].

Організація управління процесами функціонування та розвитку (ПФтаР) підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як механізму зі специфічною структурою та послідовністю впливу на об'єкт управління залежить від того, наскільки повним є розуміння його суб'єктом (трудовим колективом, працівником) кінцевих цілей всієї системи управління, тобто управління процесами функціонування та розвитку підприємств підкомплексу припускає орієнтацію суб'єкта на відповідний критерій – кінцевий результат (ефективність) такого функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, котра потребує відповідного моделювання [65]. Це вимагає забезпечення готовності виробництва до впровадження новітніх механізмів господарювання з відповідними інноваційними перетвореннями [216].

Основне завдання управління процесами функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу – досягнення відповідного рівня

ефективності (яку ми розглядаємо як якісну складову результативності) цих процесів.

3.3. Стратегічні напрями і прикладні аспекти функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу на основі складових ефективності

Стратегічні напрями (стратегію) процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, у тому числі, на основі складових ефективності, розглядатимемо і як комплекс конкретних заходів, і як результати обчислення відповідних показників ефективності, котрих необхідно досягти; і як динамічний процес забезпечення підприємств підкомплексу необхідними ресурсами з урахуванням умов зовнішнього середовища. На нашу думку, загальна економічна стратегія процесів ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу має містити такі локальні стратегії:

виробничу (наприклад, організація системи поглибленої переробки продукції для збільшення частки доданої вартості та ін.);

інноваційну (формує підходи до застосування інноваційних виробництв, зростання підприємств з високотехнологічними виробництвами, створення науково-технічних парків тощо, до підтримки інноваційного бізнесу шляхом створення інноваційних центрів з експертними, навчальними та інформаційними функціями, венчурними фондами та ін.);

маркетингову (орієнтує на просування продукції на ринку із урахуванням попиту та пропозиції);

екологічну (забезпечує застосування екологічних ресурсів та виробництв, енергоощадження тощо; підвищення рівня врахування пріоритетів захисту довкілля, екологічної безпеки та ін.);

організаційну (зокрема, створення рівних умов для підтримки сільськогосподарських виробників незалежно від їх організаційно-правової форми господарювання);

інвестиційну (пошук джерел, варіантів, механізмів залучення інвестицій; запобігання обмеженості власних інвестиційних ресурсів підприємств для модернізації виробництва тощо);

фінансову (спрямування власних, залучених та інших коштів на розвиток підприємства, застосування дешевих кредитів та ін.);

кадрову (наприклад, приведення у відповідність професійно-освітнього рівня робочої сили потребам ринку, якісного розвитку профтехосвіти; зменшення рівня відтоку активних і кваліфікованих працівників за межі області в пошуках більш високих заробітних плат через недостатні пропозиції робочих місць у сільській місцевості тощо);

логістичну (забезпечення переміщення й зберігання продукції і сировини для забезпечення виробництва та продажу);

цінову (запобігання диспаритету цін на продукцію, що гальмують відтворювальні процеси у підкомплексі тощо);

технологічну (зростання технологічного потенціалу, у т.ч. на базі технічного переоснащення виробництва на основі впровадження інноваційних проектів, ресурсозберігаючих, маловідходних та екологічно безпечних технологічних процесів тощо) та ін. (додаток Д).

В основу формування та реалізації такої стратегії має бути закладено методологічний принцип не пріоритетності, а паралельності її розробки, на підґрунті чого кожна із складових загальної економічної стратегії буде розширювати можливості процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, підвищувати ефективність та результативність цих процесів.

Важливо відзначити, що "...за рішеннями саміту Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку "Ріо+20", котрий відбувся 20-22 червня 2012 р. у Ріо-де-Жанейро, визначено розгорнутий концепт сталого розвитку за трьома основними імперативами: екологічним, який визначає умови й межі відновлення екологічних систем унаслідок їх експлуатації; економічним, що передбачає формування

економічної системи, гармонізованої з екологічним чинником розвитку; соціальним, котрий утверджує право людини на високий життєвий рівень в умовах екологічної безпеки й благополуччя. З огляду на представлені на саміті “Ріо+20” інноваційні тенденції становлення сталого розвитку, стратегічною основою організаційно-господарського механізму сталого розвитку може стати ціннісний концептуальний підхід до оцінки природних та інших ресурсів і проектний підхід до природокористування в цілому...” [216, с. 16]. Тому не можна обійти увагою як екологічну, так і соціально-економічні складові стратегічних напрямків процесів функціонування та розвитку підприємств.

“Точкою зростання” для економіки Вінницької області має слугувати такий вид діяльності, або сектор економіки, або конкретний проект, розвиток якого забезпечує розвиток соціально-економічної системи області в цілому. Стратегією збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року розглядаються такі типи або “простори” зростання: зростання сировинного потенціалу, технологічне зростання, соціальний розвиток і зростання людського потенціалу, розвиток виробничого потенціалу, розвиток соціальної і виробничої інфраструктури, збільшення капіталізації регіональних активів. Вони в кінцевому рахунку є умовами подальшого зростання ВВП, котрий є одним з основних критеріїв ефективності або результативності активізації точок зростання економіки області [238]. Цією Стратегією передбачено, що зростання може здійснюватися на основі різних факторів або конкурентних переваг: вдосконалення технології (зростання технологічного потенціалу), шляхом підвищення ресурсного потенціалу, зростання ефективності управління та інформаційного забезпечення, за рахунок підвищення якості людського потенціалу, транспортної інфраструктури тощо. На нашу думку, однією з “точок зростання” економіки області має стати ефективне функціонування та розвиток підприємств м’ясопродуктового підкомплексу, технічне переоснащення виробництва на основі впровадження інноваційних проектів, ресурсозберігаючих, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів.

Ми погоджуємось, що стратегію розвитку підприємств області слід узгоджувати із загальною національною стратегією (як на це вказано, наприклад, у [172, 173, 217, 224, 235, 239, 248 та ін]).

Стратегію збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року (додаток Ж) узгоджено із Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, котра містить три стратегічні цілі:

- підвищення конкурентоспроможності економіки області;
- територіальну соціально-економічну інтеграцію й просторовий розвиток;
- ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку.

На рівні розвитку економіки області реалізації, моніторингу та оцінюванню її ефективності мають сприяти “Агенції регіонального розвитку Вінницької області”.

Загальну економічну Стратегію ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу із відповідними локальними стратегіями, котра узгоджена із національною стратегією розвитку наведено у додатку Д.

Для ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу у системі моніторингу і оцінювання реалізації Стратегії бажано врахувати підходи автора (та відповідні показники ефективності [64]).

Необхідність формування сучасної моделі управління розвитком підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, адаптованої до світових стандартів, викликає потребу у розробленні та використанні на практиці методики дослідження дієвості процесів (зокрема, економічних) їхнього функціонування як складних динамічних керованих систем. У цьому контексті потребують спеціального вивчення актуальні питання щодо порівняльного аналізу дієвості процесів отримання чистих прибутків підприємств як спроможності процесу давати певний результат – позитивний, нейтральний чи негативний для окреслення стратегічних напрямів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

За інформацією Міністерства аграрної політики і продовольства ринок м'ясних продуктів України сьогодні розподіляється так: 50% займають великі виробники (“Глобинський м'ясокомбінат”, “Кременчукм'ясо”, “Ятрань”, “Фаворит плюс” та ін.), приблизно 20% ринку займають середні регіональні виробники, а 30% – дрібні виробники (їх понад 1000). Основна кількість підприємств ковбасної галузі зосереджена в Харківській, Київській, Дніпропетровській, Миколаївській, Рівненській, Вінницькій та Львівській областях.

Як відомо, дефіцит м'ясної сировини виробники задовольняють за рахунок імпорту, в структурі імпорту якого основну частину складає м'ясо птиці, меншою є частка свинини та мороженої яловичини. Для виробництва ковбасних виробів, перш за все, необхідні свинина та яловичина (у пропорції 70% до 30%). М'ясо птиці використовується тільки для виробництва варених ковбасних виробів (додаток 3).

М'ясна промисловість Вінницької області налічує понад 90 підприємств (серед яких 56 – м'ясопереробні) (додатки 3, К). Основними виробниками промислової м'ясної продукції є ТОВ “Ковінько-ковбаси”; ПАТ “Козятинський м'ясокомбінат”; ТОВ “Літинський м'ясокомбінат”, ПАТ “Барський птахокмбінат” та ін., на які припадає більше, ніж 85% обсягу реалізованого м'яса та м'ясопродуктів. Такі переробні підприємства, як ТОВ “Ковінько-ковбаси”; ПАТ “Козятинський м'ясокомбінат”; ТОВ “Літинський м'ясокомбінат” мають замкнений цикл виробництва й реалізації продукції (від здійснення заготівельних операцій до пакування продукції) шляхом інтеграції із сільськогосподарськими виробниками сировини та власної логістичної мережі.

Наприклад, у ТОВ “Літинський м'ясокомбінат” на відгодівлі господарства знаходиться більше 1000 голів свиней, для безперебійного забезпечення яких кормами підприємство займається ще й рослинницькою діяльністю. Для цього взято в оренду 400 га землі, на якій вирощуються зернові культури. Наявність власної кормової бази для відгодівлі тварин, стабільний стовідсотковий збут сприяли зростанню обсягів реалізації продукції [178].

Як зазначають Т.М. Білоконь, О.В. Чаплигіна, нагальною проблемою сьогодення у підприємствах м'ясопродуктового підкомплексу є пошук каналів

збуту продукції: якщо раніше основними покупцями продукції були м'ясопереробні підприємства Києва, Дніпропетровська, Одеси та ін., то тепер спостерігається тенденція до відкриття цими переробними підприємствами власних забійних цехів, а також закупівлі ними дешевшої сировини іноземного виробництва. У структурі реалізованої продукції раніше переважали яловичина і свинина, то тепер майже 80% реалізованої продукції становлять ковбасні вироби. Підприємства знаходяться в постійному пошуку і корегуванні своєї асортиментної політики відповідно до вимог ринку [178].

Можна погодитись із думкою таких авторів, як Т.М. Білоконь, Б.В. Данилів, О.І. Драган, В.І. Ємцев, Г.Я. Левків [178, 189, 194, 196, 208 та ін.], що основною тенденцією розвитку на перспективу має стати формування корпоративних об'єднань підприємств на базі підприємств-лідерів – великих підприємств м'ясної галузі (м'ясокомбінатів) та їх конкурентного оточення із середніх та малих підприємств галузі, сільськогосподарських підприємств і мережі торгівлі та інших споріднених або підтримуючих підприємств, регіональний ринок оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Далі необхідно підкреслити, що у контексті конкретизації стратегічних напрямків процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу потребує вивчення дієвості цих процесів. Таке вивчення дієвості науковці, зокрема, А.Б. Борисов, Н.І. Климаш, О.І. Олексюк, С.В. Мочерний, І.М. Тесленок та інші традиційно ґрунтують на ефективності як понятті, рівносильному результативності [58, 78, 152, 180, 203]. На нашу думку, заслуговують на увагу підходи до дослідження дієвості (of the force) процесів авторами Н.В. Буренніковою (Поліщук) і В.О. Ярмоленком [64, 65, 97, 177, 249 та ін.]. Наукові доробки цих авторів протягом понад 20 років (від дослідження процесу праці [251] до будь-якого процесу [250, 252]) підтвердили їхню ідею, що категорія результативності (category of the efficiency) будь-якого процесу за кінцевими наслідками потребує розглядання одночасно як з кількісного боку (у вигляді характеристики його масштабного продукту), так і з якісного (враховуючи ефективність – the effectiveness); відповідно індикаторами процесу мають слугувати й певні показники. Зазначені кількісна та якісна характеристики

дієвості процесу за його наслідками формує поглиблені уявлення щодо нього. У главі 2 “Авторські моделі дієвості процесів функціонування складних систем на основі складових результативності: класифікація, характеристика, застосування” монографії [177] зазначені науковці презентують класифікацію та приклади застосування авторських моделей результативності функціонування систем як характеристик дієвості функціонування за допомогою відповідного понятійного і категорійного інструментарію, пов’язаного зі складовими результативності.

Невирішеною на сьогоднішній день частиною проблеми є вдосконалення теоретико-методологічних засад дієвості процесів отримання чистого прибутку підприємств (у тому числі підприємств м’ясопродуктового підкомплексу у контексті їхнього розвитку як складних систем) з метою виявлення оптимальних варіантів дій щодо управління відповідними процесами на основі складових результативності.

Нашою метою є презентація методики дослідження дієвості процесів отримання чистого прибутку підприємств м’ясопродуктового підкомплексу як складних систем для вишукування оптимальних варіантів дій щодо управління відповідними процесами на основі складових результативності та для окреслення стратегічних напрямків розвитку цих підприємств.

Практична значущість результатів дослідження полягає у тому, що в ній на основі даних щодо діяльності реальних підприємств Вінницької області України продемонстровано реалізацію моделей складових результативності для оцінювання дієвості процесів отримання чистого прибутку підприємств м’ясопродуктового підкомплексу з метою пошуку оптимальних варіантів відповідних управлінських дій, окреслено напрямки розвитку цих підприємств.

Вишукуючи методологічні підходи до розв’язання проблеми нашого дослідження, ми визнали за найкраще використати підходи, котрі засновані на моделях авторів [64, 65, 97, 177, 249 та ін.] і відповідних показниках у цих моделях як індикаторах дієвості процесу. Вказані підходи вперше реалізовані нами на статистичному матеріалі стосовно виробничих процесів підприємств м’ясопродуктового підкомплексу для випадку процесу формування їхніх чистих

прибутків. За основу нами обрано ту базову ідею вказаних авторів, що наслідком будь-якого процесу є його продукти: як користь, як затрати, загальний продукт у вигляді продукту як користі та продукту як затрат, масштабний продукт у вигляді продукту як користі та тієї частини продукту як затрат, котра пропорційна частці продукту як користі у загальному продукті. Показники складових результативності процесу формуватимемо за допомогою показників відповідних продуктів. При дослідженні процесу застосовуватимемо такі рівняння зміни його результативності:

$$J_R = J_K \cdot J_E = J_K \cdot J_{V/Z} = J_G \cdot J_{1+V/Z}; \quad (3.1)$$

$$J_R = J_G \cdot J_{1+Z/V} \cdot J_{G/Z} \cdot J_{V/G} = J_G \cdot J_{1+Z/V} \cdot J_{G/Z} \cdot J_{1+Z/G}, \quad (3.2)$$

де J_R , J_K , J_E та інші – індекси зміни певних показників як відношень відповідних показників до базисних; V – показник загального продукту процесу; Z – показник його продукту як затрат; $G = (V - Z)$ – показник продукту як користі процесу; $K = G + Z \cdot G/V$ – показник його масштабного продукту; $E = V/Z$ – показник ефективності процесу як відношення показників загального продукту V і продукту як затрат Z ; $R = K \cdot E = K \cdot V/Z = G(1 + V/Z)$ є показником результативності процесу.

Модель економічного зростання має носити інноваційно-інвестиційний характер. Фінансування інвестицій переважно здійснюється за рахунок власних коштів підприємств (прибутку, амортизації, коштів від продажу частини основних фондів, надлишків обігових активів і т.п.), котрі є найбільш надійним джерелом. Тому реалізацію мети дослідження здійснюватимемо на прикладі процесу формування чистого прибутку. Він, як відомо, залежить від результатів звичайної та надзвичайної діяльності. Розглядатимемо зазначений процес кожного з трьох підприємств А, Б, В м'ясопродуктового підкомплексу. Статистичні дані кожного з цих підприємств ми не конкретизуємо в силу конфіденційності такої інформації за статтею 21 Закону України “Про державну статистику”, але зазначимо, що такими підприємствами є: ТОВ “Ковінько-ковбаси”; ПАТ “Козятинський м'ясокомбінат”; ТОВ “Літинський м'ясокомбінат” Вінницької області України

(відповідне жеребкування щодо цих підприємств забезпечило необхідну конфіденційність), котрі, як вже зазначалося, є провідними виробниками м'ясо-переробної промисловості у Вінницькій області.

У табл. 3.2 наведено середньорічні значення показників виробничої діяльності цих підприємств за період 2014-2016 рр., а також загальносередні значення (ЗСЗ) відповідних показників зазначених підприємств за окреслений період, які розраховано як середньоарифметичні значення певних показників.

Таблиця 3.2

**Середньорічні значення показників виробничої діяльності підприємств
А, Б, В та ЗСЗ показників цих підприємств за період 2014-2016 рр.***

Показник	Підприємство			ЗСЗ
	А	Б	В	
1. Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн.*	17772,7	382574	38213,7	146186,8
2. Чистий прибуток (збиток), тис. грн.*	464	24386	-112,3	8245,9
3. Затрати, тис. грн.*(дані рядка 1 за мінусом даних рядка 2)	17308,7	358188	38326	137940,9
4. Середньорічна чисельність працівників, осіб*	43,3	273	133	149,77

Примітка: загальносередні значення відповідних показників цих підприємств за період 2014-2016 рр.

* Джерело: розраховано автором за даними підприємств.

У табл. 3.3 охарактеризовано складові результативності процесу утворення чистого прибутку кожного з підприємств А, Б, В у порівнянні з ЗСЗ показників цих підприємств, отримані з даних табл. 3.2 за певними формулами (у тому числі й відповідні індекси). З даних табл. 3.3 знайдено темпи приросту індексів складових результативності процесу формування чистого прибутку підприємств А, Б, В у порівнянні з ЗСЗ показників цих підприємств за період 2014-2016 рр. (їх подано у вигляді матриці у табл. 3.4, у %). *SEE*-аналізом складних систем автори роботи [249] назвали аналіз дієвості зазначених систем за допомогою складових результативності; тріаду *SEE* у назві *SEE*-аналіз ними сформовано з перших літер слів *scale*, *effectiveness*, *efficiency*; порядок літер пояснюється порядком обчислення показників масштабності – *K*, ефективності – *E*, результативності – *R*.

Елементами *SEE*-аналізу процесу є його *F*-імпульси, котрими ці автори назвали фактори, які впливають на формування продуктів процесу ($F = V, Z, G, 1+Z/V, K, E, G/Z, V/G, R$) [249].

Таблиця 3.3

Характеристики складових результативності процесу формування чистого прибутку підприємств А, Б, В у порівнянні з ЗСЗ показників цих підприємств за період 2014-2016 рр.*

Об'єкт	Характеристика загального продукту процесу		Характеристика продукту як витрат процесу		Характеристика чистого продукту процесу	
	V	J_V	Z	J_Z	G	J_G
ЗСЗ	976,0753	1	921,0182	1	55,05709	1
А	410,455	0,4205157	399,739	0,4340186	10,71594	0,1946332
Б	1401,37	1,435719	1312,044	1,424558	89,326	1,622425
В	287,321	0,2943636	288,1654	0,312877	-0,8443609	-0,0153361
Об'єкт	Характеристика якісної складової масштабного продукту процесу		Характеристика масштабного продукту процесу		Характеристика ефективності процесу	
	$1 + Z/V$	$J_{1+Z/V}$	K	J_K	E	J_E
ЗСЗ	1,9435934	1	107,0086	1	1,059778	1
А	1,9738926	1,015589	21,15212	0,1976676	1,026807	0,9688886
Б	1,936258	0,9962258	172,9583	1,616303	1,068082	1,007835
В	2,002939	1,030534	-1,691202	-0,0158044	0,9970699	0,9408286
Об'єкт	Характеристика кількісної складової ефективності процесу		Характеристика якісної складової ефективності процесу		Характеристика результативності процесу	
	$J_{G/Z}$	$J_{V/G}$	R	J_R		
ЗСЗ	1	1	113,4054	1		
А	0,4484444	2,160555	21,71915	0,1915179		
Б	1,138897	0,8849217	184,7336	1,628967		
В	-0,0490164	-19,19416	-1,686247	-0,0148692		

Примітка: вартісні показники подано в середньому за рік на одного працівника в тис. грн. у фактичних цінах; V – показник чистого доходу від реалізації продукції; G – показник чистого прибутку (збитку); $Z = (V - G)$ – показник затрат. Індеси – у коефіцієнтах як відношення вартісних показників підприємств до відповідних ЗСЗ показників цих підприємств ($J_K = J_G J_{1+Z/V}$, $J_E = J_{G/Z} J_{V/G}$, $J_R = J_K J_E$).

*Джерело: розраховано автором за методикою Буреннікової (Поліщук)-Ярмоленка.

Погоджуючись із авторами [249], назвемо продуктами процесу витрати на його функціонування, чистий та загальний продукти; масштабність, ефективність і результативність процесу тощо. Поняття *F*-імпульсів процесу базується на понятті темпів приросту відповідних показників складових результативності процесу. Такі імпульси можуть бути як позитивними, так і негативними; саме

вони, на нашу думку, сприятимуть окресленню напрямків подальшого розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Окрім того, імпульси ініціюють процес розвитку системи (у даному випадку, підприємств м'ясопродуктового підкомплексу).

Таблиця 3.4

Матриця темпів приросту індексів складових результативності процесу формування чистого прибутку підприємств А, Б, В у порівнянні з ЗСЗ показників цих підприємств за період 2014-2016 рр.**

$J_R = J_G J_{1+Z/V} J_{V/Z} = J_G J_{1+Z/V} J_{G/Z} J_{1+Z/G}; J_{G/Z} = J_G / J_Z; J_{V/G} = J_V / J_G$									
$J_R = J_K J_E; J_K = J_G J_{1+Z/V}; J_E = J_{G/Z} J_{V/G}$									
Об'єкт	ΔJ_R	ΔJ_K	ΔJ_E	ΔJ_G	$\Delta J_{1+Z/V}$	$\Delta J_{G/Z}$	$\Delta J_{V/G}$	ΔJ_V	ΔJ_Z
А	-80,85	-80,23	-3,11	-80,54	1,56	-55,16	116,06	-57,95	-56,60
	Вплив F -імпульсів на процес, який досліджується								
	негатив.	негатив.	негатив.	негатив.	позитив.	негатив.	позитив.	негатив.	негатив.
Б	62,90	61,63	0,78	62,24	-0,38	13,89	-11,51	43,57	42,46
	Вплив F -імпульсів на процес, який досліджується								
	позитив.	позитив.	позитив.	позитив.	негатив.	позитив.	негатив.	позитив.	позитив.
В	-101,5	-101,6	-5,92	-101,53	3,05	-104,9	-2919,2	-70,56	-68,71
	Вплив F -імпульсів на процес, який досліджується								
	негатив.	негатив.	негатив.	негатив.	позитив.	негатив.	негатив.	негатив.	негатив.

Примітка: темпи приросту – у процентах (індекси складових результативності процесу формування чистого прибутку підприємств А, Б, В у порівнянні з ЗСЗ показників цих підприємств).

*Джерело: розраховано автором за методикою Буреннікової (Поліщук)-Ярмоленка.

Дані таблиці 3.4 дозволяють судити про те, на скільки процентів відрізняються певні індекси складових результативності процесу формування чистого прибутку підприємств А, Б, В у порівнянні з ЗСЗ показників цих підприємств за період 2014-2016 рр., тобто оцінити, як і за рахунок яких складових різняться показники продуктів процесу (загального, чистого, продукту як витрат) та складові результативності процесу. Певним чином дані цієї таблиці унаочнюють F -імпульси (ці імпульси є індикаторами обсягу і спрямованості наслідків процесу функціонування та розвитку систем) та вплив відповідних факторів на процес, котрий досліджується.

Приміром, нами визначено, що з даних табл. 3.4 щодо підприємства Б можна зробити такий висновок: на підприємстві Б у порівнянні з ЗСЗ показників

підприємств А, Б, В за період 2014-2016 рр. відносно процесу формування чистого прибутку спостерігався вищий рівень результативності цього процесу на 62,90% (показник ΔJ_R) за рахунок вищих рівнів масштабності процесу на 61,63% (показник ΔJ_K) та ефективності на 0,78% (показник ΔJ_E); більший рівень масштабності процесу пояснюється більшим рівнем його кількісної складової на 62,24% (показник ΔJ_G) при меншому рівні якісної складової на 0,38% (показник $\Delta J_{1+Z/V}$); більший рівень ефективності процесу пояснюється більшим на 13,89% рівнем кількісної складової ефективності процесу (показник $\Delta J_{G/Z}$) при меншому на 11,51% рівні якісної складової (показник $\Delta J_{V/G}$); рівень чистого доходу від реалізації продукції спостерігався вищим на 43,57% (показник ΔJ_V), а рівень затрат (показник ΔJ_Z) – вищим на 42,46% (маємо ефект креації [11, с.31]).

Значення показників ΔJ_R , ΔJ_K , ΔJ_E , ΔJ_G , $\Delta J_{1+Z/V}$, $\Delta J_{G/Z}$, $\Delta J_{V/G}$, ΔJ_V , ΔJ_Z з таблиці 3.4 характеризують ступінь впливу відповідних факторів на формування продуктів процесу, котрий досліджується. Цими факторами для процесу утворення чистого прибутку підприємств А, Б, В є: результативність процесу (з показником R); масштабний продукт процесу (з показником K); ефективність процесу (з показником E); чистий прибуток (з показником G), якісна складова масштабного продукту (з показником $1+Z/V$), кількісна складова ефективності процесу (з показником G/Z); якісна складова ефективності процесу (з показником V/G); загальний продукт (з показником V); затрати (з показником Z).

Значення цих показників автори наукової праці [249] назвали *потужністю* відповідних імпульсів; R -імпульс є рівнодіючою K - і E - імпульсів, K -імпульс – рівнодіючою G - і $(1+Z/V)$ - імпульсів, E -імпульс – рівнодіючою (G/Z) - і (V/G) - імпульсів. Наприклад, з даних табл. 3.4 щодо підприємства Б можна зробити наступний висновок: на підприємстві Б у порівнянні з ЗСЗ показників підприємств А, Б, В за період 2014-2016 рр. відносно процесу формування чистого прибутку підприємств спостерігався позитивний R -імпульс потужністю +62,90 ум. од., він є рівнодіючою позитивних K - і E -імпульсів потужністю +61,63

і +0,78 ум. од. відповідно. У свою чергу, K -імпульс є рівнодіючою позитивного G -імпульсу і негативного $(1+Z/V)$ -імпульсу потужністю +62,64 і -0,38 ум. од. відповідно, E -імпульс – рівнодіючою позитивного (G/Z) -імпульсу і негативного (V/G) -імпульсу потужністю відповідно +13,89 та -11,51 ум. од. Можемо стверджувати щодо процесу формування чистого прибутку підприємств А, Б, В у порівнянні з ЗСЗ цих підприємств за період 2014-2016 рр., що для підприємства А позитивними були $(1+Z/V)$ -, (V/G) -імпульси, а негативними – усі інші; для підприємства Б негативними – $(1+Z/V)$ -, (V/G) -імпульси, а позитивними – усі інші; для підприємства В позитивним був єдиний $(1+Z/V)$ імпульс, а негативними – усі інші (табл. 3.4). Окрім цього, рівні показників результативності R , масштабності K , ефективності E , кількісної складової ефективності G/Z та чистого продукту G процесу отримання чистого прибутку розглянутих підприємств дозволяє їх проранжувати (від найвищого рангу до найнижчого) так: Б, А, В.

На розумінні діалектики процесів функціонування та розвитку складних систем за [12] (котрими у даному випадку є розглянуті підприємства м'ясопродуктового підкомплексу) ґрунтується пізнання їх рушійної сили; нею є SEE -аналіз цих систем, на якому базується відповідне SEE -управління ними.

Аналіз дієвості процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу з метою виявлення оптимальних варіантів дій щодо управління цими процесами на основі складових результативності потребує певних методологічних підходів з використанням відповідних алгоритмів на основі моделювання (додатки Л1, Л2). Реалізація на практиці розглянутих аспектів відносно дієвості процесу отримання чистого прибутку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу може ґрунтуватись на запропонованому авторами [249] алгоритмі SEE -аналізу, котрий базується на певному механізмові. Погоджуємось із цими авторами, що такий механізм засновано на підходах, які передбачають використання складових результативності підпроцесів процесу, котрий вивчається, і F -імпульсів щодо обсягу та спрямованості наслідків підпроцесів як складової його частини. Реалізація окресленої методології на

прикладі *SEE*-аналізу дієвості процесу отримання чистого прибутку реально діючих підприємств вказує на можливість її прикладного застосування на мікрорівні за допомогою комплексу моделей складових результативності з метою прийняття науково-обґрунтованих управлінських рішень щодо розвитку цих підприємств. Подальші розвідки мають спрямовуватися на дослідження відповідних підпроцесів процесу функціонування кожного з підприємств м'ясопродуктового підкомплексу з метою з'ясування, на якому з підпроцесів відбулися певні досягнення чи збій в діяльності.

Для прикладу здійснимо порівняльний аналіз дієвості підпроцесів процесу функціонування підприємства ПАТ “Козятинський м'ясокомбінат” на основі складових результативності, розглянувши наступні підпроцеси:

1. Отримання валового прибутку.
2. Отримання фінансового результату від операційної діяльності.
3. Отримання фінансового результату до оподаткування.
4. Отримання чистого фінансового результату (отримання чистого прибутку).

У табл. 3.5 наведено дані діяльності зазначеного підприємства за 2013-2016 рр., а у табл. 3.6 вказано дані щодо характеристики складових результативності підпроцесів процесу функціонування підприємства у порівнянні з відповідними середніми значеннями показників підприємства за період 2013-2016 рр., котрі обчислено автором за методикою Буреннікової (Поліщук)-Ярмоленка.

Таблиця 3.5

Дані діяльності підприємства за 2013-2016 рр.*

Стаття	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Середнє значення
1. Чистий дохід від реалізації продукції (тис. грн.)	219137	243213	399749	504760	341714,75
2. Валовий: прибуток (тис. грн.)	32817	28942	57864	84809	51108
3. Фінансовий результат від операційної діяльності (тис. грн.)	11927	10806	27197	48861	24697,75
4. Фінансовий результат до оподаткування (тис. грн.)	12902	11812	27660	50523	25724,25
5. Чистий прибуток (тис. грн.)	9692	9300	22535	41323	20712,5
6. Кількість працівників (осіб)	290	276	263	270	274,75

*Джерело: систематизовано автором за даними підприємства.

Таблиця 3.6

Характеристики складових результативності підпроцесів процесу функціонування підприємства у порівнянні з відповідними середніми значеннями показників підприємства за період 2013-2016 рр.*

1. Отримання валового прибутку						
Об'єкт	Характеристика загального продукту процесу		Характеристика продукту як витрат процесу		Характеристика чистого продукту процесу	
	V	J_V	Z	J_Z	G	J_G
Середня	1243,73	1	1057,713	1	186,0164	1
2013 рік	755,6448	0,6075636	642,4828	0,6074262	113,1621	0,6083447
2014 рік	881,2065	0,7085193	776,3442	0,7339836	104,8623	0,5637263
2015 рік	1519,958	1,222097	1299,943	1,229012	220,0152	1,182773
2016 рік	1869,481	1,503125	1555,374	1,470506	314,1074	1,688601
Об'єкт	Характеристика якісної складової масштабного продукту процесу		Характеристика масштабного продукту процесу		Характеристика ефективності процесу	
	$1 + Z/V$	$J_{1+Z/V}$	K	J_K	E	J_E
Середня	1,8504367	1	344,2115	1	1,175866	1
2013 рік	1,8502444	0,9998961	209,3774	0,6082814	1,176132	1,000226
2014 рік	1,8810015	1,016518	197,2461	0,5730376	1,135072	0,9653068
2015 рік	1,8552492	1,002601	408,1831	1,18585	1,16925	0,994373
2016 рік	1,8319815	0,9900266	575,439	1,67176	1,20195	1,022182
Об'єкт	Характеристика кількісної складової ефективності процесу		Характеристика якісної складової ефективності процесу		Характеристика результативності процесу	
	$J_{G/Z}$	$J_{V/G}$	R	J_R		
Середня	1	1	404,7468	1		
2013 рік	1,001512	0,9987159	246,2556	0,6084189		
2014 рік	0,7680367	1,25685	223,8885	0,5531571		
2015 рік	0,9623771	1,033247	477,2681	1,179177		
2016 рік	1,148313	0,8901601	691,6487	1,708843		
2. Отримання фінансового результату від операційної діяльності						
Об'єкт	Характеристика загального продукту процесу		Характеристика продукту як витрат процесу		Характеристика чистого продукту процесу	
	V	J_V	Z	J_Z	G	J_G
Середня	1243,73	1	1153,838	1	89,89172	1
2013 рік	755,6448	0,6075636	714,5173	0,6192627	41,12759	0,4575236
2014 рік	881,2065	0,7085193	842,0544	0,7297856	39,15217	0,4355482
2015 рік	1519,958	1,222097	1416,547	1,227683	103,4106	1,150391
2016 рік	1869,481	1,503125	1688,515	1,46339	180,9667	2,013163
Об'єкт	Характеристика якісної складової масштабного продукту процесу		Характеристика масштабного продукту процесу		Характеристика ефективності процесу	
	$1 + Z/V$	$J_{1+Z/V}$	K	J_K	E	J_E
Середня	1,9277241	1	173,2864	1	1,077907	1
2013 рік	1,9455729	1,009259	80,01667	0,4617596	1,05756	0,9811238
2014 рік	1,9555698	1,014445	76,56478	0,4418394	1,046496	0,9708595
2015 рік	1,9319648	1,0022	199,7857	1,152922	1,073002	0,9954497
2016 рік	1,9031995	0,987278	344,4157	1,987551	1,107175	1,027153

Продовження табл. 3.6

2. Отримання фінансового результату від операційної діяльності						
Об'єкт	Характеристика кількісної складової ефективності процесу		Характеристика якісної складової ефективності процесу		Характеристика результативності процесу	
	$J_{G/Z}$		$J_{V/G}$		R	J_R
Середня	1		1		186,7866	1
2013 рік	0,7388319		1,327939		84,62243	0,4530433
2014 рік	0,5968166		1,62673		80,12474	0,428964
2015 рік	0,9370425		1,062331		214,3705	1,147676
2016 рік	1,375685		0,7466486		381,3285	2,041519
3. Отримання фінансового результату до оподаткування						
Об'єкт	Характеристика загального продукту процесу		Характеристика продукту як витрат процесу		Характеристика чистого продукту процесу	
	V	J_V	Z	J_Z	G	J_G
Середня	1243,73	1	1150,102	1	93,62785	1
2013 рік	755,6448	0,6075636	711,1552	0,618341	44,48965	0,4751755
2014 рік	881,2065	0,7085193	838,4094	0,728987	42,7971	0,457098
2015 рік	1519,958	1,222097	1414,787	1,230141	105,1711	1,123289
2016 рік	1869,481	1,503124	1682,359	1,462791	187,1222	1,998574
Об'єкт	Характеристика якісної складової масштабного продукту процесу		Характеристика масштабного продукту процесу		Характеристика ефективності процесу	
	$1+Z/V$	$J_{1+Z/V}$	K	J_K	E	J_E
Середня	1,9247202	1	173,2864	1	1,081408	1
2013 рік	1,9411235	1,008523	86,35998	0,4792257	1,06256	0,9825704
2014 рік	1,9514335	1,013879	83,51573	0,4634425	1,051046	0,9719231
2015 рік	1,9308065	1,003162	203,0651	1,126842	1,074337	0,9934612
2016 рік	1,899069	0,9871081	355,5147	1,97281	1,111226	1,027573
Об'єкт	Характеристика кількісної складової ефективності процесу		Характеристика якісної складової ефективності процесу		Характеристика результативності процесу	
	$J_{G/Z}$		$J_{V/G}$		R	J_R
Середня	1		1		194,8777	1
2013 рік	0,7684683		1,278609		91,76263	0,470873
2014 рік	0,6270317		1,550038		87,77885	0,4504305
2015 рік	0,9131386		1,087963		218,1604	1,119473
2016 рік	1,366274		0,7520982		395,0573	2,027206
4. Отримання чистого фінансового результату (отримання чистого прибутку)						
Об'єкт	Характеристика загального продукту процесу		Характеристика продукту як витрат процесу		Характеристика чистого продукту процесу	
	V	J_V	Z	J_Z	G	J_G
Середня	1243,73	1	1168,343	1	75,38672	1
2013 рік	755,6448	0,6075636	722,2241	0,618161	33,42069	0,4433233
2014 рік	881,2065	0,7085191	847,5109	0,7253956	33,69565	0,4469707
2015 рік	1519,958	1,222097	1434,274	1,227614	85,68441	1,136598
2016 рік	1869,481	1,503125	1716,433	1,469118	153,0481	2,030174

Продовження табл. 3.6

4. Отримання чистого фінансового результату (отримання чистого прибутку)						
Об'єкт	Характеристика якісної складової масштабного продукту процесу		Характеристика масштабного продукту процесу		Характеристика ефективності процесу	
	$1 + Z/V$	$J_{1+Z/V}$	K	J_K	E	J_E
Середня	1,9393865	1	146,204	1	1,064525	1
2013 рік	1,955772	1,00844	65,3633	0,4470692	1,046275	0,9828563
2014 рік	1,9617618	1,011537	66,1069	0,4521278	1,039758	0,9767351
2015 рік	1,9436271	1,00187	166,5386	1,139084	1,059741	0,9955061
2016 рік	1,9181334	0,9890413	293,5667	2,007925	1,089166	1,023148
Об'єкт	Характеристика кількісної складової ефективності процесу		Характеристика якісної складової ефективності процесу		Характеристика результативності процесу	
	$J_{G/Z}$		$J_{V/G}$		R	J_R
Середня	1		1		155,6377	1
2013 рік	0,7171646		1,370475		68,38796	0,4394048
2014 рік	0,6161751		1,585158		68,73105	0,4416091
2015 рік	0,9258599		1,075223		176,4877	1,133965
2016 рік	1,3819		0,7403923		319,7429	2,054405

Примітка: вартісні показники подано в середньому за рік на одного працівника в тис. грн. у фактичних цінах; V – показник загального продукту процесу, G – показник чистого продукту процесу; $Z = (V - G)$ – показник витрат. Індокси – у коефіцієнтах як відношення вартісних показників підприємства до відповідних середніх значень показників підприємства ($J_K = J_G J_{1+Z/V}$, $J_E = J_{G/Z} J_{V/G}$, $J_R = J_K J_E$).

*Джерело: розраховано автором за методикою Буреннікової (Поліщук)-Ярмоленка.

У табл. 3.7 подано дані щодо рейтингового оцінювання складових результативності підпроцесів процесу функціонування підприємства у порівнянні з відповідними середніми значеннями показників підприємства за період 2013-2016 рр., які сформовано автором за даними табл. 3.6.

Таблиця 3.7

Рейтингове оцінювання складових результативності підпроцесів процесу функціонування підприємства у порівнянні з відповідними середніми значеннями показників підприємства за період 2013-2016 рр.*

Підпроцес	J_G	Рейтинг	$J_{1+Z/V}$	Рейтинг	$J_E = J_G J_{1+Z/V}$	Рейтинг
2013 рік						
Середнє	1	1	1	4	1	1
1	0,6083447	2	0,9998961	5	0,6082814	2
2	0,4575236	4	1,009259	1	0,4617596	4
3	0,4751755	3	1,008523	2	0,4792257	3
4	0,4433233	5	1,00844	3	0,4470692	5

Продовження табл. 3.7

2013 рік						
Підпроцес	J_E	Рейтинг	$J_{V/G}$	Рейтинг	$J_R = J_K \cdot J_E$	Рейтинг
Середнє	1	2	1	4	1	1
1	1,000226	1	0,9987159	5	0,6084189	2
2	0,9811238	5	1,327939	2	0,4530433	4
3	0,9825704	4	1,278609	3	0,470873	3
4	0,9828563	3	1,370475	1	0,4394048	5
2014 рік						
Підпроцес	J_G	Рейтинг	$J_{1+Z/V}$	Рейтинг	$J_{\hat{E}} = J_G J_{1+Z/V}$	Рейтинг
Середнє	1	1	1	5	1	1
1	0,5637263	2	1,016518	1	0,5730376	2
2	0,4355482	5	1,014445	2	0,4418394	5
3	0,457098	3	1,013879	3	0,4634425	3
4	0,4469707	4	1,011537	4	0,4521278	4
Підпроцес	J_E	Рейтинг	$J_{V/G}$	Рейтинг	$J_R = J_K \cdot J_E$	Рейтинг
Середнє	1	1	1	5	1	1
1	0,9653068	5	1,25685	4	0,5531571	2
2	0,9708595	4	1,62673	1	0,428964	5
3	0,9719231	3	1,550038	3	0,4504305	3
4	0,9767351	2	1,585158	2	0,4416091	4
2015 рік						
Підпроцес	J_G	Рейтинг	$J_{1+Z/V}$	Рейтинг	$J_{\hat{E}} = J_G J_{1+Z/V}$	Рейтинг
Середнє	1	5	1	5	1	5
1	1,182773	1	1,002601	2	1,18585	1
2	1,150391	2	1,0022	3	1,152922	2
3	1,123289	4	1,003162	1	1,126842	4
4	1,136598	3	1,00187	4	1,139084	3
Підпроцес	J_E	Рейтинг	$J_{V/G}$	Рейтинг	$J_R = J_K \cdot J_E$	Рейтинг
Середнє	1	1	1	5	1	5
1	0,994373	4	1,033247	4	1,179177	1
2	0,9954497	3	1,062331	3	1,147676	2
3	0,9934612	5	1,087963	1	1,119473	4
4	0,9955061	2	1,075223	2	1,133965	3
2016 рік						
Підпроцес	J_G	Рейтинг	$J_{1+Z/V}$	Рейтинг	$J_{\hat{E}} = J_G J_{1+Z}$	Рейтинг
Середнє	1	5	1	1	1	5
1	1,688601	4	0,9900266	2	1,67176	4
2	2,013163	2	0,987278	4	1,987551	2
3	1,998574	3	0,9871081	5	1,97281	3
4	2,030174	1	0,9890413	3	2,007925	1
Підпроцес	J_E	Рейтинг	$J_{V/G}$	Рейтинг	$J_R = J_K \cdot J_E$	Рейтинг
Середнє	1	5	1	1	1	5
1	1,022182	4	0,8901601	2	1,708843	4
2	1,027153	2	0,7466486	4	2,041519	2
3	1,027573	1	0,7520982	3	2,027206	3
4	1,023148	3	0,7403923	5	2,054405	1

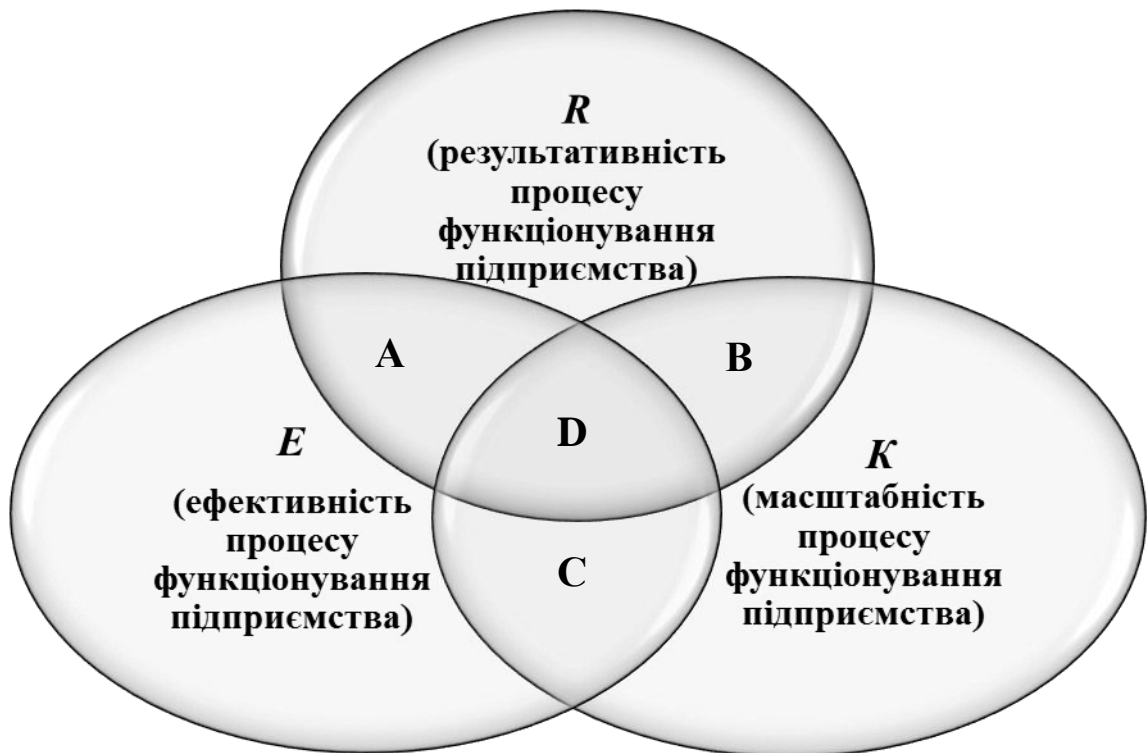
*Джерело: систематизовано автором за даними табл. 3.6.

З даних табл. 3.7 видно, що найбільшого значення рівнів результативності усіх підпроцесів підприємство досягнуло у 2016 р. З них також випливає, що за всіма підпроцесами в основному рівні складових результативності у 2013, 2014 рр. у порівнянні з відповідними середніми значеннями спостерігалися меншими, а у 2015-2016 рр. – більшими. У 2016 р. існували резерви за рахунок якісної складової ефективності підпроцесів.

Презентовану методику застосування порівняльного аналізу на базі моделей Буреннікової (Поліщук)-Ярмоленка складових результативності процесів функціонування складних систем та відповідних показників можна використати на мікрорівні з метою прийняття науково-обґрунтованих управлінських рішень.

Хоча значення показників Херста вказали на те, що динамічний ряд, який досліджувався у розділі 2, є стохастичним і прогнозувати деякі показники немає сенсу, все ж таки для пояснення поведінки динамічних рядів щодо такого показника, як чистий дохід (виручка від реалізації), виходячи з їхніх попередніх значень за останні 8 років за підприємствами А, Б, та В побудуємо кореляційно-регресійні моделі. Оцінка тісноти зв'язку, значущість параметрів за t-критерієм Стюдента із побудовою довірчих інтервалів функції регресії, перевірка істотності зв'язку дозволи використати результати для окреслення таких висновків: у майбутньому на підприємстві А очікується зменшення значень зазначеного показника у 2018 р. порівняно з 2017 р. з урахуванням виявленої тенденції майже на 8%, а на підприємствах Б та В – зростання (відповідно на 53% та 12%) (додатки М1-М5).

На рис. 3.6 для демонстрації взаємозв'язків показників та для врахування впливів цих показників на загальну картину оцінювання ефективності процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу за допомогою модифікованих діаграм Ейлера-Венна візуалізовано співвіднесення показників результативності R , ефективності E та масштабності K при оцінюванні наслідків функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, за якими у відповідному розділі роботи обчислено індикатори шляхом співставлення фактичних та базисних показників процесу функціонування підприємств підкомплексу.

Рис. 3.6. Співвіднесення показників результативності R , ефективності E та масштабності K при оцінюванні наслідків процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу*

*Джерело: власна розробка.

Модель слугує засобом фіксації таких станів оцінювання процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу за допомогою складових показників результативності:

зона **A** вказує на існування у показнику результативності R *якісної* складової цієї результативності – ефективності E (характеризує, як досягнуто результат); $E \subseteq R$; тут ми бачимо показник ефективності E як одну з частин цілого, де цілим є показник результативності R ;

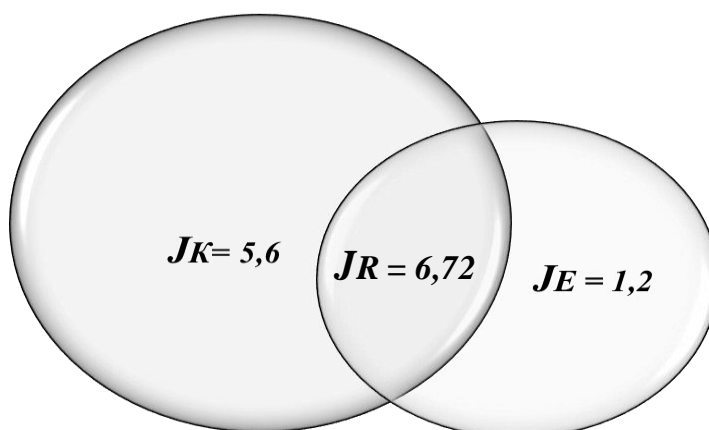
зона **B** вказує на існування у показнику результативності R *кількісної* складової цієї результативності – масштабності K (характеризує, скільки досягнуто результату); $K \subseteq R$; тут ми бачимо показник масштабності K як другу частину цілого, де цілим є показник результативності R ;

зона **C** вказує на *саму результативність* із показником R ; вона пов'язує між собою обидві складові цієї результативності – якісну із показником ефективності

E та кількісну з показником масштабності K ; $R = E \cdot K$; $R = K \cdot E$; показник результативності R тут ми бачимо як єдине ціле;

зона D вказує на необхідність бачення при оцінюванні наслідків процесу одночасно і результативності з показником R , і обох її складових – масштабності K (скільки досягнуто результату?) та ефективності E (як досягнуто результат?); тобто тут бачимо одночасно і ціле, і його складові частини.

Відповідні показники як індикатори, відображені у вигляді кіл Ейлера, можуть мати певний діаметр (в залежності від його значення та ступеня впливу). Сукупність впливів індикаторів у вигляді кіл Ейлера унаочнює результат загального оцінювання, зокрема, ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Наприклад, якщо значення індексів такі: $J_R = 6,72$; $J_E = 1,2$; $J_K = 5,6$, тоді діаграма Ейлера матиме вигляд, як на рис. 3.7 ($J_R = J_K \cdot J_E$).

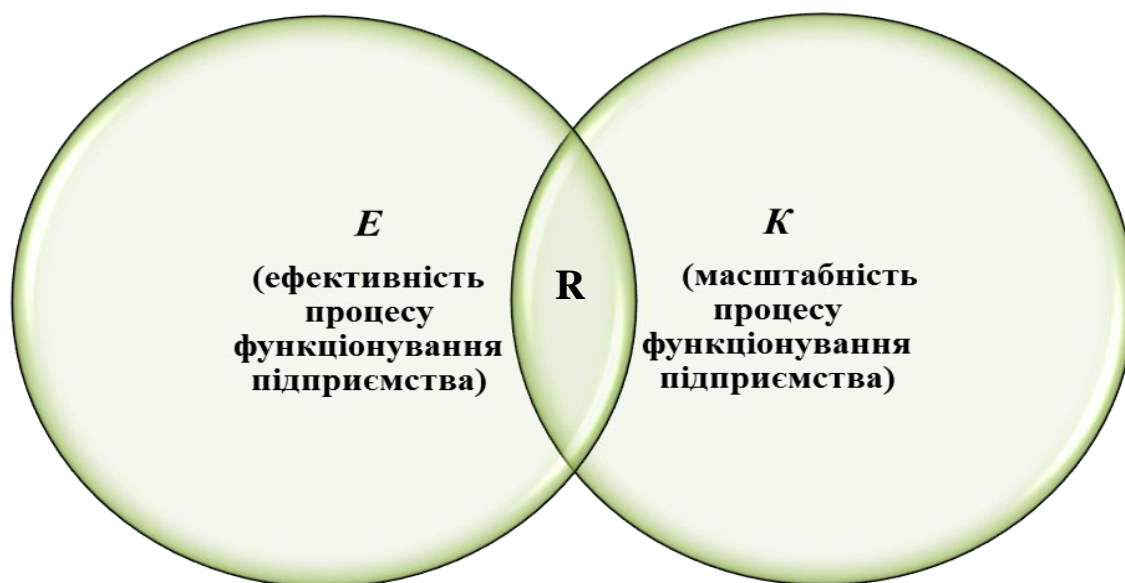

Рис. 3.7. Приклад співвіднесення показників результативності R , ефективності E та масштабності K при оцінюванні наслідків функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу*

*Джерело: власна розробка .

На рис. 3.8 здійснено візуалізацію такого факту: кількісна складова (масштабність із показником K) результативності (із показником R) містить якісну складову, та якісна складова показника результативності процесу функціонування підприємств (ефективність із показником E) містить кількісну складову.

Рис. 3.8. Модифікована модель Ейлера-Венна щодо ілюстрації наявності кількісної складової показника у якісному показникові та якісної складової – у кількісному показникові при оцінюванні наслідків функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу*

*Джерело: власна розробка.

Застосування порівняльного аналізу уможливорює розуміння того, на які показники (фактори) слід звертати увагу під час оцінювання наслідків функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу з метою вишукування шляхів і стратегічних напрямків подальшого розвитку цих підприємств, прийняття науково обґрунтованого управлінського рішення процесів функціонування та розвитку підприємств. Інформація для прийняття рішень слугує одним із інституційних індикаторів стійкого розвитку (вони виділені Комісією ООН зі стійкого розвитку (Indicators, 2001) ще у 2001 р.).

Високі темпи економічного зростання сприятимуть сталому (гармонійному) розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу за рахунок ефективної зовнішньо-економічної діяльності, екозбалансованої економіки (у якій задоволення потреб існуючого покоління не ставить під загрозу життя і розвиток майбутніх поколінь), залучення інвестицій для створення нових високотехнологічних та екологічно безпечних виробництв, розгалуження навколо

них мережі відповідних підприємств інфраструктури, розширення співпраці з міжнародними організаціями.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано шляхи та чинники подальшого удосконалювання функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу із поділом цих чинників по відношенню до підприємств на внутрішні (суб'єктивні, несистематичні) – пов'язані безпосередньо з діяльністю підприємства та зовнішні (об'єктивні, систематичні) – не пов'язані із нею. Зовнішні чинники запропоновано ділити на чинники безпосереднього та опосередкованого впливів. У контексті парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка)– ефективність – розвиток системи ” запропоновано конкретну схему удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

2. Підкреслено, що шляхи удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу потребують застосування відповідної концепції, так як удосконалювання має носити безупинний характер. Доведено, що безупинне удосконалювання є циклічним процесом, котрий містить такі стадії (цикли): цикл аналізу; цикл характеристики стану процесу (зокрема, ефективності процесу як з кількісного боку, так і з якісного); цикл власне удосконалювання процесу.

3. Для пошуку причин варіації певних показників у процесі удосконалювання параметрів функціонування та розвитку підприємств як систем з метою впливу на них запропоновано фрактальний метод, заснований на R/S аналізі, або метод нормованого розмаху – метод Херста (Hurst exponent). Виявлено, що для ТОВ “Ковінько-ковбаси” ряд є антиперсистентним або ергодичним; підприємство як система показує тенденції зростання в попередні періоди і з великою ймовірністю можна стверджувати, що в наступному періоді почнеться спад у процесі отримання чистого доходу (виручки від реалізації) продукції. На підставі того, що для ПАТ “Козятинський м'ясокомбінат” та для

ТОВ “Літинський м’ясокомбінат” показник Херста досить близький до 0,5, зроблено висновок: ряд, який досліджувався, є стохастичним і прогнозувати цей показник немає сенсу. Теперішній стан показника жодним чином не пов’язаний із його майбутнім станом. Це процес без пам’яті (усі значення ряду є некорельованими).

4. Для з’ясування того, як ставляться керівники цих трьох обраних для дослідження підприємств м’ясопродуктового підкомплексу Вінницької області (та представники місцевої влади (які слугували експертами) до певних складових парадигми “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи”, і з метою уточнення напрямків подальшого функціонування та розвитку цих підприємств на основі управління, нами проведено відповідне анкетування. Застосування експертного методу забезпечило бачення пріоритетів того чи іншого підприємства у процесах функціонування та розвитку, дозволило врахувати результати анкетування при формуванні механізму ефективного функціонування та розвитку цих підприємств у розділі 3. Обґрунтовано, що ефективність процесів функціонування та розвитку є пріоритетним завданням усіх підприємств підкомплексу (ранг 1, значення 0,2871).

5. Під механізмом процесів ефективного функціонування та розвитку підприємств м’ясопродуктового підкомплексу розумітимемо дієві взаємозв’язки між двома властивостями цих підприємств (котрими є процеси функціонування та розвитку), котрі виникають за певних умов під впливом імпульсів (які ініціюють розвиток підприємств), ґрунтуються на системному підході й потребують управління (регулювання). Механізм не тільки інтегрує основні елементи, а й дозволяє розкрити їх взаємозв’язки та порядок реалізації. Особливості процесів функціонування та розвитку підприємств м’ясопродуктового підкомплексу як систем в умовах мінливого зовнішнього середовища викликають необхідність удосконалювання управління цієї системою. Управління системою має базуватись на певному механізмові як сукупності цілей, функцій, принципів, інструментарію, результатів тощо.

6. Складові частини механізму управління складними системами мають містити показники як ефективності, так і результативності функціонування цих систем. Ресурсний потенціал підкомплексу має формуватися із врахуванням потреб у виробничих потужностях. Цей потенціал здатна підвищити як державна підтримка, так і ефективність та результативність його реалізації. Наведено концептуальну схему механізму ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

7. Застосування таких прийомів дослідження, як системний аналіз та синтез дозволило механізм процесів ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу (як властивостей систем) розглянути у двох площинах:

процесу функціонування (діяльності) підприємств підкомплексу, котрий в має мету – ефективне функціонування (базується на принципах (системності як цілісності та взаємозв'язків усіх компонентів; адаптивності у контексті самообміну ресурсами, підтримки рівноваги між споживанням та відновленням спожитих ресурсів та ін.; виконує певні функції (якими вважатимемо властивості системи, необхідні для досягнення мети в заданих умовах середовища; пов'язаний із відповідною структурою (поведінкою) підприємств як економічних систем (що розглядалося нами у розділі 2.2 даної роботи);

процесу розвитку (який передбачає виникнення, становлення, еволюцію, руйнування) підприємств підкомплексу, котрий має мету – сталий розвиток, який уможлиблюється тільки у випадку ефективного функціонування (ґрунтується на принципах динамічності як динамічного приведення у відповідність до цілей розвитку; адаптивності як прагнення до підтримки певного балансу зовнішніх та внутрішніх можливостей розвитку; самоорганізації як самопідтримки обміну ресурсами між елементами виробничо-збутової системи підприємства, а також між підприємством та зовнішнім середовищем; комплексності як взаємоузгодженості, цілісності; саморозвитку як самостійного забезпечення умов тривалого конкурентоспроможного стану; саморегуляції як приведення системи

управління у відповідність до умов функціонування підприємства та ін.); підпорядкований певним стратегіям. Процес розвитку також підпорядкований певним функціям, пов'язаний із структурою (але ця структура (поведінка) є вже якісно іншою; є такою, котра змінила якість підприємства як системи). Деструктивні зміни однієї компоненти спричиняють руйнування іншої і, як наслідок, усього механізму, і навпаки).

Розглядання вказаних процесів в обох площинах потребує задіявання відповідних показників (факторів, критеріїв, індикаторів) та інструментарію (важелів, методів, заходів), врахування дії зовнішнього середовища. Обґрунтовано, що узгодженість дій складових цього механізму забезпечує механізм управління зазначеними процесами. Окреслено основні функції зазначеного механізму.

8. Доведено необхідність застосування модифікованої діаграми Ейлера-Венна, котра дозволяє проілюструвати методологічний підхід до формування науково обґрунтованого рішення щодо ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, починаючи від пізнання категорії ефективності, відповідного моделювання й вимірювання з урахуванням стану процесів на основі оцінювання та з окресленням шляхів удосконалювання цих процесів.

9. Організація управління процесами функціонування та розвитку (ПФтаР) підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як механізму зі специфічною структурою та послідовністю впливу на об'єкт управління залежить від того, наскільки повним є розуміння його суб'єктом (трудовим колективом, працівником) кінцевих цілей всієї системи управління, тобто управління процесами функціонування та розвитку підприємств підкомплексу припускає орієнтацію суб'єкта на відповідний критерій – кінцевий результат (ефективність) такого функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, котра потребує відповідного моделювання. Це вимагає забезпечення готовності виробництва до впровадження новітніх механізмів

господарювання з відповідними інноваційними перетвореннями. Основне завдання управління процесами функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу – досягнення відповідного рівня ефективності (яку ми розглядаємо як якісну складову результативності) цих процесів.

10. Модель економічного зростання має носити інноваційно-інвестиційний характер. Фінансування інвестицій переважно здійснюється за рахунок власних коштів підприємств (прибутку, амортизації, коштів від продажу частини основних фондів, надлишків обігових активів і т.п.), котрі є найбільш надійним джерелом. Тому реалізацію мети дослідження здійснено на прикладі процесу формування чистого прибутку. Авторські методологічні підходи, котрі ґрунтуються на моделях Буреннікової-Ярмоленка, вперше реалізовано нами на статистичному матеріалі стосовно виробничих процесів підприємств м'ясопродуктового підкомплексу для випадку процесу формування їхніх чистих прибутків. Доведено, що реалізація цих підходів сприятиме вдосконалення теоретико-методологічних засад дієвості процесів отримання чистого прибутку підприємств (у тому числі підприємств м'ясопродуктового підкомплексу у контексті їхнього розвитку як складних систем) з метою виявлення оптимальних варіантів дій щодо управління відповідними процесами на основі складових результативності.

11. Здійснено порівняльний аналіз дієвості підпроцесів процесу функціонування підприємства ПАТ “Козятинський м'ясокомбінат” на основі складових результативності із виокремленням таких підпроцесів, як отримання валового прибутку, отримання фінансового результату від операційної діяльності, отримання фінансового результату до оподаткування, отримання чистого фінансового результату (отримання чистого прибутку), на основі чого охарактеризовано складові результативності цих підпроцесів стосовно зазначеного підприємства у порівнянні з відповідними середніми значеннями показників його функціонування за період 2013-2016 рр. Доведено, що його можна використати на мікрорівні з метою прийняття науково-обґрунтованих

управлінських рішень щодо ефективності підпроцесів процесу функціонування підприємств підкомплексу.

12. Розглянуто стратегічні напрями (стратегію) процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, у тому числі, на основі складових ефективності, і як комплекс конкретних заходів, і як результати обчислення відповідних показників ефективності, котрих необхідно досягти; і як динамічний процес забезпечення підприємств підкомплексу необхідними ресурсами з урахуванням умов зовнішнього середовища. Обґрунтовано, що загальна економічна стратегія процесів ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу має містити такі локальні стратегії, як інноваційна, маркетингова, екологічна, організаційна, виробнича, фінансова, кадрова, логістична, цінова, технологічна та ін. Доведено, що в основу формування такої стратегії має бути закладено методологічний принцип не пріоритетності, а методологічний принцип паралельності її розробки, на підґрунті чого кожна із складових загальної економічної стратегії буде розширювати можливості процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, підвищувати ефективність та результативність цих процесів.

13. Сформовано загальну економічну Стратегію ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу з відповідними локальними стратегіями, котра узгоджена з національною стратегією розвитку. Для ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу у системі моніторингу і оцінювання реалізації Стратегії бажано врахувати підходи автора та відповідні показники ефективності.

14. На реально діючих підприємствах м'ясопродуктового підкомплексу Вінницької області України (які на виконання вимог Закону України щодо збереження конфіденційності інформації нами названо А, Б та В) апробовано алгоритм *SEE*-аналізу Буреннікової-Ярмоленка, котрий базується на певному механізмові; такий механізм засновано на підходах, які передбачають використання складових результативності підпроцесів процесу, котрий

вивчається, і F -імпульсів щодо обсягу та спрямованості наслідків підпроцесів як складової його частини. Реалізація окресленої методології на прикладі *SEE*-аналізу дієвості процесу отримання чистого прибутку реально діючих підприємств вказує на можливість її прикладного застосування на мікрорівні за допомогою комплексу моделей складових результативності з метою прийняття науково-обґрунтованих управлінських рішень щодо розвитку цих підприємств. Рівні показників результативності R , масштабності K , ефективності E , кількісної складової ефективності G/Z та чистого продукту G процесу отримання чистого прибутку розглянутих підприємств дозволив провести їх ранжування (від найвищого рангу до найнижчого) так: Б, А, В. Вишукано відповідні резерви та вказано на певні ризики у подальшому функціонуванні цих підприємств.

15. Хоча значення показників Херста вказали на те, що динамічний ряд, який досліджувався, є стохастичним і прогнозувати показник немає сенсу, все ж таки для пояснення поведінки динамічних рядів щодо такого показника, як чистий дохід (виручка від реалізації), виходячи з їхніх попередніх значень за останні 8 років за підприємствами А, Б та В нами побудовано кореляційно-регресійні моделі. Оцінка тісноти зв'язку, значущість параметрів за t -критерієм Стюдента із побудовою довірчих інтервалів функції регресії, перевірка істотності зв'язку дозволи використати результати для окреслення таких висновків: у майбутньому на підприємстві А очікується зменшення значень зазначеного показника у 2018 р. порівняно з 2017 р. з урахуванням виявленої тенденції майже на 8%, а на підприємствах Б та В – зростання (відповідно на 53% та 12%).

16. Для демонстрації взаємозв'язків показників щодо ефективного функціонування й розвитку підприємств та для врахування впливів цих показників на загальну картину оцінювання ефективності процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу за допомогою модифікованих діаграм Ейлера-Венна візуалізовано співвіднесення показників результативності R , ефективності E та масштабності K при оцінюванні наслідків

функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, за якими у відповідному розділі роботи обчислено індикатори шляхом співставлення фактичних та базисних показників процесу функціонування підприємств підкомплексу. Застосування такого аналізу уможливило розуміння того, на які показники (фактори) слід звертати увагу під час оцінювання наслідків функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу з метою вишукування шляхів і стратегічних напрямків подальшого розвитку цих підприємств, прийняття науково обґрунтованого управлінського рішення процесів функціонування та розвитку підприємств.

17. Високі темпи економічного зростання сприятимуть сталому (гармонійному) розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, зокрема, за рахунок ефективної зовнішньоекономічної діяльності, екозбалансованої економіки (у якій задоволення потреб існуючого покоління не ставить під загрозу життя і розвиток майбутніх поколінь), залучення інвестицій для створення нових високотехнологічних та екологічно безпечних виробництв, розгалуження навколо них мережі відповідних підприємств інфраструктури, розширення співпраці з міжнародними організаціями.

Основні наукові результати, котрі викладені у третьому розділі, опубліковані у наукових працях автора, які наведені у списку літератури [190, 191, 192].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3

172. Алимов О. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України. Монографія. Державна установа “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України”. К.: ДУ “ІЕПСР НАН України”. 2013. 45 с.

173. Амоша О. І. Структурні трансформації економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монографія. Інститут економіки промисловості НАН України, ТНЕУ МОНмолодьспорту України. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ МОНмолодьспорту України. 2011. 848 с.

174. Арабянц З. О. Хозяйственный механизм предприятия в новых экономических условиях [текст] / З. А. Арабянц, Л. В. Берг, В. Г. Удодов. Краснодар: Кн. изд-во. 1991. 303 с.

175. Астапова Г.В., Астапова Е.А., Лойко Д.П. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины. Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2001. 526 с.

176. Базилевич В. Д., Попов В. М., Базилевич К. С., Гражевська Н. І. Економічна теорія. Політекономія: підручник. За ред. В. Д. Базилевича. К. Знання-Прес. 2008. 720 с.

177. Безденежных Т. И., Буренникова Н. В. Перспективные тренды развития науки: экономика: Монография / [авт. кол.: Безденежных Т. И., Буренникова Н. В., Конопляник Т. М., Ярмоленко В. А. и др.]. Одесса: КУПРИЕНКО С. В. 2016. 137 с.

178. Білоконь Т. М., Чаплигіна О. В. Концентрація та інтеграція як фактори підвищення конкурентоспроможності підприємств м'ясної промисловості. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" № 4. 2013.

179. Бидюк П.И., Баклан И.В., Рифа В.Н. Системный подход к построению регрессионной модели по временным рядам. Системні дослідження та інформаційні технології. 2002. № 3. С. 114-132.

180. Большой экономический словарь [авт.-сост. А. Б. Борисов]. Москва: Книжный мир. 2007. 860 с.

181. Булеев И.П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов. Донецк: ИЭП АН Украины. 1993. 225 с.

182. Буреннікова Н. В., Ярмоленко В. О. *SEE*-управління на базі складових результативності як засіб підвищення дієвості процесу функціонування складних систем: сутність, методологія. Бізнес Інформ. 2016. № 1. С. 145-152.

183. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. посібник / П.В. Круш, С.О. Тульчинська, Р.В. Кульчинський, [та ін.]. К.: Центр навч. л-ри, Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. № 2. Серія „Економічні науки” 243. 2008. 206 с.

184. Войнаренко М. П., Рзаєва Т. Г. Ділова активність підприємств: проблеми аналізу та оцінки: монографія. Хмельницький: ХНУ. 2008. 284 с.

185. Воспроизводство в аграрной экономике: вопросы теории, государственного регулирования и эффективности производства / [под ред. И. Г. Ушачева, Н. А. Борхунова]. Тула: Гриф и К. 2009. 324 с.

186. Геєць В. М. та ін. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості: наук. доп. За ред. акад. НАН України В. М. Гейця та чл.-кор. НААН України Т. О. Осташко. К.: НАН України, ДУ “Ін-т економіки та прогнозування НАН України”. 2016. 183 с.

187. Гордеев А. Экономические механизмы регулирования агропромышленного производства. Экономист. 1998. № 6. С. 90-93.

188. Грабинський І. М. Сучасні економічні системи: Навчальний посібник. Львів: Інтереко. 1997. 176 с.

189. Данилів Б. В. Розвиток вертикальної інтеграції як напрям підвищення ефективності свинарства. Економіка АПК. 2011. № 1. С. 46–52.

190. Дмитренко Р. М. Підвищення економічної ефективності виробництва продукції на м'ясопереробному підприємстві. Збірник наукових праць ВНАУ. 2011. № 1 (48) том 2. С. 93-100.

191. Дмитренко Р. М. Порівняльний аналіз дієвості процесів отримання чистих прибутків підприємств м'ясопродуктового підкомплексу на основі складових результативності. Бізнес Інформ. 2017. № 7. С. 96-100.

192. Дмитренко Р. М. Порівняльна характеристика дієвості підпроцесів процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Матеріали міжнародної наукової конференції “Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития ‘2017’” (10-17 октября 2017). Одесса. 2017 – доповідь розміщено на сайті:

<http://www.sworld.education/index.php/ru/economy-317/quantitative-methods-in-economics-317/29526-317-006>).

193. Доржиева Е.В. Формирование и развитие конкурентоспособных агропромышленных кластеров на мезоуровне экономики: [монография] СПб: Изд-во Санкт-Петербургского университета управления и экономики. 2012. 168 с.

194. Драган О. І. Корпоративні об'єднання підприємств у м'ясній промисловості. Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. 2009. № 2(6). С.173-183.

195. Дубницький В. Ю. Вибір методу прогнозування вартості цінних паперів з урахуванням фрактальної вимірності ряду спостережень. Бізнес Інформ : наук. журнал. Харків : ХНЕУ. 2011. № 7(1). С. 120-121.

196. Ємцев В. Конкурентне середовище та його вплив на розвиток м'ясопереробних підприємств. Продовольча індустрія АПК. 2012. № 6. С. 4-8.

197. Еременко-Григоренко О.А. Организационно-экономический механизм управления хозяйственной деятельностью предприятия: Дис.... канд. экон. наук: 08.06.01 / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. Донецк. 1999. 266 с.

198. Завадський Й. С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК: [підручник]. К.: Вища школа.1992. 367 с.

199. Іваненко Б.М. Формування організаційно-економічного механізму функціонування виробничого об'єднання в ринкових умовах: Автореф. дис.... канд. экон. наук: 08.06.01 / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. Донецьк. 1997. 29 с.

200. Калетнік Г. М. Розвиток виробництва біопалив як фундаментальна основа стабільності агропромислового комплексу. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 1(87). С.3-12.

201. Калетнік Г. М., Шпикуляк О. Г., Пчелянська Г. О. Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект: монографія. Вінниця : ТОВ "Фірма "Планер". 2012. 324 с.

202. Караман М. М. Економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах

Автономної Республіки Крим: монографія. Сімферополь: ПП “Підприємство Фенікс”. 2009. 109 с.

203. Климаш Н. І. Науково-теоретичні аспекти сутності понять “ефективність” та “результативність”. Наукові праці НУХТ. 2009. № 28. С. 124-125.

204. Ковальчук М. І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК : Підручник. К.: КНЕ. 2005. 390 с.

205. Козаченко А.В., Гуськова О.В. Принципиальные подходы к организации управления знаниями в современных предприятиях. Прометей. Донецьк: СПТОВ.

206. Кравців В. С. Екологічна безпека як об’єкт регіональної політики. Регіональна економіка. Науково-практичний журнал; Інститут регіональних досліджень НАН України. 1999. № 1. С. 124-134.

207. Кульман А. Экономические механизмы: перевод с фр. Под ред. Н.И. Хрустальной. М.: АО Издательская группа “Прогресс”, “Универс”. 1993. 192 с.

208. Левків Г. Я. Формування стратегій маркетингу переробних підприємств АПК. Збірник наукових праць Таврійського агротехнологічного університету (економічні науки). 2010. № 9. С. 197–202.

209. Логоша Р.В М’ясне скотарство України: стан, тенденції та напрямки його інтенсифікації. Збірник наукових праць ВНАУ Серія: Економічні науки № 1 (56). Том 2. 2012. С. 90-96.

210. Лузан Ю. П. Організаційно–економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: теоретично – методологічний аспект. Економіка АПК. 2011. № 2. С. 3-12.

211. Лыков И. А. Влияние изменения функции Херста на возможности экономического прогнозирования. Фундаментальные исследования. 2013. № 10. С. 1539-1544.

212. Месель-Веселяк В.Я. Развитие м’ясопродуктового підкомплексу. К.: ННЦ ІАЕ. 2004. 198 с.

213. Мазур А. Г. Методологічні проблеми дослідження регіональної економіки в умовах ринку. Зб. наук. пр. Вінницького держ. аграр. ун-ту. Вінниця : ВДАУ. 2004. Вип. 17. С. 168-177.

214. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України. [Під наук. ред. акад. УААН П.Т. Саблука. К.: ННЦ ІАЕ. 2004. 198 с.

215. Мойса М.Я. Ресурсний потенціал аграрних підприємств та економічний механізм його раціонального використання. Економіка АПК. 2004. № 2. С. 41-46.

216. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика]; Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України". К.: ДУ ІЕПСР НАН України. 2013. 40 с.

217. Національна парадигма сталого розвитку України. За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України". 2012. 72 с.

218. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві: Монографія. К.: ЦНЛ. 2006. 288 с.

219. Офіційний сайт Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vet.gov.ua/node/1151>. 8. Офіційний сайт Верховної Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1.pl?3511=45633.

220. Підлісецький Г.М. Ресурсне забезпечення аграрного виробництва. Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К.: ІАЕ УААН. 2002. С.35-356.

221. Покропивний С.Ф., Колот В. М. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність. К.: КНЕУ. 2001. 352 с.

222. Податковий кодекс України щодо врегулювання окремих питань оподаткування. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2013. № 43. Із урахуванням змін

від 13.07.2017 № 2143-VIII. Матеріал є на сайті /2143-19/tc.nusta.com.ua/dkpkku/komentar/14_s301/14_s301.htm.

223. Про внесення змін до деяких законів України з підтримки агропромислового комплексу в умовах світової фінансової кризи : Закон України від 22.12.2009 р. № 1782-VI . Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2010. № 9. С. 85.

224. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку. За ред. чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. К.: Наук. Думка. 2007. 276 с.

225. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.02.2004 р. № 1877-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 49. С. 527.

226. Про заходи щодо стабілізації ситуації на споживчому ринку та розвитку тваринництва у 2001-2002 роках : Указ Президента України від 17 лютого 2001 р. № 100/200 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws>.

227. Про подолання кризового стану у тваринництві і птахівництві та стабілізацію розвитку галузі : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.1998 р. № 1916 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws>.

228. Прутська О. О., Ярова Ю. М. Державна підтримка підприємницької діяльності в аграрному секторі України. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. 2013. № 1(76). С. 112-122.

229. Рзаєва Т. М., Демчук Ю. А. Аналіз результативності діяльності підприємства: кількісні та якісні аспекти. Вісник Хмельницького національного університету. 2015. № 2. С. 52-57.

230. Рывок в рыночную экономику. Реформы в Украине: взгляд изнутри. Под ред. Лутца Хоффмана и Алексея Зинденберга. Феникс. К.: 1997. 304 с.

231. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: Кол.

монографія. – У 2-х тт. За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – Т.1. К.: ІАЕ. 2000. С. 360-372.

232. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. 2007. № 2 С. 3-10.

233. Саблук П. Т., Калетнік Г. М. Національна доктрина продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2011. № 8. С. 3-10.

234. Садеков А. А. Управление предприятием в условиях кризиса: моногр. Донецк: ДонГУЭТ. 2006.178 с.

235. Свиноус І.В. Щодо проблеми конкурентоспроможності українських м'ясопродуктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.btsau.kiev.ua/files/list/edition/ed_ushvdztpln.pdf.

236. Свиноус І. В., Хомяк Н. В., Рудич О. О. Роль і місце держави в процесі відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств. Інноваційна економіка. 2016. № 3-4 С. 39-43.

237. Скидан О. В., Лисогор Ю. І. Інвестиції в аграрний сектор як основа формування продовольчої безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 18. С. 6-8.

238. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року (нова редакція). Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/02/StrategiyaVinnichchini-2020.pdf.

239. Стратегія розвитку аграрного сектору АПК та соціальної сфери села на період до 2020 року. За ред. Ю.Ф. Мельника, П.Т. Саблука. К. : ННЦ ІАЕ УААН. 2009. 129 с.

240. Топіха І.Н. Ринок продукції тваринництва: проблеми залишаються. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв. 2006. Вип. 2. С. 16-19.

241. Тур Г., Трунова О. Застосування методу фрактального аналізу для визначення трендових характеристик числових рядів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Шевченка. 2015. № 125. С. 252-256.

242. Фрост А. Дж. и Пректер Р. Волновой принцип Эллиота М. 2001. 268 с.
243. Царенко О.М. Економічний механізм управління агропромисловим виробництвом з урахування екологічного фактора. Економіка АПК. 1998. № 10. С. 53-58.
244. Ціхановська В. М. Оцінка стану та основні напрями розвитку вітчизняного агропродовольчого ринку в умовах глобалізації. Ефективна економіка. 2016. № 3. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.m.nauka.com.ua>.
245. Чайковська І. І. Застосування сучасних інформаційних технологій для моделювання економічних процесів на основі фрактального аналізу. Університетські наукові записки. 2014. № 1. С. 378-387.
246. Чайковська І. І. Деякі аспекти застосування фрактального аналізу при дослідженні економічних процесів. Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення (Вип. 1) : зб. тез доповідей Всеукр. наук. Інтернет-конф., 30–31 січня 2014 р. Тернопіль: Тайп. 2014. С. 10-11.
247. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія. К.: ННЦ ІАЕ. 2010. 396 с.
248. Щетініна О. Значення інноваційного розвитку для птахівництва. Сучасний стан виробництва м'яса птиці в Україні та перспективи розвитку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://avian.org.ua/data/statti/schetinina.htm>].
249. Ярмоленко В. О., Буреннікова (Поліщук) Н. В. Використання F -імпульсів як індикаторів спрямованості наслідків процесів функціонування складних систем в авторському SEE -аналізі дієвості процесів на основі складових результативності. Сборник научных трудов SWorld. 2015. Вып. 1(38). Том 18. Экономика. С. 4-14.
250. Ярмоленко В. О., Поліщук Н. В. Математична модель результативності процесу. Сучасні наукові дослідження '2006 : II Міжнар. науково-практ. конференція (20-28 лютого. 2006 р). Дніпропетровськ. Наука і освіта. 2006. Т. 11. Математика. С. 35-37.

251. Ярмоленко В. А., Полищук Н. В. Измерение результативности труда на основе стоимостных показателей. Хранение и переработка сельхозсырья. Москва, 1996. № 2. С. 10-12.

252. Ярмоленко В. О., Поліщук Н. В. Складові результативності функціонування складних систем як об'єкти моделювання. Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. 2012. № 33(246). С. 86-93.

253. Ярошенко С.П. Резерви підвищення конкурентоспроможності м'ясного підкомплексу України: теоретичні, методологічні, практичні аспекти. Суми: Козацький вал. 1998. 251 с.

254. Clegg R. G. A practical guide to measuring the Hurst parameter. Computing Science Technical Report. 2005. No. CS-TR-916. P. 125-138.

255. Peters E. Chaos and Order in the Capital Markets. New York : John Wiley. 1991. 240 p.

ВИСНОВКИ

У відповідності з поставленими завданнями та науковою новизною одержаних результатів дослідження можемо сформулювати наступні висновки:

1. Із урахуванням доробку вітчизняних та зарубіжних учених стосовно сутності категорії ефективності у контексті парадигми релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи” запропоновано бачення цієї категорії як такої, котра не є тотожною результативності. Ефективність виокремлено у вигляді якісної складової результативності як такої, котра й сама містить не тільки кількісну, а й якісну складові. Таке розуміння дає нам можливість охарактеризувати ефективність процесів функціонування (руху) та розвитку (закономірної зміни) підприємств як систем. Удосконалення понятійного апарату уточненням дефініцій процесу функціонування та процесу розвитку системи дозволило ефективність процесів функціонування та розвитку підприємства як системи розглядати у вигляді комплексної узагальнюючої категорії, котра характеризує здатність системи (зокрема, підприємства м'ясопродуктового підкомплексу) отримати певний наслідок з якісного боку, який виражається також і певною його кількістю, а поняття “механізм процесу функціонування та розвитку підприємства” розглядати як взаємодію цього процесу у двох площинах – функціонування та розвитку з метою підвищення його ефективності в процесі управління.

2. У контексті процесного управління з'ясовано, що потребують окреслення питання стосовно принципів, факторів та закономірностей формування ефективності функціонування підприємств, (у тому числі, м'ясопродуктового підкомплексу) для уможливлення її оцінювання з метою досягнення успіхів у довгостроковій перспективі. Основними принципами формування ефективності підприємств м'ясопродуктового підкомплексу є можливість вираження ефективності одночасно з кількісного та якісного боків, достовірність інформаційної бази та аналітичних результатів, достатність та відкритість для моніторингу результатів оцінювання ефективності, цільова спрямованість, зрозумілість та прозорість, комплексність, цілісність (холізм), імплікація, креація та ін. Виявлено дії установлених факторів внутрішнього та зовнішнього впливів формування ефективності, котрими слугує вся сукупність рушійних сил і причин,

які впливають на зміну її показників, на досягнення підприємством високих результатів функціонування та підходи до стимулювання дії певних позитивних факторів. Окреслені принципи та фактори функціонування підприємств мають досить постійний характер, а зв'язок між факторами та результативною ознакою (ефективністю) є регулярним, що свідчить про закономірності формування ефективності підприємств.

3. З'ясовано щодо методологічних підходів до оцінювання результативності й ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу як систем, що вони мають базуватись на двох напрямках: врахуванні при такому оцінюванні кінцевих результатів (ефектів) процесів функціонування й розвитку виробничої підсистеми економічної системи; врахуванні обсягів та характеру дій власне самих процесів функціонування та розвитку системи. Урахування підходів до визначення ефективності та результативності в контексті зазначеної вище у пункті 1 парадигми системи дозволило обґрунтувати оновлені методологічні підходи до оцінювання ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств підкомплексу у певному узагальненому вигляді логіки підходів до формування та оцінювання результативності (як цілого) та ефективності (як частини цілого) функціонування вказаних підприємств із виокремленням відповідного узагальнюючого показника цієї ефективності.

4. Оцінювання сучасного стану розвитку вітчизняного м'ясопродуктового підкомплексу дозволило встановити, що в усіх природно-кліматичних зонах України провідною галуззю є скотарство. Вінницька область має один із найпотужніших в Україні агропромисловий комплекс. Перше місце в Україні посіла Вінницька область і у переробній промисловості за обсягами переробки м'яса свіжого, замороженого та охолодженого. Але розвиток м'ясопродуктового підкомплексу на сьогоднішній день відстає від інших галузей АПК. Має місце як скорочення поголів'я тварин, так і негативна тенденція у виробництві м'яса; підвищується собівартість продукції; знижуються прибутки підприємств підкомплексу; спостерігається розвиток певних негативних процесів на внутрішньому ринку м'яса; існують стримуючі чинники розвитку м'ясопродуктового підкомплексу в країні в цілому та у Вінницькій області

зокрема. Зазначене потребує розробки системних, комплексних заходів і стратегій, котрі спрямовані на покращення ситуації в підкомплексі, окреслення шляхів виходу із ситуації, що склалася, знаходження відповідних потенціалів із розробкою механізмів підвищення ефективності функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу.

5. Підприємства можуть функціонувати та розвиватися, якщо мають відповідний потенціал, який проявляється у зв'язку із зовнішнім середовищем. Він асоціюється із ресурсами. Обґрунтовано, що підприємство має шанси на успіх у випадку наявності усіх вказаних у зазначеній вище парадигмі трьох умов розвитку (ресурсів; структури (поведінки) підприємства як економічної системи; ефективності), оскільки відсутність хоча б однієї з них унеможливорює розвиток підприємства як системи. Запропоновано відповідні моделі, котрі дозволяють встановити, як працює підприємство, чи досягаються ним поставлені цілі, які зміни і удосконалення в процесі управління впливають на повноту використання потенціалу підприємства, його ефективності.

6. Запропоновано шляхи та окреслено чинники подальшого удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу із поділом цих чинників по відношенню до підприємств на внутрішні (суб'єктивні, несистематичні) – пов'язані безпосередньо з діяльністю підприємства та зовнішні (об'єктивні, систематичні) – не пов'язані із нею. У контексті зазначеної вище парадигми релевантної імплікації запропоновано схему удосконалювання процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Підкреслено, що шляхи удосконалювання процесів функціонування і розвитку вказаних підприємств потребують застосування відповідної концепції, так як удосконалювання має носити безупинний характер, та певного механізму. Під механізмом процесів ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу розуміються дієві взаємозв'язки між двома властивостями цих підприємств (якими є процеси функціонування та розвитку), котрі виникають за певних умов під впливом імпульсів (які ініціюють розвиток підприємств), ґрунтуються на системному підході й потребують управління (регулювання). Управління системою має базуватись на певному механізмові як сукупності цілей,

функцій, принципів, інструментарію, результатів тощо. Наведено концептуальну схему механізму ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу й основні функції механізму управління.

7. Розглянуто стратегічні напрями (стратегію) процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, у тому числі, на основі складових ефективності, і як комплекс конкретних заходів, і як результати обчислення відповідних показників ефективності, котрих необхідно досягти; і як динамічний процес забезпечення підприємств підкомплексу необхідними ресурсами з урахуванням умов зовнішнього середовища. Пропозиціями автора також слугують методологічні підходи до формування загальної економічної та локальних стратегій щодо функціонування і розвитку підприємств на підґрунті принципів паралельності їхньої розробки, що сприятиме підвищенню ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств; ці стратегії узгоджені із загальною національною стратегією розвитку та Державною стратегією регіонального розвитку. Їх реалізації сприятимуть “Агенції регіонального розвитку Вінницької області”.

8. На прикладах конкретних підприємств м'ясопродуктового підкомплексу Вінницької області України презентовано застосування отриманих результатів наукових досліджень розгляданням порівняльної характеристики дієвості процесів отримання чистих прибутків трьох підприємств (які мають замкнений цикл виробництва) та підпроцесів процесу функціонування підприємства на основі моделей Буреннікової (Поліщук)-Ярмоленка складових результативності процесу функціонування складних систем з метою управління процесами. Для цього реалізовано методику використання *SEE*-аналізу, запропоновану в опублікованих роботах зазначених авторів. Застосування експертного методу забезпечило бачення пріоритетів того чи іншого підприємства у процесах функціонування та розвитку, дозволило врахувати результати анкетування при формуванні механізму ефективного функціонування та розвитку цих підприємств (обґрунтовано, що ефективність процесів функціонування та розвитку є пріоритетним завданням усіх розглянутих підприємств підкомплексу (ранг 1, значення 0,2871)).

Додатки

Додаток А

На сьогодні економістами запропоновано близько 200 варіантів розрахунків показників ефективності виробництва, серед яких абсолютні та відносні показники.

Ефективність функціонування, наприклад, підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, як правило, характеризується показниками ефективності:

за Андрійчуком В. - **економічної** (як таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, відповідно до якого отримують вартісні показники ефективності виробництва [Андрійчук В. Економіка аграрних підприємств : [підручник] / В. Андрійчук. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.];

за Мочерним С. - **соціальної** (відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства) [Економічна енциклопедія : у 3-х т. / за ред. С. Мочерного. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.)]

за Дем'яненко С.- **технічної** (здатність підприємства виробити обсяг продукції, використовуючи мінімум ресурсів або виробити як найбільше продукції, використовуючи певну кількість ресурсів) [Дем'яненко С. Менеджмент аграрних підприємств : [навч. посібник] /. – К. : КНЕУ, 2005. – 347 с.]

за Андрійчуком В. - **екологічної** (як збереження екологічного середовища під час зростання продуктивності виробництва і забезпеченні населення екологічно чистими харчовими продуктами) [Андрійчук В. Економіка аграрних підприємств : [підручник] / В. Андрійчук. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.] та ін.

Деякі показники економічної ефективності:

Продуктивність праці визначають як відношення національного доходу до середньої чисельності працівників, зайнятих у його створенні.

Трудомісткість - показник, зворотний продуктивності праці, який відображає кількість затраченої живої праці на виробництво одиниці продукції.

Фондовіддача - це показник, який характеризує ефективність використання засобів праці, тобто кількість продукції, виробленої з одиниці основних виробничих фондів. Він розраховується як відношення вартості виробленої продукції до вартості основних виробничих фондів.

Фондомісткість - це зворотний показник фондовіддачі, який показує вартість витрат виробничих фондів на одиницю виробленої продукції.

Матеріаловіддача характеризує ефективність використаних предметів праці, тобто показує, скільки вироблено продукції на одиницю витрачених матеріальних ресурсів (сировини, матеріалів, палива, електроенергії та ін.). Розраховується як відношення вартості виробленої продукції до вартості витрачених матеріальних ресурсів.

Матеріаломісткість є зворотним показником матеріаловіддачі, який характеризує вартість витрат матеріальних ресурсів на одиницю виробленої продукції.

Капіталомісткість - це показник, близький до показника фондомісткості продукції. Він визначається як відношення обсягу капітальних вкладень до зумовленого ним приросту обсягу виробленої продукції:

Інтегральний показник ефективності характеризує зв'язок між кількістю одиниць ресурсів, що застосовуються у процесі виробництва, та одержаною кількістю будь-якого продукту (результату діяльності). Більша кількість продукту, отримана за певного обсягу витрат, означає підвищення ефективності. Менший обсяг продукту за певної кількості витрат вказує на зниження ефективності.

Зазначені розрахунки показників ефективності необхідні для прийняття тих чи інших оптимальних управлінських рішень.

Додаток Б

Правове регулювання функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу

Назва нормативного документа	Вплив на господарську діяльність підприємств з виробництва м'яса
1	2
Про Державний бюджет України на 2017 рік. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 3.	Визначає, що державна підтримка для аграріїв на наступний рік становитиме 5,5 млрд грн, тобто - 1% від ВВП всієї країни.
Про кооперацію. Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV (редакція від 01.01.2013 р. на підставі офіційного документу № 5410-17).	Характеризує основні положення кооперації у сільському господарстві, порядок створення, завдання та види кооперативів, принципи членства та управління, економічні засади діяльності та ін.
Про племінну справу у тваринництві. Закон України від 15.12.1993 р. № 3691 із змінами та доповненнями.	Вказує, що племінна справа – це система зоотехнічних, селекційних та організаційно-господарських заходів, спрямованих на поліпшення племінних і продуктивних якостей тварин. Згідно з нормами ст. 5 зазначеного Закону суб'єктами племінної справи у тваринництві є власники племінних (генетичних) ресурсів; підприємства (об'єднання) з племінної справи, селекційні, селекційно-технологічні та селекційно-гібридні центри, іподроми, станції оцінки племінних тварин; підприємства, установи, організації, незалежно від форм власності, та фізичні особи, які надають відповідні послуги та беруть участь у створенні та використанні племінних (генетичних) ресурсів; власники неплемінних тварин – споживачі племінних (генетичних) ресурсів та замовники послуг з племінної справи у тваринництві. Згідно з нормами ст. 1 зазначеного Закону племінними та (генетичними) ресурсами є тварини, сперма, ембріони, яйцеклітини, які мають племінну (генетичну) цінність.
Про інноваційну діяльність. Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV (редакція від 16.10.2012 р. на підставі документу № 5460-VI).	Характеризує правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом.
Про державну підтримку сільського господарства України. Закон України від 24.06.2004р. № 1877-IV із змінами та доповненнями.	Визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінovій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення.

Продовження додатку Б

<p>Податковий кодекс України щодо врегулювання окремих питань оподаткування. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 43 із урахуванням від 13.07.2017 N 2143-VIII /2143-19.</p>	<p>Статтею 165 Податкового кодексу України (далі за текстом – ПКУ) визначено, в яких випадках доходи від продажу власної сільгосппродукції (продукції тваринництва) підлягають оподаткуванню, а в яких – звільняються.</p> <p>Відповідно до пункту 209.2 статті 209 Кодексу, з урахуванням змін, внесених Законом України від 24 грудня 2015 року № 909-VIII, розмір суми ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету та перерахуванню на спеціальні/поточні рахунки, залежить від виду сільськогосподарської продукції, що реалізується (зернові та технічні культури, продукція тваринництва, інша сільськогосподарська продукція).</p> <p>Із урахуванням змін від 13.07.2017 N 2143-VIII /2143-19/ спецрежиму з ПДВ для сільгосптоваровиробників з 1 січня 2017 року вже не буде. Закладена ще торічними змінами норма пп. 4 п. 2 підр. XIX ПКУ, за якою з 01.01.2017 р. дія статті 209 ПКУ припиняється (через її виключення з ПКУ), не змінюється.</p>
<p>Про продовольчу безпеку України. Закон України від 22 грудня 2011 року № 4227-VI.</p>	<p>Характеризує правові, економічні, соціальні, екологічні та організаційні засади державної політики у сфері формування продовольчої безпеки, є основою для розробки нормативно-правових актів, цільових програм розвитку та проектів.</p>
<p>Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва. Постанова КМУ від 20.08.2008 р. № 729.</p>	<p>Визначає підходи до державної підтримки створення і функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із заготівлі, переробки та збуту продукції тваринництва, шгучного осіменіння тварин та ін.; відшкодування підприємствам АПК ставок за користування кредитом у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку, але не більше ніж передбаченої банком у кредитному договорі, за рахунок коштів державного бюджету для будівництва і реконструкції тваринницьких та птахівничих комплексів і ферм, закупівлі племінного молодняку, техніки та технологічного обладнання; придбання племінної худоби і птиці на умовах фінансового лізингу.</p>
<p>Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року.</p>	<p>Визначає першочергові пріоритетні завдання, заходи координації дій місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу та населення регіону, які спрямовані на реалізацію визначених стратегічних завдань.</p>

*Джерело: сформовано автором.

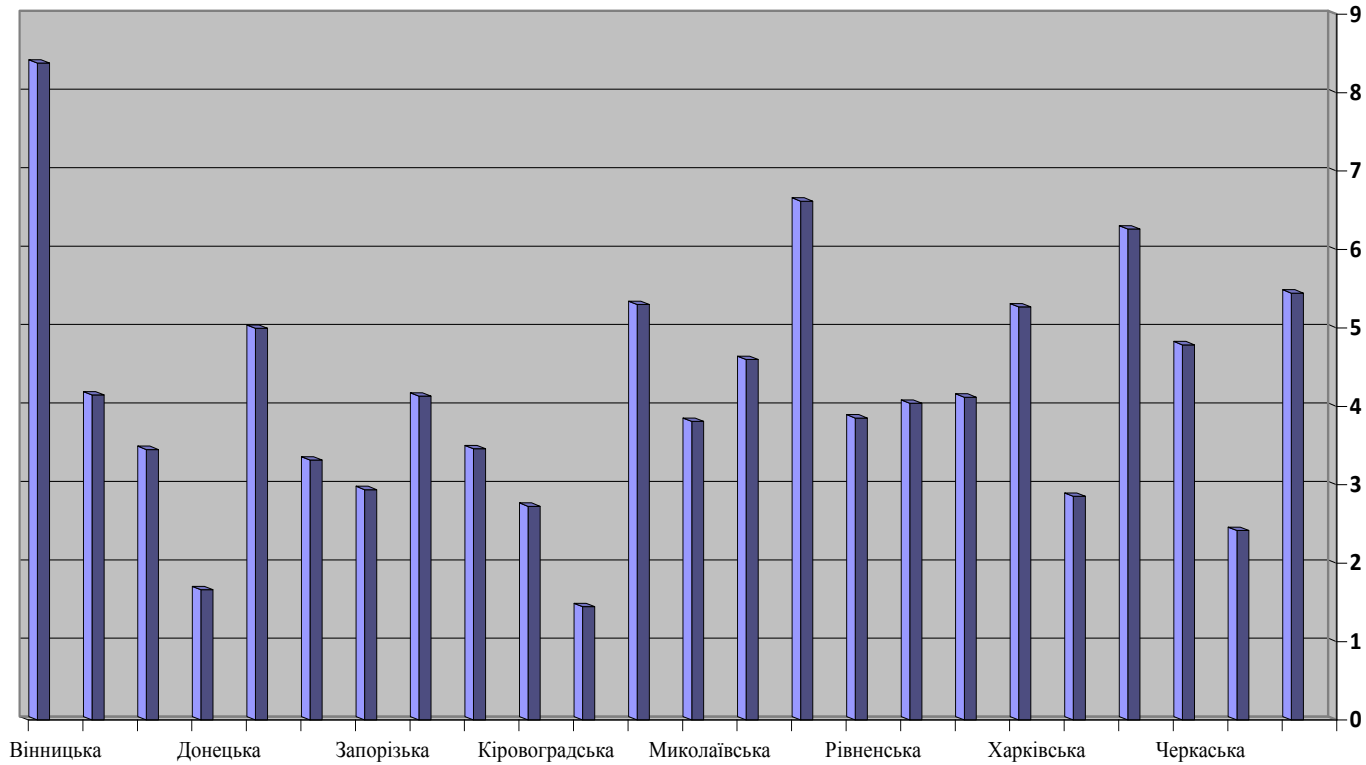
Додаток В

Питома вага кількості великої рогатої худоби у господарствах усіх категорій по регіонах України у 2016 р. (за попередніми даними), %*

*Джерело: побудовано автором на основі [163].

За попередніми даними питома вага поголів'я великої рогатої худоби в господарствах усіх категорій у Вінницькій області в 2016 р. серед інших регіонів України була найбільшою – майже 9%.

**Питома вага кількості великої рогатої худоби у господарствах усіх категорій
по регіонах України у 2016 р. (за попередніми даними), %***

*Джерело: побудовано автором на основі [163].

Додаток Д

Загальна економічна стратегія розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу (парадигма, заходи у вигляді локальних стратегій розвитку) як систем з управлінням*

Парадигма релевантної імплікації “ресурси – структура (поведінка) – ефективність – розвиток системи”

Суб'єкти стратегії управління розвитком
Органи державної влади (ВРУ, ВР АРК, КМУ, Міністерства інфраструктури, ДАУТК)
Органи регіональної та місцевої влади (місцеві державні адміністрації)
Органи місцевого самоврядування, неурядові інституції)
Громадські організації
Агенції регіонального розвитку Вінницької області

Загальна економічна стратегія розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу

Локальні стратегії:

виробнича (наприклад, організація системи поглибленої переробки продукції для збільшення частки доданої вартості та ін.);
інноваційна (формує підходи до застосування інноваційних виробництв, зростання підприємств з високотехнологічними виробництвами, створення науково-технічних парків тощо, до підтримки інноваційного бізнесу шляхом створення інноваційних центрів з експертними, навчальними та інформаційними функціями, венчурними фондами та ін.);
маркетингова (орієнтує на просування продукції на ринку із урахуванням попиту та пропозиції);
екологічна (забезпечує застосування екологічних ресурсів товаровиробництв, енергоощадження тощо; підвищення рівня врахування пріоритетів захисту довкілля та екологічної безпеки та ін.);
організаційна (зокрема, створення рівних умов для підтримки сільськогосподарських виробників незалежно від їх організаційно-правової форми господарювання);
інвестиційна (пошук джерел, варіантів, механізмів залучення інвестицій; запобігання обмеженості власних інвестиційних ресурсів підприємств для модернізації виробництва тощо);
фінансова (спрямування власних, залучених та інших коштів на розвиток підприємства, застосування дешевих кредитів та ін.);
кадрова (наприклад, приведення у відповідність професійно-освітнього рівня робочої сили потребам ринку, якісний розвиток профтехосвіти; зменшення рівня відтоку активних і кваліфікованих працівників за межі області в пошуках більш високих заробітних плат з-за недостатніх пропозицій робочих місць у сільській місцевості тощо);
логістична (забезпечення переміщення й зберігання продукції і сировини для забезпечення виробництва та продажу);
цінова (запобігання диспаритету цін на продукцію, що гальмують відтворювальні процеси у підкомплексі тощо);
технологічна (зростання технологічного потенціалу, у т.ч. на базі технічного переоснащення виробництва на основі впровадження інноваційних проектів, ресурсозберігаючих, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів тощо) та ін.

Ефективність функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу

*Джерело: власна розробка.

Додаток Ж

Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року

Операційна ціль 2.3. Підтримка інтенсивного розвитку в усіх секторах сільського господарства

Індикатори:

- сума кредитних коштів наданих сільгоспвиробникам;
- кількість малих та середніх сільгосптоваровиробників;
- обсяг валової сільськогосподарської продукції;
- рівень доходів індивідуальних домогосподарств;
- рівень безробіття у сільській місцевості;
- обсяг експорту сільськогосподарської продукції;
- рівень забезпеченості області агропродукцією власного виробництва;
- кількість впроваджених інноваційних технологічних процесів у сільському господарстві;
- показники складових ефективності окремих процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу* (за результатами *SEE*-аналізу з урахуванням F-імпульсів).**

Очікувані результати:

- впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку АПК;
- гармонізація директив ЄС щодо сертифікації продукції аграрного виробництва для підвищення якості та конкурентоспроможності;
- збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва та експортного потенціалу;
- повне забезпечення науково-обґрунтованих норм харчування для населення по всіх продуктах;
- підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, що забезпечить розширене відтворення за рахунок власних коштів галузі;
- якісні зміни у структурі (поведінці) підприємств на підґрунті кращого використання ресурсів, зростання ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств (зокрема, підприємств м'ясопродуктового підкомплексу), подальший розвиток підприємств;*
- підвищення ефективності процесів функціонування та розвитку підприємств (зокрема, підприємств м'ясопродуктового підкомплексу);*
- збільшення рівня самозабезпеченості галузі альтернативними джерелами енергії;
- розширення обсягів органічного землеробства та збільшення частки виробництва екологічно чистої продукції у валовій продукції сільського господарства;
- розширення можливостей процесів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, підвищення ефективності та результативності цих процесів на основі реалізації загальної економічної стратегії

процесів ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу (з такими локальними стратегіями, як інноваційна, маркетингова, екологічна, організаційна, виробнича, фінансова, кадрова, логістична, цінова, технологічна та ін., котрі сформовані не за принципом пріоритетності, а за принципом паралельності реалізації локальних стратегій); *

– реалізація механізму процесів ефективного функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу (як властивостей систем) у двох площинах: як процесу функціонування і як процесу розвитку;*

– забезпечення створення нових робочих місць в сільській місцевості та ріст доходів сільського населення;

– збільшення обсягів валової продукції сільського господарства; – висока якість сільськогосподарської продукції;

– залучення інвестицій в сферу агропромислового комплексу;

– мінімізація залежності вітчизняного виробника від імпортової сировини;

– забезпечення імпортозаміщення деяких видів продукції, особливо м'ясо-молочної, овочів та фруктів, що призводить до скорочення власного виробництва.

Заходи:

– розвиток аграрного ринку;

– розвиток м'ясопродуктового підкомплексу, зокрема, галузі тваринництва на основі дії удосконаленого механізму функціонування та розвитку підприємств підкомплексу;*

– сприяння залученню інвестицій в аграрний сектор;

– формування сприятливого фінансово-кредитного середовища для сільськогосподарських товаровиробників;

– нарощення економічного потенціалу аграрних підприємств внаслідок підвищення продуктивності рослинництва і тваринництва;

– підвищення ресурсного потенціалу м'ясо продуктового підкомплексу з урахуванням потреб у виробничих потужностях на основі як державної підтримки, так і зростання ефективності та результативності функціонування підприємств підкомплексу;*

– реалізація порівняльного аналізу дієвості процесів отримання чистих прибутків підприємств як спроможності процесу давати певний результат – позитивний, нейтральний чи негативний для окреслення стратегічних напрямів функціонування та розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу;**

– здійснення *SEE*-аналізу дієвості процесу (наприклад, процесу отримання чистого прибутку підприємств)* за допомогою комплексу моделей складових ефективності з метою прийняття науково-обґрунтованих управлінських рішень щодо розвитку цих підприємств;**

– запровадження наукових засад землекористування та ведення тваринництва з урахуванням особливостей кожного району;

– розробка комплексної Програми сталого розвитку АПК області;

– підтримка заходів спрямованих на охорону земель і відтворення родючості ґрунтів, удосконалення земельних відносин в аграрному секторі;

- створення рівних умов для підтримки сільськогосподарських виробників незалежно від їх організаційно-правової форми господарювання;
- зміна структури виробництва сільськогосподарської продукції та організація системи поглибленої її переробки для збільшення частки доданої вартості;
- розвиток сільськогосподарського підприємництва та кооперації через створення сприятливих економічних умов для започаткування і організації діяльності, зокрема державної підтримки, формування та поліпшення матеріально-технічної бази кооперативних формувань;
- формування ефективної системи інноваційного забезпечення агропромислового виробництва шляхом створення науково-виробничих кластерів, науково-технічних парків та реалізації засад інноваційно-інвестиційної моделі розвитку галузі АПК;
- створення сприятливих умов для нарощення експортного потенціалу аграрної галузі, захисту вітчизняного товаровиробника на світовому ринку;
- розвиток галузей переробки сільгосппродукції з зменшенням сировинної складової у структурі експорту вітчизняної продукції та отримання доданої вартості;
- навчання молодих громадян, які виявили бажання створити фермерські господарства;
- співпраця з товарними ринками, що інтенсивно розвиваються;
- сприяння розвитку конкуренції на ринках збуту сільськогосподарської продукції;
- сприяння прискоренню впровадження європейської системи сертифікації для продукції та послуг, що виробляються в області;
- надання сільськогосподарським підприємствам технічної, технологічної та освітньої підтримки з метою розвитку високотехнологічного, енергозберігаючого та ефективного виробництва.

*Пропозиції автора.

** Пропозиції автора на основі моделей та комплексу показників складових ефективності та результативності Буреннікової-Ярмоленка.

Примітка. Анкета щодо визначення проблем та перспектив функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу

Запрошуємо Вас взяти участь в анкетуванні. Результати опитування будуть використані для розробки рекомендацій, методичного та методологічного забезпечення управління підприємствами м'ясопродуктового підкомплексу. Усі відповіді є конфіденційними. Можливими є декілька варіантів відповідей.

1. На якому етапі знаходиться Ваше підприємство:
  - реорганізації;
  - реструктуризації;
  - оновлення виробництва (розвиваються новітні технології переробки та виробництва продукції);
  - стабільного функціонування;
  - розвитку;
  - спаду.
2. Яким є фінансовий стан на Вашому підприємстві протягом останніх п'яти років:

- стабільним;
- збитковим;
- прибутковим;
- погіршився;
- значно погіршився;
- покращився.

3. Чи вистачає Вашому підприємству власних коштів для здійснення діяльності:

- так;
- ні.

4. Які основні напрями покращення діяльності підприємства є доцільними:

- підвищення ефективності діяльності підприємства;
- введення інновацій;
- залучення інвестицій, у тому числі іноземних;
- покращення ресурсного забезпечення;
- якісні зміни в структурі підприємства;
- підвищення кваліфікації працівників;
- покращення матеріально-технічної бази;
- реорганізація управлінської діяльності;
- загальний розвиток підприємства;
- інше (вказіть).

5. Оберіть чинники, які впливають на функціонування Вашого підприємства:

- рівень досконалості структури підприємства;
- можливість кооперування;
- якість організації управління ресурсами;
- технології;
- маркетинг;
- логістика;
- налагодження роботи з посередницькими організаціями;
- зміни в законодавстві;
- цінова політика;
- дії органів влади;
- конкуренція;
- зміни у податковій системі;
- стан економіки в цілому;
- інше (вказіть).

Дякуємо за Вашу участь та об'єктивні відповіді!

Додаток 3

Інформація про м'ясопереробні підприємства Вінницької області

№ з/п	Назва	Асортимент	Місце знаходження
1	2	3	4
1	КОЗЯТИНСЬКИЙ М'ЯСОКОМБІНАТ, ПАТ	Вироби ковбасні / Копченості / М'ясо / М'ясні напівфабрикати / Консерви	Вінницька обл., м. Козятин, вул. Довженко
2	БАРСЬКИЙ ПТАХОКОМБІНАТ, ПУАТ	Вироби ковбасні / Консерви м'ясні / Субпродукти	Вінницька обл., Барський р-н, с. Бар, вул. Кармелюка, 1
3	ЛІТИНСЬКИЙ М'ЯСОКОМБІНАТ, ТОВ	Ковбасні вироби / Варені ковбаси / Варено-копчені ковбаси / Вироби з м'яса птиці / Вироби зі свинини та яловичини / Ковбаси ліверні та паштетні / Напівкопчені ковбаси / Сирокопчені та сирі в'ялені ковбаси / Смажені ковбаси / Сосиски, сарделі	Вінницька обл., Літинський р-н, смт. Літин, вул. Сосонське шосе, 8
4	ТРІУМФ, ТОВ	М'ясні вироби / Ковбаси	Вінницька обл., м. Хмільник, вул. Держинського, 47
5	НАДІЯ, СПОЖИВЧЕ ТОВАРИСТВО	Ковбаси варені / Ковбаси шинкові / Ковбаси сухі (твердокопчені) / Ковбаси, сосиски	Вінницька обл., Бершадський р-н, м. Бершадь, вул. Червоноармійська, 192
6	АВАЧА, ПП	Ковбаси варені / Ковбаси копчені / Ковбаси, сосиски, сардельки яловичі / Ковбаси, сосиски, сардельки свинячі	Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Лука-Мелешківська, пров. Привокзальний, 1
7	ВІК, ТОВ	Ковбаси варені / Ковбаси копчені / Ковбаси, сосиски	м. Вінниця, вул. Тарногородського, 39а
8	ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ М'ЯСОКОМБІНАТ, ПАТ	Виробництво м'яса та м'ясопродуктів / М'ясо / Свинина / Яловичина / М'ясо в блоках заморожене /...	Тростянецький р-н, смт. Тростянець, вул. Соборна (Леніна), 16
9	КВАРТЕТ, ТОВ	М'ясо і дичина перероблені і консервовані	Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Дорожнє, вул. Київська, 1а

Продовження додатку 3

1	2	3	4
10	УКРАЇНА-О, АГРОФІРМА, ТОВ	Бекон, свиняча копчена грудинка / Ковбаси варені / Ковбаси копчені / Ковбаси сухі (твердокопчені) / Ковбаси, сосиски, сардельки яловичі / Ковбаси, сосиски, сардельки свинячі / Окіст варений / Окорок копчений / Салямі	Вінницька обл., Чечельницький р-н, с. Каташин, вул. Леніна, 1
11	ПОДІЛЛЯ АГРОІНВЕСТ, ТОВ	Вирощування свиней	Вінницька обл., Хмільницький р-н, с. Скаржинці, вул. Парсяка, 30а
12	С.В. РУБІН, МАЛЕ ПІДПРИЄМСТВО, ТОВ	Продукція: М'ясопродукти / Напої / Продукти молочні / Продукти харчування	м. Вінниця, вул. 40 років
13	ОДИГТІРІЯ, КП ВІННИЦЬКОЇ РАЙСПОЖИВСПІЛКИ	Бекон, свиняча копчена грудинка / Варено-копчені ковбаси / Шинка запечена / Ковбаси варені / Ковбаси копчені / Ковбаси ліверні / Ковбаси сухі (твердокопчені) / Ковбаси, сосиски, сардельки яловичі / Ковбаси, сосиски, сардельки свинячі / Кров'яні ковбаси / М'ясо копчене / Окорок варений / Окорок копчений / Салямі	Вінницька обл., Вінницький р-н, смт. Вороновиця, вул. Леніна, 20
14	ТУЛЬЧИНМ'ЯСО, ТОВ	Ковбасні вироби та м'ясні напівфабрикати / Варені ковбаси / Сосиски та сардельки / Варено-копчені ковбаси / Напівкопчені ковбаси / Копченості / Сирокопчені та сиров'ялені вироби / М'ясні снеки / Ліверні ковбаси / Паштети	Вінницька обл., Тульчинський р-н, м. Тульчин, вул. Желюка, 22
15	ОРАТІВ М'ЯСО, ТОВ	Розведення свиней, Виробництво м'яса, Виробництво м'ясних продуктів,	Вінницька обл., Оратівський р-н, с. Оратів, вул. Івана Франка, 5
16	ЯМПІЛЬСЬКИЙ КОНСЕРВНИЙ ЗАВОД, ПАТ	М'ясо і дичина перероблені і консервовані	Вінницька обл., Ямпільський р-н, м. Ямпіль, вул. Котовського, 6

Продовження додатку 3

1	2	3	4
17	ЗЕРНО, ФІРМА, ПП	М'ясна продукція	Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Іванівка
18	ЯКУШИНЕЦЬКЕ, ПРАТ	Поросята / Свині для розведення стада / Свині племінні	Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Якушинці, вул. Акціонерна, 9
19	ПРЕСТИЖ-ВО, ТОВ	Бекон, свиняча копчена грудинка / Ковбаси варені / Ковбаси копчені / Ковбаси ліверні / Ковбаси сухі (твердокопчені) / Ковбаси, сосиски, сардельки яловичі / Ковбаси, сосиски, сардельки свинячі / М'ясо копчене / Окорок копчений / Салямі	Вінницька обл., Вінницький р-н , с. Якушинці
20	ВІННИЦЬКИЙ КОНСЕРВНИЙ ЗАВОД, ТОВ	Консерви та готові продукти з яловичини та телятини	м. Вінниця, вул. Енгельса, 33
21	АГРОКОМПЛЕКС ХМІЛЬНИКПРОДУКТ, ПРАТ (РАДОЙ™)	Розведення птиці, Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., м. Хмільник, вул. Північна, 44
22	ПОТУЖНІ, ТОВ	Розведення великої рогатої худоби, Розведення овець, кіз, коней, Розведення свиней, Розведення птиці, Розведення інших тварин	м. Вінниця, вул. Визволення, 2 ,офіс 104/2
23	ЖМЕРИНСЬКІ КОВБАСИ, ТЗОВ'	Свинина солена, сушена чи копчена: окісті, лопатки / Вироби ковбасні непечінкові / Вироби ковбасні варені / Вироби ковбасні з м'яса птиці / Вироби ковбасні напівкопчені / Консерви та готові продукти з яловичини та телятини / Яловичина свіжа туші, напівтуші, четвертини / Свинина свіжа туші, напівтуші / Субпродукти харчові	Вінницька обл., м. Жмеринка, вул. Верхня Трудова, 35

Продовження додатку 3

1	2	3	4
24	БЕРШАДСЬКЕ, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВАТ ПО ВИРОЩУВАННЮ НАСІННЯ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ	Худоба велика рогата для розведення стада / Худоба велика рогата на забій / Худоба велика рогата племінна	Вінницька обл., Бершадський р-н, с. Війтівка, вул. Котовського, 1
25	ТУЛЬЧИНМ'ЯСОПРОДУКТ, ТОВ	Ковбасні вироби та м'ясні напівфабрикати	Вінницька обл., Тульчинський р-н, м. Тульчин, вул. Желюка, 22
26	ДОБРОБУТ, СПОЖИВЧЕ ТОВАРИСТВО	Вироби ковбасні непечінкові/ Вироби ковбасні варені/ Вироби ковбасні з м'яса птиці/ Вироби ковбасні напівкопчені	Вінницька обл., Козятинський р-н, м. Козятин, вул. Довженка, 3
27	КОВБАСОЧКА, ПП	Виробництво м'ясних продуктів	м. Вінниця, вул. Саксаганського, 11, к. 23
28	РОБТІХ, ТОВ	Виробництво м'ясних продуктів	м. Вінниця, вул. Пирогова, 53
29	ОЛІМП, ПП	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Ямпільський р-н, м. Ямпіль, вул. Леніна, 140, к.60
30	ПРОДА, ТОВ	Вироби ковбасні непечінкові/ Вироби ковбасні варені/ Вироби ковбасні з м'яса птиці/ Вироби ковбасні напівкопчені	м. Вінниця, вул. Свердлова, 157, к.68
31	БУДІВЕЛЬНИК, МАЛЕ ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Оратівський р-н, с. Мала Ростівка
32	ЯМПІЛЬ-ПРОДУКТ, ТОВ	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Ямпільський р-н, м. Ямпіль, вул. Гоголя, 37
33	ІНВЕСТБУД, ТОВ ВКФ	Виробництво м'ясних продуктів	м. Вінниця, вул. Тимірязєва, 6 к.57
34	ФІРМА АГРОІНТОРГ, ТОВ	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., м. Калинівка, вул. Коцюбинського, 9
35	ХАРЧОПРОМТОРГ, СП	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Тиврівський р-н, м. Гнівань, вул. Червоноармійська, 10

Продовження додатку 3

1	2	3	4
36	САМЕЙ, ТОВ	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Агрономічне, Мас-В Ярослава Мудрого 9
37	М'ЯСОПРОДУКТ, КООПЕРАТИВНЕ ПІДПРИЄМСТВО	Виробництво м'яса/ Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Чернівецький р-н, смт. Чернівці, вул. Леніна, 181
38	КОРНАВА, МПП	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Оратівський р-н, с. Заруддя, вул. Центральна, 3
39	НІЛ, ПП	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., м. Хмільник, вул. Тарашанська, 5
40	СПОЖИВЧЕ ТОВАРИСТВО "ПРОМТОРГ "МІК" ТЕПЛИЦЬКОЇ РАЙСПОЖИВСПІЛКИ	Вироби ковбасні непечінкові/ Вироби ковбасні варені/ Вироби ковбасні з м'яса птиці	Вінницька обл., Теплицький р-н, смт. Теплик, вул. Івана Франка, 23
41	МРІЯ, ТОВ	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Оратівський р-н, смт. Оратів, вул. Леніна, 68
42	КОМУНСЕРВІС, ТОВ	Виробництво м'ясних продуктів	м. Вінниця, вул. Пушкіна, 6, к 1
43	ГАРУН, ТОВ МОГИЛІВ- ПОДІЛЬСЬКЕ М'ЯСОПЕРЕРОБНЕ ПІДПРИЄМСТВО	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., м. Могилів- Подільський, пр-т Незалежності, 152
44	ЛИПОВЕЦЬКИЙ КОВБАСНИЙ ЦЕХ, КООПЕРАТИВНЕ ПІДПРИЄМСТВО	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Липовецький р-н, смт. Липовець, вул. Леніна, 84
45	ЖМЕРИНСЬКИЙ М'ЯСОКОМБІНАТ, ТОВ	Ковбаси, сосиски, сардельки яловичі / Ковбаси, сосиски, сардельки свинячі / / М'ясо варене полуконсервованное / Окіст варений / Окорок копчений / Паштети м'ясні / Паштети, пасти запечені з яловичини і телятини / Паштети, пасти запечені з свинини / Салямі	Вінницька обл., м. Жмеринка, вул. Верхня Трудова, 35

Продовження додатку 3

1	2	3	4
46	ВИРОБНИЧО-ТОРГОВЕЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОННОГО СПОЖИВЧОГО ТОВАРИСТВА (ВИРОБНИЧО-ТОРГІВЕЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОННОГО СПОЖИВЧОГО ТОВАРИСТВА, ВТП РССТ КООП. АВТ.)	Вироби ковбасні непечінкові/ Вироби ковбасні варені/ Вироби ковбасні з м'яса птиці	Вінницька обл., м. Хмільник, вул. Суворова, 4
47	ШАНС, СПОЖИВЧЕ ТОВАРИСТВО	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Муровано-Куриловецький р-н, смт. Муровані Курилівці, вул. Леніна, 3
48	ГНІВАНЬСЬКА КОВБАСНА ФАБРИКА, ТОВ	Виробництво м'яса/ Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Тиврівський р-н, м. Гнівань, вул. Червоноармійська, 10
49	ЛІДЕР-КДП, СПОЖИВЧЕ ТОВАРИСТВО	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Ліпінський р-н, смт. Ліпін, вул. Інтернаціональна, 25
50	АБЕТКА СМАКУ, ТЗОВ (ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "АБЕТКА СМАКУ")	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Калинівський р-н, м. Калинівка, вул. Коцюбинського, 9
51	ЛУЧАНСЬКИЙ КОМБІНАТ ПО ВИРОБНИЦТВУ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ, ТОВ	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Зарванці, вул. Інженерна, 5
52	ЄВРОЛАЙН, ТОВ ІНВЕСТИЦІЙНО-ПРОМИСЛОВА КОМПАНІЯ	Виробництво м'ясних продуктів	м. Вінниця, вул. Енгельса, 33
53	ПРОДТОРГІНВЕСТ+, ТЗОВ (ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ 'ПРОДТОРГІНВЕСТ+')	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Сосонка, вул. Червоноармійська, 57

Продовження додатку 3

54	АГРОФІРМА ДЕПАСЛОВ, ТЗОВ (ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ 'АГРОФІРМА ДЕПАСЛОВ')	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Томашпільський р-н, с. Липівка
55	ДКФ ГРОНО, ТОВ	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Дорожне, вул. Київська, 1а
56	СТАНДАРТ-СВ, ПП	Виробництво м'ясних продуктів	Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Якушинці, вул. Депутатська, 40

*Довідково: Основні показники розвитку ринку ковбасних виробів
в цілому по Україні (тонни)*

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Виробництво	283000	292000	294000	294000	267000	234154
Експорт	233,2	681,4	1566,2	1401,2	932,3	359,5
Імпорт	979,6	3321,9	1433,6	1052,3	738,3	364,7

Джерело: дані Держстату

Додаток К
Інформація про м'ясопереробні підприємства
Вінницької області за регіонами

Регіон	Кількість підприємств
Вінницький р-н	11
м. Вінниця	10
м. Хмільник	4
Оратівський р-н	4
Ямпільський р-н	3
Літинський р-н	3
м. Жмеринка	2
Тиврівський р-н	2
Бершадський р-н	2
м. Козятин	2
Калинівський р-н	2
Тульчинський р-н	2
Барський р-н	1
Липовецький р-н	1
Теплицький р-н	1
м. Могилів-Подільський	1
Томашпільський р-н	1
Хмільницький р-н	1
Муровано-Куриловецький р-н	1
Тростянецький р-н	1
Чернівецький р-н	1
Чечельницький р-н	1

Додаток Л1

Деякі показники складових ефективності (як частини цілого) та результативності (як цілого) підпроцесів процесу функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу*

Найменування показника	Позначення	Формула для розрахунків
Загальної продукції процесу	V_i	
Витратності економічного процесу	Z_i	
Дохідності економічного процесу	G_i	$G_i = V_i - Z_i$
Результативності процесу	R_i	$R_i = K_i \cdot E_i$
Індекс результативності процесу	J_{Ri}	$J_{Ri} = R_i / R_{i-1}$
Кінцевої продукції (масштабності) процесу	K_i	$K_i = G_i + Z_i \cdot G_i / V_i$
Необхідної продукції процесу	K_{Gi}	$K_{Gi} = K_i \cdot G_i / V_i$
Доданої продукції процесу	K_{Zi}	$K_{Zi} = K_i - K_{Gi}$
Індекс масштабності процесу	J_{Ki}	$J_{Ki} = K_i / K_{i-1}$
Ефективності економічного процесу	E_i	$E_i = V_i / Z_i$
Кількісної складової ефективності процесу	E_{1i}	$E_{1i} = E_i - 1$
Індекс ефективності процесу	J_{Ei}	$J_{Ei} = E_i / E_{i-1}$
Якості економічного процесу	E_{2i}	$E_{2i} = V_i / G_i$
Індекс якості економічного процесу	$J_{E_{2i}}$	$J_{E_{2i}} = E_{2i} / E_{2(i-1)}$
Індекс кількісної складової ефективності економічного процесу	$J_{E_{1i}}$	$J_{E_{1i}} = J_{Ei} / J_{E_{2i}}$

*Джерело: [64].

Додаток Л2
Індекси складових результативності процесу, стан процесу
та дії щодо управління ним*

Індекс	Проміжок зміни	Стан процесу	Дії щодо управління
Результативності $J_R = J_K \cdot J_E$	1) $J_R > 1$	Зростання результативності	Забезпечити неменший рівень
	1.1.1) $J_K \geq 1$	Збільшення масштабності	Забезпечити неменший рівень
	1.1.2) $J_E < 1$	Падіння ефективності	Забезпечити зростання ефективності
	1.2.1) $J_K < 1$	Зменшення масштабності	Забезпечити зростання масштабності
	1.2.2) $J_E \geq 1$	Зростання ефективності	Забезпечити неменший рівень
	1.3.1) $J_K \geq 1,$	Збільшення масштабності	Забезпечити неменший рівень
	1.3.2) $J_E \geq 1.$	Зростання ефективності	Забезпечити неменший рівень
	2) $J_R \leq 1$	Падіння результативності	Забезпечити зростання результативності
	2.1.1) $J_K \leq 1$	Зменшення масштабності	Забезпечити зростання масштабності
	2.1.2) $J_E \leq 1$	Падіння ефективності	Забезпечити зростання ефективності
	2.2.1) $J_K \leq 1$	Зменшення масштабності	Забезпечити зростання масштабності
	2.2.2) $J_E \geq 1$	Зростання ефективності	Забезпечити неменший рівень
	2.3.1) $J_K > 1$	Зростання масштабності	Забезпечити неменший рівень
	2.3.2) $J_E \leq 1$	Падіння ефективності	Забезпечити зростання ефективності

*Джерело: [65].

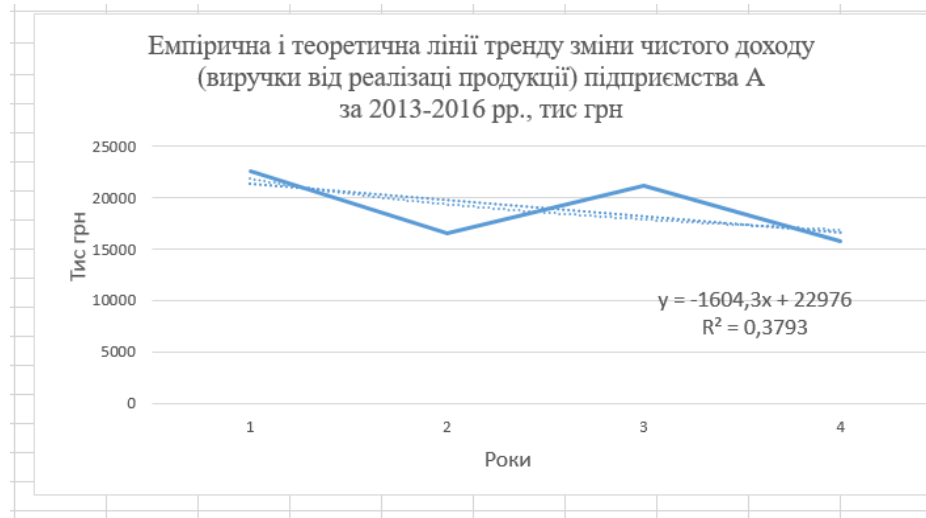

Рис. Шкала оцінювання рівня результативності процесу*

*Джерело: [65]

Кореляційно-регресійні моделі зміни чистого доходу (виручки від реалізації продукції) підприємств А, Б та В у часі за 2013-2016 рр., тис грн (додатки М, М1-М5)

Підприємство А (додатки М, М1)

Джерело: власна розробка

Примітка. Методика обчислення показника Херста для визначення трендовості динамічного ряду):

Доведено, що показник Херста пов'язаний з коефіцієнтом нормованого розмаху (R/S). Для більшості динамічних рядів виконуються твердження:

$$R/S = (A \cdot N)^H, \quad (3)$$

де R/S – нормований розмах від накопиченого середнього, S – стандартне відхилення, A – константа для кожного конкретного процесу, N – кількість спостережень, H – показник Херста, до того ж, $0 < H < 1$, що характеризує фрактальну розмірність процесу.

Наведемо алгоритм розрахунку показника Херста.

1. Перетворення вихідного часового ряду довжини M у часовий ряд довжини $N = M - 1$ на основі використання наступного правила:

$$n_i = \log(m_{i+1} / m_i), \quad i = 1, 2, 3, \dots, (M-1), \quad (4)$$

де m_i – значення вихідного ряду в точці i , n_i – значення нового ряду в тій же точці.

2. Розрахунок середнього арифметичного ряду спостережень:

$$\bar{X} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N x_i. \quad (5)$$

$$S = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (x_i - \bar{X})^2}. \quad (6)$$

4. Розрахунок накопиченого відхилення членів ряду від середнього:

$$Z_n = \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X}). \quad (7)$$

5. Розрахунок розмаху R накопиченого відхилення ("розмах" часового ряду – різниця найбільшого й найменшого накопиченого відхилення від поточного середнього на даному інтервалі часу):

$$R = \max_{1 \leq i < j \leq N} \{Z_j\} - \min_{1 \leq i < j \leq N} \{Z_i\}. \quad (8)$$

6. Нормування розмаху R шляхом ділення на стандартне відхилення S , яке обчислюється для N значень.

7. Логарифмування R/S та AN .

8. Побудова графіка залежності функції $\log(R/S)$ від $\log(AN)$.

9. Знаходження шляхом лінійної апроксимації графіка тангенса кута його нахилу, що є показником Херста, тобто величина H дорівнює коефіцієнту апроксимуючої лінійної залежності, побудованої методом найменших квадратів (МНК):

$$\log(R/S) = H \log A + H \log N. \quad (9)$$

Звідки,

$$H = \frac{\log(R/S)}{\log A + \log N}. \quad (10)$$

Слід зауважити, що методика визначення фрактальних характеристик динамічних рядів на основі R/S -аналізу з використанням алгоритму (4) – (10) може бути використана тільки для невеликих масивів даних.

У випадку, коли обсяг вибірки становить значну величину (кілька тисяч позицій), доцільно використовувати модифікацію запропонованого алгоритму, в якому:

1. Динамічний ряд $N(t)$ розбивається на A суміжних періодів довжини n .

2. Визначається середнє значення нормованого розмаху

$$(R/S)_n = \frac{1}{A} \sum_{i=1}^A (R_i/S_i)_n, \quad (11)$$

де R_i – максимальний розмах i -го періоду, S_i – вибіркове відхилення, розраховане для кожного періоду.

3. Визначення $\log(R/S)_n$ та $\log(n)$.

4. Побудова лінійної регресії $\log(R/S)_n = f(\log(n))$, у якій оцінка параметра "нахил" буде дорівнювати оцінці показника Херста H .

Джерело: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1944

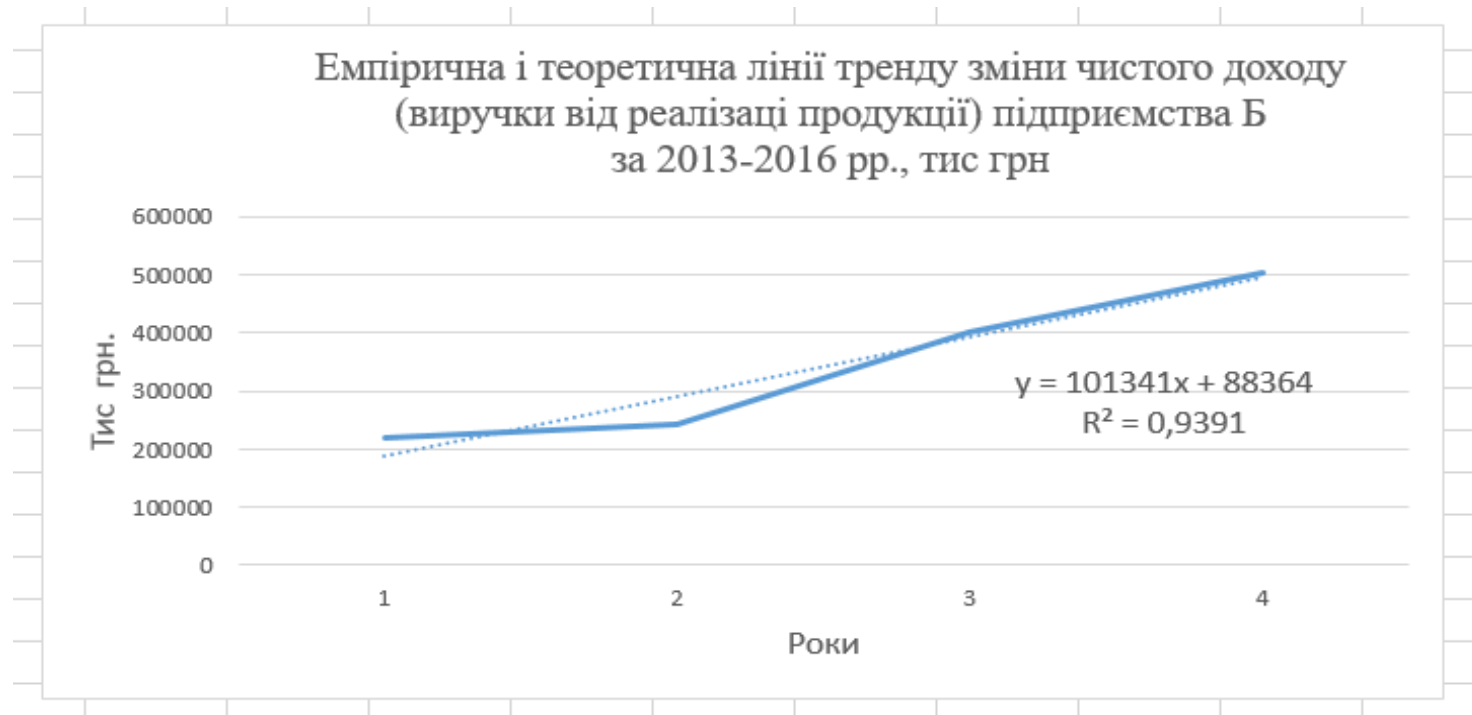
	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	ВЫВОД ИТОГОВ								
2									
3	<i>Регрессионная статистика</i>								
4	Множественный R	0,615862605							
5	R-квадрат	0,379286749							
6	Нормированный R-квадрат	0,068930123							
7	Стандартная ошибка	3245,019129							
8	Наблюдения	8							
9									
10	Дисперсионный анализ								
11		<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
12	Регрессия	1	12868892,45	12868892,45	1,222099732	0,384137395			
13	Остаток	2	21060298,3	10530149,15					
14	Итого	3	33929190,75						
15									
16		<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
17	У-пересечение	22976	3974,320536	5,781113977	0,028641794	5875,878896	40076,1211	5875,878896	40076,1211
18	Переменная X 1	-1604,3	1451,216672	-1,105486197	0,384137395	-7848,381377	4639,781377	-7848,381377	4639,781377
19									
20									
21									
22	ВЫВОД ОСТАТКА								
23									
24	<i>Наблюдение</i>	<i>Предсказанное Y</i>	<i>Остатки</i>	<i>Стандартные остатки</i>					
25	1	21371,7	1171,3	0,442075566					
26	2	19767,4	-3219,4	-1,215075623					
27	3	18163,1	2924,9	1,103924548					
28	4	16558,8	-876,8	-0,330924491					

Додаток МІ

Рівняння регресії: $Y = -1604,3x + 22976$.

Прогнозні значення виручки від реалізації продукції на наступні періоди: $Y = 21371,7; 19767$ (тис. грн.).

Підприємство Б (додатки М2-М3)

Додаток М2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	ВЫВОД ИТОГОВ								
2									
3	<i>Регрессионная статистика</i>								
4	Множественный R	0,969070275							
5	R-квадрат	0,939097197							
6	Нормированный R-	0,908645796							
7	Стандартная ошибк	40805,285							
8	Наблюдения	8							
9									
10	Дисперсионный анализ								
11		<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
12	Регрессия	1	51349484701	51349484701	30,83921103	0,030929725			
13	Остаток	2	3330142568	1665071284					
14	Итого	3	54679627269						
15									
16		<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
17	Y-пересечение	88363,5	49976,06353	1,768116449	0,219070955	-126666,1462	303393,1462	-126666,1462	303393,1462
18	Переменная X 1	101340,5	18248,67822	5,553306315	0,030929725	22822,77485	179858,2252	22822,77485	179858,2252
19									
20									
21									
22	ВЫВОД ОСТАТКА								
23									
24	<i>Наблюдение</i>	<i>Предсказанное Y</i>	<i>Остатки</i>	<i>Стандартные остатки</i>					
25	1	189704	29433	0,883412916					
26	2	291044,5	-47831,5	-1,435632279					
27	3	392385	7364	0,221025812					
28	4	493725,5	11034,5	0,331193552					

Додаток МЗ

Рівняння регресії: $Y = 101340,5x + 88363,5$.

Прогнозні значення виручки від реалізації продукції на наступні періоди: $Y = 189704,0; 291044,5$ (тис. грн.).

Підприємство В (додатки М4-М5)

Додаток М4

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	ВЫВОД ИТОГОВ								
2									
3	<i>Регрессионная статистика</i>								
4	Множественный R	0,677545073							
5	R-квадрат	0,459067325							
6	Нормированный R-квад	0,188600988							
7	Стандартная ошибка	6583,538441							
8	Наблюдения	8							
9									
10	Дисперсионный анализ								
11		<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
12	Регрессия	1	73566808,2	73566808,2	1,697317787	0,322454927			
13	Остаток	2	86685956,8	43342978,4					
14	Итого	3	160252765						
15									
16		<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
17	Y-пересечение	27108	8063,154941	3,361959456	0,078232465	-7584,955617	61800,95562	-7584,955617	61800,95562
18	Переменная X 1	3835,8	2944,247897	1,302811493	0,322454927	-8832,276252	16503,87625	-8832,276252	16503,87625
19									
20									
21									
22	ВЫВОД ОСТАТКА								
23									
24	<i>Наблюдение</i>	<i>Предсказанное Y</i>	<i>Остатки</i>	<i>Стандартные остатки</i>					
25	1	30943,8	1205,2	0,224205043					
26	2	34779,6	2086,4	0,388135912					
27	3	38615,4	-7788,4	-1,448886954					
28	4	42451,2	4496,8	0,836545998					

Додаток М5

Рівняння регресії: $Y = 3835,8x + 27108$.

Прогнозні значення виручки від реалізації продукції на наступні періоди: $Y = 30943,8; 34779,6$ (тис. грн.).